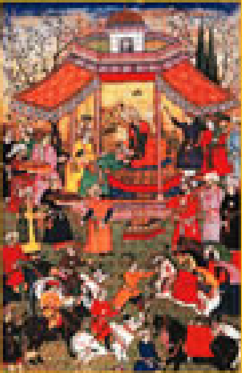
TÜZÜKAT-I TİMUR

TİMUR'UN GÜNLÜĞÜ VE BAŞARI PRENSİPLERİ

SAHİBKIRAN EMİR TİMUR MUHAMMED TARAGAY BAHADIROĞLU

TÜZÜKÂT-I TİMUR

TİMUR'UN GÜNLÜĞÜ VE BAŞARI PRENSİPLERİ

Dinine ve milletine en büyük hizmeti ideal edinen aziz
Türk büyüklerinin ve özellikle
Alihan Töre Sağunî'nin hatırasına.

Tasarım ve Dizgi:
Türkuvaz Grafik 0216 523 93 96

TÜZÜKÂT-I TİMUR

TİMUR'UN GÜNLÜĞÜ VE BAŞARI PRENSİPLERİ

KAYNAK YAYINLARI©

Tüzükât-ı Timur
Timur'un Günlüğü ve Başarı Prensipleri

Yayın Numarası : 102   ISBN: 975 - 8775 - 18 - 9

ADRES: Bulgurlu Mahallesi Bağlar Caddesi No: 5   34696

Tel: 0(216) 522 11 88   Fax: 0(216) 522 11 99 Üsküdar/İstanbul

http://www.isikyayinlari.com

BASKI: ÇAĞLAYAN A.Ş.

Sarnıç Yolu No: 7 35410 Gaziemir/İzmir Tel: 0(232) 252 20

İÇİNDEKİLER

SÖZBAÞI

Bu kitap Timur'un kendi ağzından saltanat mücadelesini, ordu ve devleti yönetme ilkelerini, toplum görüşünü, din anlayışını, felsefesi ve kişisel ideallerini anlatır. Bu eserin Melfuzât denen kısmında Timur, Tuğluk Temir Han ile olan ilk saltanat kavgasından başlayarak son Ankara savaşına kadar vuku bulan olayları kendi perspektifinden otuz bir fasıl (kengeş) içinde hikaye eder. Eserin ikinci bölümü olan Tüzükât kısmında ise devlet kurma ve yönetme ilkeleri ve onun uygulamalarını ortaya koyar.

Tüzükât'la ilgili çalışmalarıyla da tanınan Özbek tarihçi Böribay Ahmedov'un tespitine göre, bizzat Timur tarafından Çağatayca yazılmış veya yazdırılmış olan eserin el yazma bir nüshası XVII. yüzyıla kadar Yemen hâkimi Cafer Paşa'nın kütüphanesinde muhafaza edilmiştir. *Tüzükât*'ı Farsça'ya çeviren Mir Ebu Talib el-Hüseyni et-Türbetî yazdığı önsözde, hacdan geri dönerken kendisi Yemen'e uğradığını, adı geçen valinin kütüphanesinde, Timur'un tercüme-i halini anlatan Türkçe bir esere rastladığını söylemektedir. Mir Ebu Talip hac dönüşünde Agra'da Baburî Şah Cihan'ın (1628-1657) hizmetine girmiş ve onun isteğiyle *Tüzükât*'ı Farsça'ya çevirmiş, 1637-38 yılında padişaha takdim etmiştir. Şah Cihan ise büyük alim ve aynı zamanda Dekan baş kadısı olan Muhammed Eşref Buharî'ye (v. 1652), Ebu Talib'in yaptığı tercümeyi Şerefeddin Ali Yezdî'nin *Zafername*'si ve diğer bazı eserlerle karşılaştırarak, tercümedeki yanlışlık ve eksiklikleri gidermesini önermiştir. Bu talep yerine getirilmiş ve sonuçta Mir Ebu Talib ve Muhammed Eşref Buharî'nin emeğiyle *Tüzükât* Fars diline çevrilmiş ve bu çeviri günümüze ulaşmıştır.[1] Diğer taraftan, *Tüzükât*'ın farklı dillere yapılan tercümelerinin bütününün eldeki Farsça nüshaya dayanması bahsedilen Çağatayca nüshanın günümüze ulaşmadığını

---

1 *Temur Tuzüklarý*, ter. Alihan Töre Saðunî ve Habibullah Karamatov, giriþ ve tahkik Böribay Ahmedov, Taþkent: Ðafur Ðulam Edebiyat ve Sanat Neþriyatý 1996, s. 3-9. Tarihi þahsiyetler, olaylarýn yer ve tarihinin tespiti yapýlýrken Ahmedov'un çalýþmasýndan istifade edilmiþtir.

göstermektedir.

Tüzükât'ın Farsça metni ilk defa İngilizce'ye 1773 yılında Bengal Kuvvetleri komutanının Farsça sekreteri Major Davy tarafından tercüme edilmiş ve daha sonra Joseph White tarafından önsöz, giriş, indeks ve eserin anlaşılmasına hizmet edecek birçok not eklenerek, 1783 yılında Oxford'da Farsça metniyle birlikte yayınlanmıştır. Bu neşir 1785 ve 1891 yıllarında Hindistan'da, daha sonra 1963 yılında İran'da basılmıştır. *Tüzükât*'ın birçok dile tercüme edildiği bilinmektedir. Eserin *Tüzükât* kısmı ise Louis Mathiev Langles tarafından Fransızca'ya tercüme edilmiştir.[1] Eser Subhan Bahşi tarafından 1885 yılında ve daha sonra 1908 Muhammed Fazl-ül-Hak tarafından Urduca'ya tercüme edilmiştir. *Tüzükât* 1856-57 yılında Harezm'de Muhammed Yusuf er-Râci ve 1858 yılında ise Pehlivan Niyaz Divan tarafından eski Özbekçe'ye çevrilmiştir. Bu eser Sankt-Petersburg'da Mihail Yevgrafoviç Saltıkov-Şçedrin kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Fakat bugün Özbekistan'da meşhur olan, bizim de bu eseri neşirde esas aldığımız Alihan Töre Sağuni'nin Özbekçe[2] tercümesidir. Sağunî'nin tercümesi önce bir dergide tefrika edilmiş ve sonra Habibullah Karamatov tarafından genişletilerek kitap haline getirilmiştir.

Tüzükât'ın Timur'a ait olup olmadığı meselesi tarihçiler arasında tartışılan ciddi bir problemdir. İngiliz oryantalist Edward Granville Browne ve Rus oryantalist Vasilij Viladimiroviç Barthold başta olmak üzere birkaç tarihçi *Tüzükât*'ın Timur tarafından yazılmadığını ve hatta kitabın orijinal bile

---

[1] Mustafa Rahmi, Langles'in bu Fransýzca tercümesini *Timur ve Tüzükât-ý* ismiyle (Ýstanbul: MatbaayýAmire, 1339) Osmanlýca'ya çevirmiþtir.

[2] *Temur Tuzüklari*. Alihan Töre Saðuni tarcimasi, "*Gülistan*", Taþkent: No 8, 1967. Bu neþri yapabilmek için o devirde büyük cesaret gösteren Ýbrahim Rahim ve merhum Rüstem Rahman'ýbu vesileyle minnetle anýyoruz.

olmadığını iddia etmişlerdir. Biz tarihçi değiliz ve bu tartışmayı burada bir neticeye ulaştırma gibi bir niyetimiz de yoktur. Fakat bu konuda oluşan kanaatimizi de ifade etmeden geçemeyeceğiz.

Eserin orijinal olmadığını iddia eden ünlü Rus tarihçisi Barthold bu iddiasına delil olarak, Kastiya elçisi Clavijo ve Arap tarihçisi İbn Arapşah'ın verdikleri malumatı ileri sürmekte ve Timur'un alt tabakadan, yol kesici, çete başı olduğu[1] ve okur yazar olmadığını iddia etmektedir. Barthold Timur'un babası Tarağay Bahadır'ın mütevazı ve dindar bir zat olduğunu kayıt etse de, onun siyasi işlerle ilgilenmediğini, annesi hakkında "kaynaklarda hiç bilgi olmadığını"[2] söylemektedir. Buradan hareketle o, Timur'un aşağı tabakadan biri olması ve dolayısıyla okur yazar olmamasının doğal olacağı neticesine ulaşmak istemektedir. Fakat biz Devletşah Semerkandî'nin 1487 yılında yazmış olduğu sanılan *Tezkiret-üş Şuara* isimli eserinde Tarağay Bahadır'ın Barlasların büyük emirlerinden ve Barlas kabilesinin de bütün Çağatay ulusunda en asil ve âli mertebeli boy olduğu ifadesini görmekteyiz. Timur'un annesi Tegine Beğim (Tekine Hatun) ise Sadr-üş Şeria Ubeydullah İbn Tac-üş Şeria Mahmud İbn Ahmed el-Mahbubi el-Buhari'nin kızı olduğu ise bilinen bir şeydir.[3] Barthold'un bu noktada hatalı olduğu bugün kabul edilmektedir. Çalışmaları dünya çapında takdir görmüş, konunun hakkıyla

---

[1] Rouis Gonzalez de Clavijo'nun Semerkant'taki Emir Timur sarayýna seyahat günlüðü (1403-1406 yýllar). Sanat No:6, 1999, Taþkent s. 21.

[2] Vasilij Viladimiroviç Barthold, *Soçineniya*, Tom II, Çast 2, "Nauka", Moskva, 1964, s. 40.

[3] Payan Ravþan, Cuma Kurban, *Amir Temur Tuðilgan cây yahut Zancirsaray Kýssasý* "Yazuvçi", Taþkent 1992, s. 33-43.

[4] Ýsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara: TTK 1991, s. 3-4; Yücel Yaþar, *Timur'un Orta Doðu-Anadolu Seferleri* ve Sonuçlarý(1393-1402), Ankara: TTK, 1989, s.1.

uzmanı saygıdeğer tarihçilerimizin bu hatayı tesbit ettikleri-ni görüyoruz.[4] Yapılan son araştırmalar ışığında özellikle *Tüzükât* konusunda Barthold'un tutarsızlıklarını yeniden mütalaa ederek onların bu konuda ilim dünyasına yeni veriler kazandıracaklarından eminiz.

Barthold'un Timur'un okur yazar olmadığı iddiası yanlıştır.[1] Muteber kaynakların ifadesine göre, Timur daha yedi yaşında okuma ve yazmayı, dokuz yaşında beş vakit namazı, hüsnü hat-ı öğrenmiş, on iki yaşında Kur'an'ı hıfz etmiş ve on altı yaşına kadar tarih, felsefe, coğrafya, hesap ve diğer ilimleri tahsil etmiştir.[2] Diğer taraftan Timur'un Türk, Arap, Fars tarihlerini iyi bildiğini, felsefeden anladığını, tıp ve astronomi bilimlerine vakıf olduğunu kabul eden Barthold, sanki *Tüzükât*'ı ona nispet etmemek için okur yazar olmadığı noktasında ısrar etmektedir.[3] Tüzükât'ın Timur'a ait olduğuna dair diğer önemli delilleri de şöyle sıralayabiliriz:

a) Eserin muhtevası. Eserde sadece Timur'un bilebileceği, Alibek Canı Kurbanî tarafından pire dolu bir hapishaneye atılması, kayınbiraderi Emir Hüseyin'e karşı hissiyatı, Kur'an'dan fal açması, bazı önemli kararlar aşamasında başvurduğu iç muhasebe ve insanlara karşı duyduğu sevgi ve nefret gibi şahsi hadiselerin zikredilmesi. Timur'dan başka kimse bu olayları bilemeyeceği için onların başkaları tarafından uydurulması imkânsızdır.

b) Nizâmeddin Şami ve Şerefeddin Ali Yezdî o devirle

---

1 Barthold, a.g.e., s.59

2 Þadi Kerimov, Pustambek Þamsutdinov, *Sahibkýran Emir Timur ve onun Saltanatý,* Andican: Andican Neþriyatý, 1995, s.16.

3 Barthold, a.g.e., s. 46.

ilgili eserlerde zikredilen olay ve geçtiği yerlerle, Tüzükât'ta zikredilen olay ve geçtiği yerlerin tam bir mutabakât içinde olması. Ayrıca Tüzükât'da hiçbir tarih kitabında bulunmayan bazı olayların zikredilmesi.

c) Tüzükât'ta ortaya atılan devlet yönetme prensipleriyle Timur'un tarihî devlet yönetiminin uyum içinde olması.

d) Tüzükât'ı Çağatayca aslından Farsça'ya tercüme eden Ebu Talip el-Hüseynî'nin eserin sıhhati noktasında hiçbir şey söylememesi. Bu, Ebu Talip'in ya eserin muhtevasını sıhhati için yeterli delil kabul ettiğini ya da eserin sıhhatinin o devirde herkes tarafından bilindiğini gösterir.[1]

e) Tüzükât'ın bütününde birinci tekil şahsın kullanılması.[2]

f) Tüzükât'ta geçen siyasî, askeri, ve dinî ilkeleri ancak devlet başkanlığında engin tecrübesi ve yüksek birikimi olan biri tarafından ifade edilebilmesi.[3]

g) Çoğu askerî terimler olan, "barangar", "carangar", "yasavul", "şakavul", "kengeş" ve "ğol" gibi Türkçe kavramların Farsça karşılığı bulunamadığı için Farsça metinde muhafaza edilmesi.

Diğer taraftan Şemseddin Sâmi Kâmusü'l A'lam'da Timur'un tercüme-i hâlini anlatan *Tüzükât* unvanlı Çağatay dilinde bir mecmua kaleme aldığını ve bunun Farsça, diğer bazı Avrupa dillerine tercüme edildiğini ifade etmektedir. Bunlara rağmen *Tüzükât*'ın o devir tarihçileri

---

1 William Davy, "Mr. Davy's Letter an the Authenticity of the Institutes" in *Institutes, Political and Military*, Oxford: Clarendon Press 1783, s. xx.

2 W. Davy, a.g.m, s. xxi.

3 Mr. Henderson, "Mr. Henderson's View of the Work", in *Institutes*, *Political and Military*, s. xxix-xxx.

4 W. Davy, a.g.m, s. xx.

ve diğer alimleri tarafından zikredilmemesi ve Ebu Talip el-Hüseynî'nin Farsça tercümesine kadar da bilinmemesi, tarihçileri şüpheye sevk etmiştir. W. Davy bunun sebebi olarak eserin orijinalinin muhtemelen bir nüsha olduğunu ve Şahruh'un ölümünden sonra da bu nüshanın bilinmeyen birinin eline geçmiş olabileceğini ileri sürmektedir.[4] Ayrıca, Joseph White İngilizce neşre yazdığı önsözde Timur bu eseri kendi evlatları için, devlet meselelerini izah etmek, iktidar mücadelesini, askerî faaliyetine ait sırları, idare sanatının ve bununla birlikte cihangirlik ve liderliğini yaptığını anlatmak maksadıyla yazmış veya yazdırmış olacağını ve dolayısıyla özel bir vasiyetnâme niteliğinde olduğunu ve bu bakımdan yaygın olarak bilinemeyeceğini ifade etmektedir.[1]

İngilizce, Fransızca, Özbekçe ve Urduca'ya çevrilmiş bu eser Türkçe'ye tam tercüme edilmemiştir. Tüzükât'ın

---

[1] Joseph White, "Preface" to, *Institutes, Political and Military*, s. viii.

[2] Mustafa Rahmi, *Timur ve Tüzükat-ý*, Ýstanbul: Matbaayý Amire, 1339, s. 107; Alemdar Yalçýn, *Benim Devletim; Tüzükat-ý Timurin ve Cengiz Yasasý*, Ýstanbul: Fatih Yayýnevi 1974, s. 136; Þerafettin Ali, *Timur ve Tüzükatý: Timur'un Kanunlarý*, Çev: Kevser Kutay, Ankara: Academyplus 2000. Kevser Kutay, Mustafa Rahmi'nin Osmanlýca tercümesini günümüz Türkçesi'ne çevirmeye çalýþmýþ ve bu kitapta verilen Timur'un hayatý Þerafettin Ali'ye ait olduðu için mütercim yazar olarak kitabýn kapaðýnda Þerefettin Ali'nin ismini vermiþtir.

[3] Meselâ, yer isimlerinden Deþt-i Cete, Deþt-i Kipçak tercümede, "Cidde, Büyük Tataristan" (s. 92) olarak verilmiþ; þahýs adlarýnda Mir Ziyaeddin Sebzevari "Mir Seyyideldin" (s. 69), Ali ibn Lakati "Tatýoðlu Ali" (s. 85) Tuðluk Timur ise "Daðlýk (Taðluk) Timur (s. 89), Bahram "Bekþam" (s. 90), Tok Timur "Toktamýþ" (s.97), Þah Mansur "Þah Mehzur" (s. 107) olarak verilerek büyük yanlýþlýklar yapýlmýþ, kabile adlarýndan Tilkici, Dulday "Toðancý", "Toldý" (s. 96), olarak yanlýþ verilmiþtir. En önemlisi de eserin ruhuna aykýrý mesela, "Fethedilecek iller ve bölgelerin yöneticilerine maliye bakanlarýna... iyi davranmalýdýr. Gerekirse rüþvet verilmelidir" (s. 69-70) veya "Oðullardan birisi yada hepsi tahta göz koysalar esas olan ceza ya katli, yada sakat býrakýlmasýdýr"(s. 79), "Ülke fethi bir satranç oyunudur. Aydýn kiþiler ile satranç gündüz oynanmaz" (s. 103) gibi cümlelere de rastlamak mümkündür. Bununla birlikte çok ciddi metin kýsaltmalarý yapýlmýþ ve 80 sayfada 20 den fazla metin eksikliði yer almaktadýr. Bkz. Alemdar Yalçýn, a.g.e.

günümüz Türkçe'sinde yapılmış neşirleri[2] Mustafa Rahmi tarafından 1923 yılında Langes'in Fransızca tercümesinden aktarılan, Osmanlıca tercümesine dayanmaktadır. Günümüz Türkçe'siyle basılan bu iki neşirde Langles'in dolayısıyla da Mustafa Rahmi’nin Osmanlıca neşrinde olmadığı için, Timur'un kendi saltanatını anlattığı "Melfuzat" kısmı eksiktir. Buna ilaveten "Tüzükât" kısmında da çok ciddi hatalar vardır.[3] Bütün bu sebepler bizi, *Tüzükât*'ın yeni bir neşrine mecbur etmiştir. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi bu neşirde Alihan Töre Sağuni (1885-1976) tarafından 1967 yılında "Gülistan" dergisinde tefrika edilen Özbekçe tercümesini esas aldık.[1] Bu kitabı hazırlarken, özellikle Farsça metinle birlikte neşredilen J. White'ın İngilizce neşri ve 1989, 1992 ve 1996 yıllarda yapılan Özbekçe baskılardan, Rusça ve Türkçe çevirilerden azami derecede istifade ettik. İzahlara yenilerini ekledik ve genişlettik. Günümüz Türkçe'sinde pek kullanılmasa da anlaşılabileceğini düşündüğümüz Çağatayca kelimeleri, Tüzükât'ın orijinal lisanına uygun olduğu mülahazasıyla muhafaza ettik.

Tüzükât bizce sadece bir tarih eseri değil aynı zamanda Timur'un başarılı bir asker, bir devlet adamı ve bir lider olarak temel ilkelerini içeren bir rehber kitaptır. Kitap iyi tetkik edildiğinde hayatta öncü olmak isteyen müteşebbis, işadamı, yönetici, siyasetçi ve aile reisi dolayısıyla herkesin prensip edinebileceği ilkeleri içerdiği görülür. Bu kitapta, sabır, adalet, cesaret ve meşveret tarzında özetleyeceğimiz başarı prensiplerinin Orta Asyalı bir komutanı nasıl cihan padişahı haline getirdiğinin hikayesini okuyoruz. Sorumluluk sahibi her insan kendi çapında bir liderdir. İlerlemek isteyen her liderin *Tüzükât*'tan alacağı dersler vardır. Timur bu kitapta başarısının sırlarını vermekte ve sağlam bir devlet kurabilmenin esaslarını ortaya koymaktadır. Bu

---

[1] Büyük bir cesaretle bu iþi yapan alim ve Kutlukhan Þakirov'un pederi Alihan Töre Saðuni, derginin önde gelenleri Ýbrahim Rahim, Rustem Rahmanlar sonradan Komünist iktidar tarafýnca töhmet kampanyasýna tabi tutulmuþlardýr.

bakımdan, *Tüzükât* adalet esaslı bir devlet nosyonunun oluşumunda esaslı rol oynayacak düşünceye kaynaklık edecektir.

Tüzükât'ın bu neşrinde yardımını esirgemeyen Özbekistan'dan Ahmetyar Şakirov'a ve Handane Rozmuhammetova'ya, Kaynak Yayınları çalışanları ve Talha Uğurluel'e, ve özellikle *Tüzükât*'ın günümüz Türkçe'sine aktarımında anlaşılabilir Çağatayca kelimelerin muhafazası için büyük mücadele veren değerli dostumuz Abdullah Kılıç'a ve emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

İstanbul
Kutlukhan ŞAKİROV
Adnan ASLAN

TERCÜMANDAN

Medeniyet alemine hizmetleri herkesin malumu olan, insan nesline faydalı ilmi eserler bırakan, Farabi, Biruni, İbn-i Sina gibi ulu alimler ile birlikte, tüm dünya'ya ünü yayılmış tarihte destan olan Timur gibi cihangirler de Orta Asya'dan çıkmıştır.

Özbekistan'da yaşamış büyük alimler, üstadlar, yeni yeni su yüzüne çıkıp tanınmakla birlikte henüz açığa varılamamış tarihi şahsiyetlerimiz de vardır. Bu durumun sebebi tarih kitaplarımızın çoğunun Arapça, Farsça yazılmış olması, öz dilimiz Özbekçe'de yazılanlarında az olmasıdır. İş böyleyken, Timur konusunu ve diğer tarihi meselelerimizi öğrenmek arzusunda olanlar şimdilik Avrupa dillerinde yazılmış tarih kitaplarını okumaya mecbur kalmışlardır. Bu kitaplardaki bilgiler elden ele, dilden dile nakil edilegeldiğinden insan gönlünü tatmin edici ilmi kanaatlerden uzaktır.

Bizim gördüğümüz Arapça, Farsça, Türkçe kitaplarda Timur hakkında türlü sözler yazılmış, onlardan bazıları onu baştacı yapıp överken, bazıları da aşağılamışlardır.

Elinizdeki kitapta yirmi yedi payıtahtlı ülkeyi kendine boyun eğdiren leşkerbaşı bütün yaptığı işleri kısaca anlattıktan sonra öz saltanatının korunmasında çocuklarına düstur olabilecek askeri ve siyasi nizamları yazıp, onu 'Timur Tüzükleri"[1] diye isimlendirmiştir. Bu kitap aslında Timur'un kalemiyle Özbekçe[2] yazılmış olsa da, buna onun varisleri sahip çıkamamışlardır.

Taşkent'teki Diyanet Başkanlığı kütüphanesinde bundan bir nüsha olduğunu duyup, onu görmeyi çok arzu ettim. İncelediğimde gördüm ki o altın kitap öz aslından, Özbek dilinden Farsi'ye aktarılırken kendi manasını değiştir-

---

1 Tüzük: Kural, yönetmelik, düzen, kaide, kanun - kaideler toplamý, nizam.

2 Tercüman sözbaþýsý ilk olarak 1967 de yayýnlandýðý için Sovyet sansürü engelini atlamak amacýyla müellifin el yazýsýndaki “Türk” vb. kelimeleri “Özbek” olarak basýlmasý icap etmiþtir.

memişse de Özbeklik heybetini kaybetmiştir. Bunu okuyunca Nevayi'nin **Muhakemetü-l Lügateyn** adlı kitabında dediklerini hatırlayıp ona teşekkürler ettim. Nevâyi bu kitabında Özbek alimlerinin öz dillerini bırakıp Farsi edebiyatlarına düşkünlüklerine şiddetle itiraz ediyor. Özbek dilinin her yönüyle Fars dilinden üstünlüğünü ispat ederek, Özbekçe yüz adet kelimeyi delil getiriyordu. Bunlara Farsi şairleri kendi dillerinde karşılık bulamıyorlar diyor.[1]

Ben bu sözün doğru olduğunu çok önceden biliyor olsamda özellikle bu kitabın tercümesini yaptıktan sonra, şüphem kalmadı. Çünkü bu kitabın asıl nüshasındaki bir çok Özbekçe sözün Farsça karşılığı olmadığı için, tercüman bu sözleri olduğu gibi bırakmaya mecbur kalmıştır. İşte bu sözlerden bazı örnekler;

1.Çalpılçar: savaşa toplanma, savaş

2.Savrı (savrın): hediye

3.Suyurğal: maaş, yer-mülk

4.Kabu: fırsat

5.Caldu: in'am

6.Çapul: hücum

7.Çapkulaş: kılıçla dövüşmek, kılıçla vuruşmak

Bunların dışında askeri nizamlarda kullanılan bir kısım sözler tercüme edilemeyince asıllarını yerinde bırakmışlardır. Mesela ğol (savaş vaktinde asker saflarının tam ortası), baranğar (asker saflarının sağ kolu), caranğar (asker saflarının sol kolu), hiravul (asker saflarının önündeki bahadırlar bölüğü), şakavul (muharebe meydanındaki ihtiyat bölüğü), çindavul (savaş saflarının arkadan koruyucu bölüğü). Bunlar gibi tercüme edilemeyen kelimeler

1 Konuyla ilgili teferruatlý bilgi için bkz. Reþat Genç, *Muhakemetü-l Lugateyn'in Türk Kültürü Bakýmýndan Önemi, Uluð bey ve çevresi uluslararasý sempozyumu bildirileri.* (Ankara, 30 Mayýs-1 Haziran 1994), Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Baþkanlýðý, 1996, s. 137-141. Ali Þir Nevayi, *Muhakemetü'l Lugateyn. Ýki Dilin Muhakemesi.* haz., F. Sema Barutçu Özönder, Ankara: TDK, 1996, s. 244.

çoktur.

Velhasıl, ben bu kitabı inceleyince onun aslının Özbekçe olup, Timur'un öz sözü olduğuna emin oldum. Küçük olsa da, halk için benden halis bir hizmet, ömrüm nihayete erince benden sonra gelenlere bir hatıra olur ümidiyle herkesin anlayacağı şekilde Farsî'den yine Özbek diline tercüme ettim. Yabancı yere ganimet olup giden eserimizi öz yurduna geri getirdim.

Timur'un otuz altı yıllık saltanatında yaşadığı olayları kısaca öğrenmek için bu kitap yeterlidir. Şimdi okuyucu kendi kaleminden Timur'u okuyunca onun hakkında kararını kendisi verecektir.

Alihan Töre Sağuni, 1967, Taşkent, Özbekistan

TÝMUR TÜZÜKLERÝ

BÝRÝNCÝ BÖLÜM

Tedbirler ve Kengeşler[1]

Ülke fethetmek, cihangirlik yapmak, düşman ordularını kırmak, düşmanı tuzağa düşürmek, yahut onların gönüllerini avlayıp dostluğa çevirmek, dostun düşmanın, iyinin ve kötünün içinde dolaşarak sırlarını öğrenmek hakkında gerekli istişarî kararlardır.

Pirim Ebu Bekir Taybâdi[2] bana yazmıştır ki; “Ey muzaffer Timur, devlet işlerinde şu üç şeyi ihmal etme: Birincisi istişare, ikincisi sabır, üçüncüsü sağlam ve uyanıklıkla iş yapma. Çünkü, istişaresiz giden saltanat yolu yanlış, sonu pişmanlık olur. Saltanat işlerini yürütürken hiçbir şeyi istişaresiz yapma ki, pişmanlık duymayasın. Şunu da bilmen gerekir ki, saltanat işlerinin tamı tamına yarısı bu yolda karşılaşacağın her türlü zorluğa sebat göstererek sabretmektir. İkinci yarısı ise bazı şeyleri bilip bilmezlikten, görüp görmezlikten gelmektir. Kısacası, her işte sebat ve sabır göstererek uyanık olup, bahadırlık yaparsan, bütün işleri başarabilirsin. Vesselam”.

Burada yazılmış olan sözler saltanat işlerinde benim için en doğru kılavuz oldu. Buna uyarak siyaset işlerinin dokuz kısmını istişareyle yürütüp sadece bir kısmını kılıca bırak-

---

1 Kengeþ: Ýstiþare, istiþare sonucu karar, iþ, fikir alýþveriþi, mühakeme, tasarlama, konsey.

2 Zeynüddin Ebu Bekir Taybâdi, horasanlý ünlü þeyhülislam, barýþ yanlýsý ve raiyetsever insan.

3 Burada “cenk”, “çarpýþma” anlamýnda kullanýlmaktadýr.

tım. Geçmişteki bilginler demişlerdir ki,"yerli yerinde yapılan bir iş ile yenilmez ordu yenilir, alınmaz şehir alınır". Benim tecrübemle sabittir ki, iş[3] gören, uyanık, sezgileri kuvvetli bahadır bir kişi, böyle olmayan bin kişiden elbette daha iyidir.

Ben sınayarak ve görerek bildim ki, düşman askerini yenmek, yahut onlara yenilmek çokluk veya azlıkla alakalı değildir. Belki bu işler Tanrı 'nın yardımı ve kulun tedbiri ile olur.

Buna misal: Ben birgün iki yüz kırk üç kişi ile Karşı[1] kalesi'nin üzerine yürüdüm. Kale bekçileri Emîr Musa, Melik Bahadır[2] on iki bin atlı askerleri ile kaleyi muhafaza etmekteydiler. Tanrının yardımı ile ve aldığım doğru tedbirler sayesinde kaleyi ele geçirdim. Bunlar ise beni kalede birkaç gün kuşattılar. Ben Tanrı'nın yardımına dayanarak uyanıklık ile tedbir alıp kale dışına düşman karşısına çıktım. Yol ve yordamını bulup bir kez vurup, bir kez sürerek sonunda bu iki yüz kırk üç yiğidim ile on iki bin atlı düşman askerini kırdım. Bunlar kaçınca arkalarından birkaç taşlık[3] yere kadar kovaladım.

Yine benim tecrübelerimle sabittir ki, istişare edilecek kişilerin, ileriyi gören, tam akıllı, derin fikirli ve sezgileri kuvvetli kişilerden olması lâzımdır. Her büyük işde böyle kişilere akıl danışıp, onlarla istişare etmek zaruridir. İşin nasıl olacağı kader perdesi altında gizli olsa da, peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın söylediği gibi, her işi istişare ile yaptım. Müşavirler toplanıp da meclisler açıldığında, her zaman iyiden ve kötüden, fayda ve ziyandan, önümüzdeki işleri yapmak veya yapmamaktan söz açıp, onlara sorardım.

---

1 Karþý, Türkistan'ýn kadim þehirlerinden, eski adý Nahþab'dýr. Þimdi Özbekistan'da Kaþkaderya il merkezidir.

2 Bahadýr, burada askeri paye anlamýndadýr.

3 Taþ, o devirde kullanýlan mesafe ölçütüdür. Takriben 8 kilometreye tekabül eder. Yunanca'da "parasang", Arapça "fersah", Farsça "parseng" denir.

4 Deþti Ceta veya Moðulistan, XIV. yy'da ikiye ayrýlan Çaðatay ulusunun kuzeydoðu kýsmý, Yedisu, Çu vadileri ve Doðu Türkistan'ý kapsýyordu.

5 Cengiz Han nesli manasýnda kullanýlmaktadýr.

Bunların sözlerini işitince, etraflıca muhakeme edip, faydalı ve ziyanlı yanlarını gönlümde hesaplardım. Özellikle işin tehlikeli taraflarına daha çok dikkat ederdim. Eğer iki tehlikesi olan ve bir tehlikesi bulunan iki iş önüme gelmişse ve ikisinden beraberce kurtuluş çaresi yoksa, bir tehlikesi olanı seçerdim.

Buna misal : " Deşt-i Ceta[4] emîrleri Cengiz Han'ın torunu[5] Tuğluk Timur Han'a karşı ayaklandılar. Bu konuda Tuğluk Timur Han benden akıl sordu. Eğer kendisi giderse bir tehlikenin, asker gönderirse iki tehlikenin bulunduğunu bildirip ona akıl verdim. Benim tavsiyemle isyancıların üstüne kendisi gitmişti ki, bütün işleri benim söylediğim şekilde sonuçlandı.

İşlerimin hepsini istişare yoluyla yürütüp, o işi bitirmede doğru tedbir kullanırdım. Bir işe atılmadan önce, ondan kurtulup çıkma yollarını düşünürdüm. Hangi işe giriştiysem, ırağını görüp ardını düşünürdüm. Her işte sebat ve sabır gösterip, o işi uyanıklık ile yerine getirirdim.

Yine tecrübemle sabittir ki, istişare edilecek kişilerin birlik ve ittifak ile sözlerinde duran, işlerinde sabırlı insanlar olmaları elbette şarttır. "Yapalım" dedikleri işleri yapmaktan asla vazgeçmesinler. Eğer yapmamaya söz vermişlerse, onun yanına bile yaklaşmasınlar.

Tecrübeyle sabittir ki, istişare iki türlü olur: Birincisi yürekten çıkanı, ikincisi dil ucuyla söylenenidir. Bu ikincisini işittiğimde sadece kulak verirdim, birincisini işittiğimde, gönlüme yerleştirirdim. Eğer düşman üstüne askerle gidecek olsam, savaştan-barıştan söz açıp, emîrlerimin gönüllerinin hangi tarafta olduğunu arardım. Eğer barıştan söz açarlarsa, bunun faydasını savaşın ziyanıyla kıyaslayıp bir bakardım. Eğer savaşa meyilli iseler, bunun yararını barışın ziyanıyla karşılaştırırdım. Hangisi daha faydalıysa onu ya-

1 Mavrâünnehr, Amuderya'nýn kuzeyindeki Orta Asya topraklarýnýn Arapça adý olup, Yunanca Transoksiana'nýn çevirisidir. AslýTürkistan veya Turan'dýr.

2 Hocend suyu, Sirderya.

pardım. Sipahilerin gönlünü ikiye bölecek istişarelerden pek sakınırdım. İstikrarsız ve iki türlü konuşan kişilere kulak asmazdım. Kim akla uygun bir işi erkekçe, keskinlikle söylerse, onu sevip dinlerdim. Herkesin sözüne başvurup, akıl sorardım. Lâkin, sözün erkekçe olup olmayanını teşhis edip, iyisini kötüsünden ayırır idim. Hangisi daha iyi ve daha faydalıysa onu seçerdim.

Şöyle ki, bir gün Cengiz Han'ın torunu Tuğluk Timur Han, Maveraünnehr[1] memleketini almak kastıyla ordu sevk edip, Hocend suyunu[2] geçtiğinde, Emîr Hacı Barlas, Emîr Bayezid Celâyir[1] ile beni, adlarımıza ferman yazarak çağırtmıştı. Bunlar görüşmek için bana geldiklerinde, onlara Han ile görüşmemizde iki fayda ve bir ziyanın bulunduğunu söyledim. "Onunla görüşmeyerek Horasan'a[2] doğru gitmenin ise iki ziyanı ve bir faydası var", dedim. Bunlar ise, benim tavsiyeme uymadan kendi halklarıyla birlikte göçüp, Amuderya'dan geçerek Horasan tarafına gittiler. Bunları görünce ben bile iki gönüllü kaldım. Sonra pirimden akıl almak için bir hat yazdım. Şu muhtevayı yazmış idiler: "Bir kişi dördüncü halife Hz. Ali'ye sormuştu ki "gökler yay olsa, yer yay teli olsa, afetler ok olsa, insanlar nişan olsa, atan da Allah (c.c.) olsa, şimdi insanlar nereye kaçarlar? O zaman Halife "Hüda'ya kaçsınlar" demiştir. Bunun gibi sen de Tuğluk Timur'un kendisine kaç. Elindeki ok ve yayı çekip alırsın".

Bu cevabın gelmesiyle gönlüm ferahlayıp, yüreğim bundan kuvvet aldı. Lâkin bir işi yapmaya niyet etsem, istişare bir neticeye ulaşınca yine Kur'an'dan Tefe'ül[3] ederek, ona göre davranırdım. Tuğluk Timur Han'a gitmeden önce de

---

1 Hacý Barlas, nüfuzlu Barlas emirlerinden, Timur'un amcasý, Keþ ve ona tabi yerlerin hâkimidir. Bayezid Celâyir, Celâyir emirlerinden, Hocend hâkimidir. Celâyir, Türkmen kabilelerinden birinin adý.

2 Horasan, Ýran'ýn kuzey doðusundaki bölgedir. Türkmenistan ve Afganistan'la komþu, merkezi Meþhed þehridir.

3 Tefe'ül etmek; Kur'an'dan sayfa açýp hayra yorma.

4 Erkint, Türk -Moðol kabile adýdýr.

5 Kirayt, Türk -Moðol kabile adýdýr.

tefe'ül etmiştim ki, Yusuf Suresi çıktı. Oysa ki Yusuf aleyhisselâm kul olarak satılmış, ancak daha sonra Mısır padişahı olmuştu. Han ile görüştükten sonra, demek ben de bir devlete sahip olacağım diyerek, bunu iyiliğe yordum.

TUĞLUK TİMUR HAN'LA GÖRÜŞTÜKTEN SONRA GÖNLÜME GELEN İLK KENGEŞ

Tuğluk Timur Han ile görüşmemizin öncesinde, bana haber getirdiler ki, Han Bekçik, Hacıbek Erkint[4], Ülüğ Toktimur Kirayt[5] ve başka Ceta emirleri kumandasında Turan memleketini talan edip, boyun eğdirmek için üç bölük asker göndermiştir. Bunların öncüleri Huzâr[1] denilen yere kadar ulaştı. Bunu işittiğimde, Han'a varmadan önce Turan ülkesini bu belâdan kurtarıp, ölüm ve yitimden, talan ve yağmadan korumam lâzım geldiğine karar verdim. Bu aç gözlü kişileri dünya malı ile aldatıp, tuzağa düşürmek istedim. Gözleri kamaştıran nadide Turan hediyelerini alarak, yanlarına vardım. Beni gördüklerinde heybetim onları etkilemiş olacak ki, çok hürmet gösterip, beni fazlasıyla saydılar. Bunların gözleri gibi gönülleri de dar olduğundan, armağan olarak onlara verdiğim türlü türlü nadide mal gözlerine çok göründü. Böylece "yiyen ağız utanır" sözüne mukabil halkı yağma etmekten vazgeçtiler.

Bu işi hallettikten sonra, doğruca gidip Han ile görüştüm. Han benim bu gelişimi iyiliğe yorup, saltanat işlerinde benden akıl sordu. Ona verdiğim öğütleri doğru bulup, beni tebrik etti. Bu arada, Han'a haber getirdiler ki, yukarıda zikredilen üç emîr yerli halktan hediye ve armağanlar alıp, onlar ile anlaş-

---

1 Huzâr (Hazâr), Ðuzar, Keþ ve Karþý aralýðýndaki þimdi (Özbekistan'da) Ðuzar ilçe merkezidir.

2 Yasuri veya Yasavuri olarak da geçiyor.

3 Deþt-i Kipçak, þimdiki Kazakistan, Volga nehrinin bitiþinden Dnepr Nehri'ne kadar olan yerleri kapsamaktadýr.

4 Karaçar Noyan, baþ emir, önde gelen Çaðatay, devlet adamý, emir Timur'un beþinci ceddidir.

5 Tümen, burada onbin asker çýkarabilecek idari bölgeye denir.

mışlar. Han bunu işitir işitmez gazaba gelip onları işlerinden azletti. Yerlerine Hacı Mahmud Şah Yesüri'yi[2] koydu. Emîrlerin aldıkları bütün malları geri almaya adam tayin edip, kendilerininin de dönmelerine ferman çıkardı. Onlar bunu anlayınca gönülleri bozulup Han'a karşı oldular. Kendilerine bağlı olan kişileri de alıp yurtlarına dönerlerken, yolda gelmekte olan Oğlan Hoca'ya rastladılır. Bu kişi Han'ın divanbeyi ve baş müşaviri idi. Olan vakıayı anlattıklarında bunun da gönlü bozulup, hep beraber Deşt-i Ceta tarafına doğru yöneldiler. Yine bu sıralarda Deşt-i Kipçak'taki[3] emirlerinin Han'a ters düştüğü haberi işitildi.

Bu işten Han'ın huzuru kaçıp benim tavsiyemle ordu hazırlayarak, Ceta bozkırına yöneldi. Karaçar Noyan'ın[4] tümeni[5] ile bütün Mâverâünnehr memleketini bana teslim etti. Bu hususta söz verip, benim adıma ferman çıkardı. Ceyhun nehri boyundan başlayarak, bütün Turan toprağına ben hükümran oldum. Saltanatım başlangıcında yaptığım ilk kengeş buydu.

Benim tecrübelerimle sabittir ki: Yüz bin suvarinin yapamadığı bir iş yolu bulunarak, bir tedbir ile yapılabilirmiş.

DEVLET'İN KURULUŞU ÖNCESİNDE YAPTIĞIM İKİNCİ KENGEŞ

Tuğluk Timur Han iç işlerinden rahatlayınca, Hicri 762'de[1] Turan memleketlerini almak için yeniden ordu çıkarıp Mâverâünnehr'e geldi. Bana verdiği sözü bozup, hükûmeti benden alarak oğlu İlyas Hoca'ya teslim etti. Beni ona vezir ve başkumandan tayin etti. Benim bu işten rahatsız olduğumu görünce, benim dedem Kaçuvlı Bahadır[2] ile onun dedesi Kubul[3] Han arasında yapılan ahitnameyi gös-

---

[1] H. 762, M. 1360-1361.

[2] KaçuvlýBahadýr, Barlaslarýn ilk reisi, Emir Timur'un sekizinci ceddidir.

[3] Kubul Han, Cengiz Han'ýn üçüncü ceddi.

[4] Özbekler, Farsça metinde birkaç yerde Özbek kelimesi "düþman, rakip" manasýnda kullanýlmýþtýr.

terdi. Bu ahitname “Hanlık Kubul oğullarında, kumandanlık Kaçuvlı oğullarında olsun” diye polat bir levha üzerine yazılmış idi.

Bunu okuyup gördükten sonra uluların kararı bozulmasın diye kumandanlığı kabul ettim. Lâkin, Mâverâünnehr’de bunların cebir ve zulümleri günden güne artmaya başlamıştı. Şöyle ki, peygamber evladı seyyidzadelerden yetmiş kişiyi esir tutmuş idiler. Oğlu İlyas Hoca ise siyaset işlerinden anlamadığından, hanlık heybeti de olmayınca, öz emîrlerini kötü işlerden vazgeçiremiyordu. Lâkin ben, bunlara karşı koyarak, her zaman üstün gelerek zalimlerin elinden mazlumları kurtarıyordum.

Bunların her türlü bozuk işlerine devamlı engel olduğumdan Moğollar ile aramız bozulmuştu. Bu sebeple, başta İlyas Hoca olmak üzere, bütün emîrleri ve Özbekler[4] “Timur’un niyeti bozuk, size boyun eğmek istemiyor, açıktan açığa size karşı geliyor” diyerek Han’a bir hat ulaştırmışlar. Han da bu yalan sözü gerçek bilip, beni öldürüp yok etmek üzere bir ferman göndermiş. Han’ın gönderdiği ferman doğrudan elime düşmüş idi.

Ölümüme hükmedildiğini öğrenince, bunun icabını yerine getirmeye başladım. Şöyle ki, Barlas Ulusu’nun[1] bahadır yiğitlerinden kendime sırdaş ve yandaş topladım. En evvel benimle el sıkışıp söz veren ve bu işe samimiyetle girişen kişilerin birincisi Egav Timur[2], ikincisi Caku Barlas idi. Bunların dışındaki başka ulus bahadırlarından bir kaçı daha bana katılıp, sıkısıkıya söz verdiler.

Mâverâünnehr halkı benim bu işimi haber aldıktan

1 Ulus, halk ve bu halk yaþamakta olan bölge anlamýndadýr.

2 Ýgü (Ýkü) Timur Bey olarak da geçiyor.

3 Sipahi, atlý veya yaya asker ve bu askeri zümrelere mensup olanlar, askeri hizmet verenler demektir.

4 Raiye (t), bir hükümdar idaresi altýnda bulunan ve vergi veren halktýr.

sonra tez elden Moğollara karşı ayaklanmamı istediler. Çünkü Moğolların cebir ve zulümleri halkı tamamıyla bezdirmişti. Büyük küçük tüm Turan halkı benimle birlik oldu. Memleketin ulema ve meşayihleri bu taifeyi iktidardan defetmek yönünde fetva verdiler. Bu işe ulus emîrlerinden ve asker başçılarından da katılanlar oldu. Bu hususta yazılan ahitname ve fetvaların hülâsası şuydu: "Doğru yolu tutmuş halifelerin (Allah hepsinden razı olsun) inandıkları ve yaptıklarına dayanarak, Mâverâünnehr'deki bütün ehli İslam, ülema, meşayih, sipahi[3] ve raiye[4] olsun, Emir Timur'u saltanat tahtına layık görüp, ona Kutb-ı Saltanat lakabını koydular ki, müslümanların can ve mallarına zulüm ellerini uzatan, üstümüzdeki Moğollardan bizleri kurtarsın. Biz onunla müttefik olup, her hususta yardım etmeye aht edip, ona bi'at ettik. Eğer verdiğimiz bu ahd-ü peymandan dönecek olursak, Hüda yardımından çıkıp, şeytanın yardımına girmiş olalım".

Bu fetvayı getirip bana gösterdiklerinde, derhal bu zalimlerin üstüne hücum etmek istedim. Lâkin birkaç alçak ve kötü kişiler bu sırrı dışarıya sızdırdı. Sonra kendi kendime muhakeme ettim ki, "Eğer Semerkand şehri içinde bu taifeye karşı savaş açarsam ve buranın halkı üstesinden gelemez iseler, iş büyüyecektir. Onun yerine, şehirden çıkıp, Semerkand dağlarına yerleşeyim, kim benimle birlik olursa, benimle birlikte çıkacaktır. Orada durup, yeterli gücü topladıktan sonra geri dönüp, bunlara karşı savaş açarız" deyip, Semerkant'tan atlanıp çıktım. Baktım ki, altmış atlıdan başka bir kişi bile beni izleyip çıkmadı. O zaman anladım ki, bu hususta ettiğim muhakeme hatalı değilmiş.

---

1 Badahþan, Amuderyanýn yukarý kýsmýndaki daðlýk bölgedir. Badahþan þahlarý kendilerinin Makedonyalý Ýskender soyundan olduklarýný iddia eden küçük hükümdarlardýr.

2 Emîr Külâl, Seyyid Emir Külâl (Þemseddin Külâl), Nakþibendiyye tarikatý büyüklerindendir.

3 Harezm, Türkistan'ýn batýsýnda þimdi Özbekistan'da bir ildir.

4 Tevekkül (Tökül) Bahadýr olarak da geçiyor.

Daha sonra, burada bir hafta kadar bekledim. Bize bir kişi dahi olsa gelip katılmadı. Artık sırrım aşikâr olmuştu. Zaferden veya ölümden başka yol yoktu. Bunun için, Badahşan memleketine geçip oranın şahları[1] ile ittifak kurmayı düşündüm.

Yine bu hususta akıl sormak için tarikat pirlerinden Emîr Külâl'ın[2] huzurlarına vardım. Yanlarına girdiğimde, kendileri benim Harezm'e[3] gitmemi tavsiye ettiler.

Eğer düşmanlarıma karşı zafer kazanırsam, Semerkand'ın bir yıllık mahsülünü nezir edip bu zata adadım. Kendileri "Fetih" fatihesini okuyarak bana ruhsat verdiler.

Buradan çıkarak altmış atlı kişi olarak Harezm'e doğru yöneldik. İlyas Hoca bu işi haber alıp Hive hâkimi Tekil Bahadır'a[4] beni öldürmesi için hat yazmış da bin atlı asker alıp benim üstüme geldi. O gün büyük kayınbiraderim Emîr Hüseyin de yolda bana katılmıştı. Altmış atlı yiğidim ile bin atlı kişiye karşı durarak savaşa giriştim.

Bu savaşta öyle bahadırlık yapıp sebat gösterdim ki, Tekil Bahadır'ın bin kişisinden elli kişi kaldı. Benim altmış atlı yiğidimden on kişi kaldı. Böyle dahi olsa zafer benden taraf oldu ve onları kaçırdım. Bu savaşın haberi İlyas Hoca'ya ve Ceta emîrlerine ulaşınca onlar hayran kalıp, aralarında "Timur acep er kişi iken, onun ikbali gelmiş ve bahtı açılmıştır" diye konuşmuşlar.

Ben bu savaştaki zaferi iyiliğe yordum. Bundan sonra benim heybetim ağır basıp, düşmanın gözü korkar oldu.

SALTANATIMI OLUŞTURMA YOLUNDA YAPTIĞIM ÜÇÜNCÜ KENGEŞ

1 Olcay Türkan Âða.

2 Alibek Câni Kurbani olarak da geçiyor.

Vaktolduki bana inanıp arkamdan gelen yoldaşlarım on kişiden fazla değildi. Onlardan da yedisi atlı, üçü ise piyade idiler. Onlardan başka benim yanımda kimse kalmamıştı. Muhtereme eşim olan Emîr Hüseyin'in kız kardeşini[1] kendi atıma bindirmiştim. Böylece Harezm çöllerinde avare dolaştım. Günün birinde akşam zamanı, bir kuyunun başına gelip kondum. O günün gecesi piyade olan üç Horasanlı vefasızlık edip, atlarımızı alarak kaçtılar. Yedi kişi, dört atla kaldık. Durumum çok zorlaştı. Ama gönlüm rahat idi. Bu işi yanlış yapmışım diye hiç pişman olmadım. Sonra, bu kuyu başından göçtüm. O anda, Alibek Kurbani[2] aniden tepeme dikildi. Beni kendi iline götürüp pire dolu, karanlık bir hücreye hapsetti. Birkaç kişiyi başıma nöbetçi olarak dikmişti. Altmış iki gün beni esaret altında tuttu. Ondan kurtuluş çaresini arayıp kendi kendimle danıştım ve Tanrının inayetiyle bahadırlığım uyandı. Güçlü ve hızlı bileklerimi kullanarak nöbetçilerden birinin elinden kılıcını çekip aldım ve onlara hamle kılmıştım ki, hepsi arkalarına bakmadan kaçtılar.

Kılıcım havada doğru Alibek'in üzerine gittim. Beni görünce, aklı başından uçtu. Yaptıklarından pişmanlık duyup, benden özür diledi. Atlarımı, silah ve mühimmatımı getirip verdi ve bir yaşlı deve ile bir zayıf atı bana hediye etmiş gibi oldu.

Onun ağabeyi Muhammed Bey'le aramızda dostluk vardı. Kardeşi Alibek'e benim hakkımda yaptığını ayıplayarak bir mektup yazmış, üstelik bana birkaç hediye göndermişti. Alibek açgözlülük yaparak, onlara kendi sahiplenmişti. Daha sonra bizim gitmemize ruhsat verdi.

Ondan kurtulunca, Harezm çölüne doğru yol aldım. Yolda bana on iki atlı kişi yoldaş oldular. İki gün dolaştıktan sonra, menzile ulaşıp bir eve konduk. Bu anda yerli bir grup Türkmen ortaya çıkıp, beni görünce "hırsız, hırsız"[1] diye bağırarak

---

1 Farsça metinde "Oðrý, oðrý" þeklinde Türkçe yazýlmýþtýr.

2 Türk hükümdarlarýnýn minnettar olduklarýný ifade etme adetidir.

3 Mahan, eski adý Mahuvan, þimdiki Türkmenistan'ýn Marý (Merv) ili dir.

hücuma geçerken, eşim Emîr Hüseyin'in kız kardeşini bir eve saklayıp karşılarına çıktım. Bu Türkmenler içinde Hacı Mahmud adında bir kişi beni tanıyıp "Hey, durun! Bu Emîr Timur ya!" diye onları vuruştan vazgeçirdi. Kendisi diz vurarak yanıma geldi. Bende onun gönlünü almak için, başına yağlığımı koydum.[2] Sonra bu adam arkadaşlarıyla gelip bana katıldı.

SALTANATIMIN İLK DEVRİNDE YAPTIĞIM DÖRDÜNCÜ KENGEŞ

Harezm çöllerinde başıboş gezinirken her taraftan gelip bana katılanların sayısı atmış atlıya ulaştı. Bunu görünce kendime sordum: "Eğer aynı yerde devamlı kalırsam ne olacağı belli olmaz. Buradaki insanların niyetleri bozulup, düşmanlarımıza haber verirlerse, o zaman bize yeniden sıkıntı doğar. En iyisi, buradan giderek kimsenin gitmediği taraflara yerleşelim" diye Horasan'a doğru yöneldim. Giderken, Mahan[3] hâkimi, Mübarekşah Sancari yüz atlı askeriyle gelip bana katıldı. Hediye olarak getirdiği güzel atlar da vardı. Halkın içinde dolaşan seyyidlerden, yerli kimselerden de katılanlar çok oldu. Atlı ve piyade olarak, iki yüze yakın kişi bu sahrada bana yoldaş oldular. O arada Mübarekşah, Seyyid Hüseyin, Seyyid Ziyaettin ve başkaları bana arz ettiler ki, artık burada kalmanın faydası yoktur. Kendimiz için bir vilayeti ele geçirip yerleşmemiz lazım.

Benim de düşüne düşüne aklıma bir fikir geldi, onlara dedim ki: "Öyleyse, başka yeri bırakıp Semerkand'a gidelim. Sizler Buhara etrafına dağılıp bekleyin. Ben ise Semerkand civarındaki halkın içinde dolaşarak, onları kendime müttefik yapayım. Yeterince asker toplayıp, elimiz güçlü olduktan sonra, sizlere haber verecegim. Hep beraber ansızın İlyas Hoca üzerine saldıralım."

Benim bu düşüncemi hepsi doğru buldu. Bu karara dua ederek ben yola koyuldum. Yanımdaki iki yüz kişiyi etrafa dağıttım. Emir Hüseyin'in kız kardeşi Olcay Türkan Âğa'yı

1 Koçin (Kavçin), nüfuzlu Türk kabilelerinden birinin adý.

gizli bir yere sakladım.

Semerkand'a giderken Tamuke Koçın[1], yolda karşıma çıkıp on beş atlısıyla bana katıldı. Sırrımı açıklayıp danıştıktan sonra onu Mubarekşah'ın yanına gönderdim. Ben ise halkın içinde gizlice dolaşarak iki bine yakın kişiyi kendime müttefik kıldım. Ne zaman ayaklanmayı başlatırsam, o zaman bana yardıma yetişecek oldular. Gece kararınca kendim gizlice ablam Kutluğ Türkan Âğa'nın evine geldim.

Kimseye gözükmeden, işin önünü arkasını düşüne düşüne kırk sekiz gün geçirdim. Sonunda şehir sakinlerinden biri beni gördü. İşin zamanı gelmeden, sırrımız açığa çıkacağından çaresiz kalıp, benimle beraber gelen elli atlı gece boyu Semerkanttan çıkıp, yine Harezm yolunu tuttuk.

Beraberimde şehirli bir kaç piyade kişiler de vardı. Yol yürürken, Türkmenlerin otlakta dolaşan at sürülerinden tutup, piyadelerimi bindirdim. Bu yürüyüşle, Amuderya kıyısında Açığı denilen, dere tepe bir menzile ulaştık. Buraya gelince Buhara'da kalanlar da bize yetiştiler. Bunların dışında, Timur Hoca Oğlan, Bahram Celâyir kendi adamlarıyla gelip bana katıldılar. Katılanlar çoğalarak sayısı bin'e yaklaştı.

HAREKETE GEÇMEDEN ÖNCE YAPTIĞIM BEŞİNCİ KENGEŞ

Buradan çıkıp Kandahar,[1] Bahtarzemin[2] tarafına yöneldim. Hermand[3] suyu boyuna inerek burada bir yurt kurdur-

---

1 Kandahar, Afganistan'daki tarihi vilayet ve þehir adý, Horasan ile Hindistan arasýnda büyük ticaret merkezidir.

2 Bahtarzemin, Timur zamanýnda Belh ve ona baðlýyerler, kadimi Baktriye memleketidir.

3 Hermand suyu, Kâbil yakýnýndaki daðlarýn batýsýna çýkýp sonra Seistan gölüne dökülen bir nehirdir.

4 Seistan (Sistan, Seyistan), Þimdiki Ýran ve Afganistan'daki tarihi vilayettir.

5 Germsir, Afganistan'da Kandahar'ýn güneybatýsýnda bir mýntakanýn adýdýr.

dum. Askerin levazımatını tamamlamak için bir kaç zaman burada kalmak icab etti. Bu arada Germsir ahâlisinden, Türk-Tacik'lerden bin kişi daha gelip bana katıldı.

Asker sayısı aşağı-yukarı iki bine ulaşınca, istişare yapıp, Seistan'a[4] çapul kılacak oldum. Benim haberim Seistan valisine duyurulunca elçi vasıtasiyle hediyeler gönderip, benden yardım isteyerek "Düşmanlarım bana zulüm ederek elimden yedi kalemi zorla aldılar. Eğer düşmanın elini benden çektiririseniz, askerin altı aylık azığını sağlayacağım" demişti. Bu işi kendime danışarak, Seistan tarafına asker sevk edip yürüdüm. Mezkur yedi kaleden, beşini zorla çekip aldım. Bunu gören Seyistan valisinin gönlü korkuya kapıldı. Düşmanlar ittifak yaptılar. Kendi aralarında istişare ederek, eğer Emîr Timur buralarda kalıcı olursa, Seistan ülkesinin elimizden gideceği kesindir, diyerek sipahi raiye hepsi birleşerek üstüme geldiler. Seistan valisi vadini bozdu. Savaştan başka çare kalmayınca çaresiz olarak yollarını keserek savaşa giriştim. O anda bir ok gelip bileğime saplandı. Başka bir ok ayağımı yaraladı. Böyle olsada sonunda onları yenip kaçmaya zorladım. Fakat bu memleketin suyu, havası mizacımıza uygun gelmedi. Bundan dolayı oradan geri dönüp yine Germsir'e[5] geldim. Burada iki ay kadar kaldım. Bu arada kol ve ayağımdaki yaralar da kapandı.

HAREKET ZAMANINDA ALTINCI KENGEŞ

Germsir'de kalarak yaralarım et bağlayıp sağlığıma kavuşunca Belh sınırları yakınındaki dağlarda durup bu yörede yeterince asker hazırladıktan sonra Turan memleketini düşmandan arındırmak istedim.

İstişaremiz bu karara varınca buradan atlanıp çıktım. Baktım ki o kadar insan dağılıp gitmiş sadece kırk atlı kişi kalmışız. Lâkin bunların hepsi asilzade baba yiğitlerdi. Böyle ağır günlerde, nedendirki benim gibi malsız azıksız bir ki-

---

1 Karavul: Keþifçi, Han karargahýve civarýný, ordunun merkezi, kanatlarý, önü ve arkasýnýkorumakla vazifelendirilen askeri birliðin de adý.

2 Dere-i Arsuf veya Arsýf, Belh'in daðlýk kýsmýndaki (Elbürz) derelerinden biridir.

şinin ardına düşüp dağ, taş demeyip arkamdan yürürler? Bunun sırrını Sen bilirsin deyip Tanrı'ya çok şükür ettim. Allah'ın benle yapacak büyük işleri var ki bunlar gibi bahadır, vefalı yiğitleri bana tabi etmiştir.

Sonra buradan yürüyüp Belh dağlarına doğru yola düştüm. Yolumuzda Yıldırım Karaçar Noyan'ın evladından Sıddık Barlas beni arayıp bulamamış kafası karışık yürürken denk düşmüş onbeş atlı ile bana katılmıştı. Onun gelmesinden işimiz ilerleyecek diye iyi işaret aldım.

Bugünlerde azığımız yetişmemeye başladığı için av etiyle geçinmekteydik. Yolda ilerlerken ıraktan görünen tepe üzerinde bir topluluğun karası gözükmekte olup her saat gittikçe büyüyordu. Bunlar kim olabilir diye birkaç karavul[1] gönderdim.

Karavullar gidip haber getirdilerki, önceden Emîr'in askeri olmuş Kazançi Bahadır, "Ceta leşkerinden yüz atlı askerle ayrılıp çıktık, o günden beri Emîr'i arayıp dolaşıp yürüyoruz" demişler. Bunu duyunca hemen toprağa baş koyup Tanrı'ya şükür ettim. Derhal Kazançi'yi getirmesi için bir kişiye emîr verdim. O gelince diz vurup ayaklarımı öptü. Ben de onun gönlünü alıp, yağlığımı başına koydum.

Buradan yürüye yürüye Dere-i Arsuf[2] denilen yere gelip konduk. Ertesi gün atla dereyi dolaştım. Bu derenin orta kısmında güzel, hoş havalı bir tepe gözüktü. Sığ bir yer olduğunu düşünerek kendim burada kaldım. Kalan askerler tepeyi çevirerek yattılar. O gece cuma gecesiydi, tan ağarıncaya kadar dua ederek hiç uyumadım. İmsak olduğu zaman sabah namazını kıldım. Sonra duaya el kaldırdığımda gözüm yaşardı, yüreğim yumuşadı. Tanrı'ya yalvararak ondan diledim ki, beni bu serkerdenlikten kurtarır mısın Sen diye ağladım. Duayı yüzüme sürmemiştim ki, ıraktan bir top atlı göründü.

Bizim üzerimizdeki dağdan geçmekteydiler. Bunların kim olduklarını öğreneyim diye arkalarından yetişip "Bahadırlar sizler kimsiniz?" dedim. "Timur'un askerleriyiz,

onu arayıp bulamadan dolaşıp duruyoruz", dediler. O zaman ben "Ben de onun askeriyim, haydi yürüyün, sizi ona götüreyim" dedim. Bunu işiten bir atlı kişi koşarak gidip, öncülerine haber iletince beni getirmelerini emretmişler. Bunlar üç bölükmüşler: Birinci bölük başlığı Tuğluk Hoca Barlas, ikinci Emîr Seyfüddin, üçüncü Tubek Bahadır idi. Beni gördüklerinde kendilerinden geçmişcesine atlarından atlayıp koştular. Diz vurup gelip üzengimi öptüler. Ben de attan inip, her biriyle kucaklaşıp görüştüm. Yağlığımı Tuğluk Hocanın başına koydum. Altın ziynetli kemerimi Emîr Seyfüddin'in beline bağladım. Üzerimdeki kaftanımı Tubek Bahadır'a giydirdim. Gönülleri yumuşayıp ağladılar. Ben de ağladım. Sağsağlim buluştuğumuz için bugünü aramızda toy ilan ettik. Namazı cemaatle kılarak menzilimize döndük. Ertesi gün Şir Bahram geldi. Toyluk yapıp benden ayrılıp, Hindistan tarafına varmak için gitmişti. Yaptıklarına üzülerek benden özür diledi. Ben onu kucağıma alıp özrünü kabul kıldım. Güzel sözüm, güzel muamelemle yaptıklarının mahcubiyetinden onu kurtardım.

HAREKET GÜNLERİNDE YAPTIĞIM YEDİNCİ KENGEŞ

Baktım ki, bu defa toplanan askerimizin sayısı üç yüz on üç'e ulaşmış. Kendimizin barınacağı, silah teçhizat saklanabilecek, at ve bineklerimizin kalabileceği bir kaleyi ele geçirmek lazım oldu.

Alâcu Kalesi bize yakın olduğundan onu almayı karar-

---

1 Sulduz, Moðol kabilelerinden birinin adýdýr.

2 Yasal: Askeri birliðin muharebeye hazýrlýk tertibi, saff-ý harp nizamýdýr.

3 Dere-i Suf, Belh-Kabil yolundaki dere, Bamýyan'ýn batýsýndadýr.

4 Ýmlis (Emlis) olarak da geçiyor.

5 Termiz nehri, Amuderya'nýn ortaçaðlardaki adýdýr.

6 Termiz (Tirmiz), Türkistan'ýn kadim þehirlerinden birinin adý, þimdi Özbekistan'da Surhanderya ilinin merkezidir.

7 Deregez veya Dere-i Gez, Belh'ten tahminen 30 km. güneyde, Belhab nehri üzerinde hoþ manzaralý yerdir.

laştırdık. İlyas Hoca'nın tayin ettiği Mengli Boğa Sulduz[1] bu kalenin bekçisiydi. Şir Bahramın bununla eski dostluğu olduğundan kendim varırsam onu dost yaparım diye bana ısrar edince ona ruhsat kıldım. Şir Bahram onunla görüştükten sonra haber kıldı ki, o "İlyas Hoca beni kişi sayıp, bu kaleyi bana teslim etti. İnsanlığımdan vazgeçip kaleyi sizlere veremem" demişti. Ama kader böyle oldu. O bizim yasal[2] düzenleyip gelmekte olduğumuz haberini duyunca gönlünü korku sarmış, insanlığını satarak kaçmıştır.

[Mengli Boğayla] Dolancavun boyundan üçyüz kişiyi kaleye bekçi olarak koymuşlardı. Oysa bunlar önceleri benim askerlerim idi. Beni duyunca kale kapısını açıp, sevinçle karşıladırlar. Buradan çıkıp Dere-i Suf[3] denilen yere geldim. Şu vakitte, Tumen Bahadır oğlu Emlas,[4] çapulculuk kılıp Belh etrafına gelmişti. Benim haberimi duyunca iki yüz süvari askeriyle bana katıldı. Ben de onun gönlünü aldım. Burada dururken, Tamuke Bahadır'a üç kişi vererek emrettim ki, Termiz nehrini[5] geçip, gizlice yürüyüp, Ceta emîrlerinin yaptığı işler ve bize karşı niyetleri hakkında çok haber bulup getirsinler.

Onlar dört gün dolaşarak şöyle haber getirdiler ki, Ceta leşkeri Tirmiz'e[6] gelmiştir. Halkını yağmalayıp vurmaya, öldürmeye başlamıştır. Bunu öğrenince askerlerimle Deregez[7] denilen yerde mevzilenmeye karar verdim. Fırsatı yakalarsam buradan düşman leşkeri üstüne hücum etmeyi düşündüm. Elçi Boğa Meydanına Ceyhun nehri kıyısına gelip kondum. Benim Deregez'e geldiğimi İlyas Hoca duyunca hemen üzerime asker göndermiş.

Bu an bana haber getirdiler ki, Emîr Süleyman Barlas, Emîr Musa, Emîr Caku Barlas, Emîr Celaleddin, Emîr Hinduka Barlas Ceta ordusu ile beraberdiler. Ceta emirlerinden yüz çevirerek kendilerine ait askerleriyle eski Tirmiz'e geldikten sonra Tolan Boğa'yı bana haber vermek için göndermişlerdi. Bin atlı kişinin gelmekte olduğu haberini bana ilettiler. Bunların gelmesini ben iyilik diye yorumladım.

Onlar bana gece Ceta leşkeri üzerine ani baskın yapmayı tavsiye ettiler. Atlanıp yola çıkmıştık ki, hemen Ceta ordusunun yetiştiği haberini getirdiler. Ben kendi askeri kuvvetlerimi safa dizerek düşman karşısına çıkıp durdum. İki leşker ortasında su vardı. Rakiplerimi tatlı söz ve şirin hikâyelerimle kendi tarafıma eğmeyi ve onların vücutlarındaki yandırıcı gazap ateşini doğru tedbir suyu ile söndürmeyi düşündüm. Bu tarzda onları kendime ram etmek istedim. İşte bu amaçla Ceta leşkerinin serdarı Ebu Sa'id'e çok iyi sözler söyledim. O söylediklerimi makul gördü. Ancak diğer emîrler ona karşı çıkarak savaştan yana oldular. Bunu görünce benim de gazap ateşim alevlenip, leşkerimi safa dizdim.

CETA LEŞKERİNİ KIRMAK MAKSADIYLA YAPTIĞIM SEKİZİNCİ KENGEŞ

Kendi kendime dedim ki, "Ceta ordusuyla savaşınca onlar sayıca çok olduğundan dolayı ya benim leşkerime zarar gelirse?". Lâkin hemen gayretim galeyana gelip dedi ki: "saltanatı ele geçirme davasıyla huruç kılmışsan, şimdi saltanat şan ve mertebesine layık iş tutman lazım. Ceng'e girip ya zafer kucaklayıp galip olacaksın veya öldürüleceksin ve her şeyden kurtulacaksın." Cenk kılmaya giriştim. Baktım ki, rakipler üç kısma bölünmüş halde savaşa girecek durumdalar. Buna karşı ben leşkerimi yedi

---

1 Hiravul, öncü birliði, kanatlarý koruyucu askeri birliðe denir.

2 Çapavul, aniden baskýn yapan birlikdir.

3 Þakavul, leþker kanatlarý önünde yer alan özel askeri birlik, ihtiyat birliðidir.

4 Çapkulaþ, kýlýç muharebesi anlamýndadýr.

5 Çaranðar, leþkerin sol kanadýna denir.

6 Baranðar, leþkerin sað kanadýna denir.

7 Ðol (kol), leþkerin merkezine denir.

8 Kahlaka (veya Kahýlka) Kalesi, Tirmiz'e yakýn kadim kalelerden biridir.

bölüğe ayırıp düzenledim. Bunları ardarda savaşa sokmayı düşündüm. Şimdi cenk başlayıp savaş ateşi göğe yükseldi. Her iki taraf bahadırları haykıra bağıra savaşmaya başladılar. İlk olarak hiravul[1] bölüğüne buyurdum, düşman askerini oka tuttular. Sonra çapavul[2], şakavul[3] bölükleri çapkulaşa[4] girişti. Carанğar[5], baranğar[6] kanatlarını açıp kendim ğolda[7] durup ileri atıldım. Böylece ilk hamlede karşı ğolda duran başkomutan Emir Ebu Sa'id bölüğünü bozarak geri çekindirdim. O zaman Mengli Boğa ile Haydar Andahudi meydan okuyarak ortaya çıktı. Bunlarla kendim karşılaştım. İlk hamlede onları dağıttım. Sonunda düşman tuğu düşüp ğol askeri geri çekilince tüm Ceta leşkerinin düzeni bozulmaya başladı. Karışıklıkla saçılıp, her tarafa kaçmaya başladılar.

SALTANATI KURMA YOLUNDA DOKUZUNCU KENGEŞ

Benim bu ilk çatışmamda düşmana galip gelmem, Ceta leşkerini yenerek zafer kazanmam, tüm Turan memleketine malum olmuştu. Moğollar elinden saltanatı almak için huruç kıldığımı herkes bilmişti. Eğer bu defa saltanatı ele geçirirsem, her yerde adaleti oturtmayı niyet kıldım.

Saltanatımı kuvvetlendirmek, sipahilerin gönlünü bulmak için elimde toplanmış hazinemi onlara dağıtıp, leşkere azık temin ettim. Sonra Ceyhun deryası boyuna gelip, Tirmiz geçidinden bu tarafa geçince, Kahlaka Kalesini[8] keşfetmek için birkaç karavul gönderdim. Çünkü bu kaleyi ele geçirmek benim için çok önemli iş idi. Karavullar o taraftan haber getirinceye kadar Ceyhun kıyısında bekleyip yattım.

Buraya geldiğim haberini İlyas Hoca işitince, Bekcik'in küçük kardeşi Alçın Bahadır'ı kalabalık bir askerle üstüme

---

1 Þabhun, gece hücumu, baskýna denir.

2 Hulm, Belh'in doðusunda Afganistan'da Amuderya'dan tahminen 30 km. uzakta yerleþen küçük þehirdir.

3 Kunduz, ortaçaðlarda Belh Hanlýðýnýn bir þehridir. Þimdi Afganistan'daki Kunduz il merkezi.

4 Burulday, Calâyir kabilesinin önderine verilen isim.

göndermişti. Benim karavullarımı gaflet basarak uyuyup kalmışlar. Düşman askeri geceleri yürüye yürüye, gelip üzerimize beklenmedik bir şabhun[1] vurdular. Fakat ben üç tarafı suyla çevrilmiş yarım adada mevzilenmiştim. Yarım ada dışında kurulmuş olan birkaç asker çadırı talan olup, kendileri ziyana uğradılar. Kalanları ise yarım adaya girerek kurtuldular. Bense savaşa hazırlanarak yarım ada ağzını kapatıp durdum.

Geçen savaşta düşmanın gözü benden korkmuş olmalı ki, sayıca bizden çok olsalar da savaşa girmeye cüret edemediler. On gün kadar ben bu adada kaldım. Sonra oradan dışarıya çıktım. Su boylarında çadır-alaçıklar diktirip düşman askerinin karşısında bir aya yakın savaş bekleyip yattım. Aramızda hiçbir çatışma olmamışsa da düşman vehme kapılmış olacak ki, gecenin birinde oradan göçüp geri dönmüşler. Ben sudan geçip onların yerine kondum. Düşmanı arkasından kovalamaya bir bölük asker gönderdim.

SALTANATIMI KUVVETLENDİRECEK ONUNCU KENGEŞ

Bu defa da düşman askeri hiç bir iş yapmadan sanki bana yenilmiş olarak geri döndüler. Sonra ben kendi saltanatıma revaç vermek için, önce Badahşan bölgesini elegeçirme fikrini uygun buldum. Bu düşünceyle nehir kıyısından göçerek Hulm[2] denilen yere geldik.

Daha önce benden ayrılıp giden kayınbiraderim Emîr Hüseyin buraya gelerek benimle görüştü. Bunun gelmesi şerefine o gün toy yaptık. Buradan kalkarak Badahşan tarafına yol aldım. Kunduz'a[3] gelince dinlenmek için bir kaç gün

---

1 Talkan (Talukan), Taharistan þehirlerinden, þimdi Afganistan'ýn Tahar il merkezidir.

2 Hatlân (Huttalan), Amuderya boyundaki kadimi vilayettir. Þimdiki Tacikistan'da Kölâb þehridir.

3 Kölek Deþti, Hatlân'a baðlýyerdir.

4 Tingçi, casusluk yapan kiþiye denir.

5 Pulisengin, Hisar vilayetinde Vahþ nehri üstünde kurulu taþ köprüdür.

burada kaldım. O zaman Burulday[4] halkının çoğunluğu gelip bana katıldılar. Hörmet gösterip, reislerini baştan ayağı giydirdim. Benim buraya geldiğimi Badahşan şahları duyarlarsa, elbette savaş hazırlıklarına başlarlar, ben onların önüne geçip, hazırlık yapıp, onlara asker toplama fırsatı vermeden baskın yapmam gerektiğini düşünerek, gizli bir şekilde askerimi Talkan'a[1] sevkettim.

Badahşan şahları benim buraya kadar gelmiş olduğumu duyunca, karşı koymaya çare bulamayarak, büyük hediyelerle bana tabi oldular.

Ben bu tedbirimden razı oldum. Çünkü bu işte de hata yapmamış oldum. Savaşsız, yağmasız, Badahşan bölgesi elime geçince, saltanat işlerim gittikçe yükselerek, gelişmeye başladı. Badahşan sipahilerinin çoğunluğu bana katıldılar.

SALTANATA REVAÇ VERMEK İÇİN YAPTIĞIM ON BİRİNCİ KENGEŞ

Badahşan şahları bana tabi olduktan sonra, Hatlân[2] bölgesine doğru yürüdüm. Bu memlekete geldiğimde kayınağam emîr Hüseyin'in kabalığından dolayı, Polat Boğa, Şir Bahram onunla anlaşamayarak bizden ayrılıp kendi illerine geri dönmüştüler. Sonra ben bu menzilden çıkıp, Kölek Deştinin[3] bağrında durdum. Ben buradayken rakip leşkerinin durumundan haber getirmeleri için birkaç tingçi[4] yolladım. Bunlar gidip on gün sonra haber getirdiler ki, Ceta leşkerinin emîrleri; birinci Kuç Timur Bekçikoğlu, ikinci Timur Nopken, üçüncü Sarık Bahadır, dördüncü Şünkum Bahadır, beşinci Hacı Bey'in küçük kardeşi Tuğluk Hoca'dır ki, bunların yirmi bin atlı askeri olup, Halati'den Pulisengin'e[5] kadar mevzilenmişler. Benim durumumu öğrenmek amacıyla elçileri de yetişip geldiler. Elçilerin gönüllerini avlayıp, gözlerini boyayıp onların önünden askerimi iki kere geçirdim. Elçiler gidince hemen arkalarından art arda asker sevkederek yola koyuldum. Lâkin askerimin benimle ittifakı o kadar iyi değildi.

Bu arada tingçiler haber getirdiler ki önceleri benim askerim olan Tuğluk Sulduz, Keyhüsrev ikilisi altı bin askerle üzerime gelmektedirler. Bu haberi benim askerim duyunca evvelkinden daha fazla gevşeyip ittifaksızlığı büyümeye başladı. İşimiz ne olacak diye tereddüte düştüler. Lâkin bunlar içinde Emîr Caku Barlas, Egav Timur, Emîr Süleyman, Emîr Celaleddin dörtlüsü benimle hep beraber olup ölüm ortağı idiler.

LEŞKERİMİ İTTİFAKA GETİRMEK İÇİN YAPTIĞIM ON İKİNCİ KENGEŞ

Şimdi bunların gönüllerini avlayıp kendime bağlamak için söz konusu dört emîri kenara çağırarak onları kendime devlet ortağı kıldım. Bunlar da kesin söz vererek beni inandırdılar. Sonra emîrlerden tereddütleri olanları birer birer çağırıp her biriyle özel olarak konuştum. Bunlardan dünya malına düşkün açgözlülerini mal ve eşya verip imrendirdim. Makam ve rütbeye gözkoyan görev hayranlarını emrimdeki bölgelere vali olarak atadım. Bunların her birine birer birer muhafız tayin ettim. Diğer sipahilerin kendilerine layık giysi hediye ve başka şeyler vererek gönüllerini avladım.

Eşya yetmeyenlere vaatte bulunarak onları ümitlendirdim. Tüm askerimi korku ile ümit arasında tuttum. Güleryüz ve tatlı sözle hepsinin gönlünü kendime bağladım. Bir hizmet edeni on hizmet etmiş görüp kalplerini sevindirdim. Böylece birlik ve beraberliğe gelerek hepsinin gönlü bana bağlandı. Her yerde ve her işte birlik ve beraberliği bozmamaya, benim emrimden çıkmamaya söz verdiler. Benim için mal ve canlarını esirgemeden muharebe meydanında can vermeye ahd ettiler.

Bu iş olunca askerden yana gönlüm rahatlayıp savaş

---

1 Bakara 249.

2 Farsça nüshada bundan sonraki kengeþlere numara verilmemiþtir.

3 Erlat (Arlât), büyük Türk kabilelerinden birinin adýdýr.

hazırlıkları yapmaya başladım. Benim haberim düşmana yetişmeden önce onlar üzerine aniden baskın yapayım dedim. Bu işim nasıl olur diye Kur'andan tefeüül açarak baktığımda şu ayet çıktı; " Kem min fietin kaliletin ğalabat fieten kesiraten biiznillah"; yani "Nice küçük topluluklar Allah'ın izniyle büyük kalabalıklara üstün gelmiştir."[1] Kur'an'dan böyle sevindirici bir işaret çıkınca gönlüm kuvvetlendi. Hemen askerimi nizama sokup yedi bölüğe ayırarak yasâl düzenledim.

Bütün gece yürüyerek tan ağarırken altı bin atlı hiravul bölüğüyle Tuğluk Sulduz, Keyhüsrev askerleriyle karşılaştım. İlk çarpışmada onları yenip geri çekindirdim. İlyas Hoca'nın karargah edindiği Pulisangin yakasına dek arkalarından kovalayarak gittim.

Gündüz geçince vardığımız yerde geceledik. Bana göre bu savaşı erteleyerek meydanı soğutmak benim için zararlıydı. Çünkü İlyas Hoca'nın otuz bine yakın askeri vardı. Eğer bunların çok oluşundan bize herhangi bir ziyan gelecek olursa, o zaman böyle günler için arkada bıraktığım Emîr Hüseyin bize yardım edecekti.

Ancak ben işi onun yardımına muhtaç olmadan, tedbir kullanarak, savaş yoluyla düşman askerini kırdım.

CETA VE İLYAS HOCA LEŞKERİNİ KIRMAK İÇİN YAPTIĞIM ON ÜÇÜNCÜ KENGEŞ[2]

Ceta leşkerini kırmada şu tedbiri kullandım. Emîr Musa, Oçkara Batur, Emîr Müayyed Erlat,[3] komutasında iki bin atlı askerle Pulisangin yukarısını karargah edinen İlyas Hoca üzerine sevk ettim. Kendim beş bin asker alarak alt tarafında İlyas Hoca'nın askerleriyle menzil tuttuğu dağın tepesine çıktım. Gece olunca buyurdum, sayısız birçok yerde ateş yaktılar. Dağ üzerinde yakılmış birçok ateşi ve kalabalık askeri görünce bunlar korkuya düşerek o geceyi hazırolda uyanık olarak geçirmişler.

Ben o gece dağın tepesine çıkarak acizane Allah'a çok

yalvardım. Peygamberimiz Muhammed aleyhisselama salavat söyleyip uyumadan oturuyordum, uyku ile uyanıklık arasında “Timur, fetih-zafer senindir”, diyen ses duyuldu.

Tan ağarınca namazı cemaatle kıldık. Baktım ki, İlyas Hoca’nın emîrleri top top olarak gitmekteydi. Benim askerlerim benden buyruk talep ederek dağdan inip onları kovmak istediler. Ben buna müsaade etmedim. “Bu gidişten onların ne gibi düşünceleri olabilir acele etmeden bakıp bekleyelim, belli olacaktır” diye, kovmaya ruhsat vermedim. Arkalarından gözetçi gönderdim ki, dört taşlık yere giderek konmuşlar.

Şimdi belli oldu ki, bu işten onların maksatları bizi dağdan indirip geniş yere çıkarıp savaş yapmaktı. Bundan bir gün önce de bunların hiravul bölüğünü kırmıştım. Altı bin atlı kişi bana arkalarını dönüp geri çekilince hiçbir yerde durup direniş göstermeden İlyas Hoca karargahına gelerek sığınmışlar, o da bunlara çok kızmıştı. Bunun öcünü almak için yaptıkları hileyi ben anlayınca geriye dönerek bana hücuma başladılar. Ben de geniş araziye inmeden dar dağ arazisine uygun tarzda savaşa karar verdim. Asker bölüklerini dağ eteğine indirip düzene koydum. Bunu görünce düşman atlıları taarruza geçtiler. Dağ ağzına gelince arazi dar olduğundan geçemeden tıkanıp kaldılar. Bu anda bahadırlara buyurdum, düşman askerini oka tuttular. Bunlardan çok kişi yaralanarak işe yaramaz hale geldi. Sabahtan akşama kadar savaşarak bir netice alamadılar. Gece olup karanlık düşünce kendi güçlerine inanmış olacaklar ki, bizi muhasaraya almak için dağ eteğini çevirerek çembere aldılar.

Bunu fark edince ben tedbir kullanarak dört bölük askerle dört taraftan bu gece şahbun vurmak istedim. Bu kararımı emîrlerim de doğru buldular. Sabaha doğru büyük gürültü kopararak her taraftan düşman üzerine şahbun vurduk. Dağı çevirince dağılıp yatan Ceta leşkeri kendini topar-

[1] Yol bolsun, Farsça metinde Türkçe verilmiþ olup, “Yolunuz açýk olsun” demektir. Þimdi, kaçmaktan baþka çareniz yok manasýna gelir.

layıncaya kadar benim bahadır yiğitlerim onları darmadağın etti. Çapkulaş savaşında her iki taraftan da çok kişi öldürüldü. Sonra Ceta leşkeri arkasını dönerek kaçmaya başladı. Kalabalık asker içinde kaçmakta olan han oğlu İlyas Hoca'ya arkasından yetişerek, "Yol bolsun!"[1] dedim. Benim sesim ona duyulunca, kahırla gazapla askerine hitaben yüksek sesle bağırınca askeri geri dönerek gayret göstermeye başladı. Böylece güneş yükselinceye kadar aramızda çapkulaş savaşı oldu. Ama bize dayanamadan kaçarak savaşıyorlardı.

Sadaklarımız boşalmıştı. Düşman askerleri döküle saçıla dört taşlık yerdeki menzillerine güçlükle yetişebildiler. Ben de dizgin çekerek bu civara gelip durdum.Ceta leşkeri bu savaşta büyük yenilgiye uğrayıp esaslı darbe yediğinden benimle ikinci defa savaşmaya cesaret edemedi. Ben düşman karargahını uzaktan çembere aldırarak bizzat kendim onları gözetleyip durdum. Üstelik düşmanı rahatsız etmek için ara ara çarpışma savaşını emrettim. Askerlerim durmadan onu yapmaya devam ettiler. Sonunda İlyas Hoca çaresiz kalıp, Hocend nehrinden geçerek gitti. Ben de onları kovalamadan fetih nusret, şen ve şevketle Mâverâünnehr'e geri döndüm.

Şimdi saltanatı tümüyle elime geçirmek, bağımsızca hükümran olmak için çeşitli tedbirler alıp çok istişarelerde bulundum. Şunun için ki, her emîr kendini başkalarından büyük görerek "İşi ben yaptım, düşmanı ben yendim, devlet benimdir" derdi. Bu emîrleri kendime boyun eğdirmem lazımdı. Önceleri Mâverâünnehrde saltanat kuran Emîr Kazağan torunu Emîr Hüseyin benimle beraberdi. Onunla anlaşmam gerektiğinden bunu kendime devlet ortağı kıldım. Bu kişi ise, dışından bana dostluk yapmış biri gibi görünse de bâtını hasetten kaynaklanan gizli düşmanlığını içinde daim saklardı. O kendini benden değerli görüp Turan tahtına

---

1 Koþun, birkaç yüz kiþilik (bine kadar) askeri birlik, veya bu kadar asker çýkarabilecek idari bölge, geniþ manada askeri kuvvet anlamlarýna gelir.

2 Sâd 28: 26.

oturmak isterdi. Bundan dolayı onun sözüne inancım olmadığından vaadini kuvvetlendirmek için Hoca Şemseddin Külâl'in kabrine götürerek dostluk izhar edip, and içtirdim. O da dostluğa aykırı hiçbir iş yapmamaya söz verdi. Bunun üzerine yine Kuran-ı Mecid'i eline alarak üç defa dostluk üzerine and içti. Anlaşmasına vefasızlık ettiği için sonunda kasem vurup, kendi başını yedi.

Emîr Bayân Sulduz'un oğlu Emîr Şeyh Muhammed kendini büyük emîr sayardı. Onun da gönlünü alıp kendi tarafıma eğdim ve yedi koşuna[1] önder yapıp kendime boyun sundurdum. Sözkonusu leşkerlerin emîrlerine birer birer vilayet in'am kıldım. Benden ayrılarak kendi ulusuna gitmiş olan Şir Bahram hâlâ bana boyun sunmak istemiyordu. Onu da kendime çektim ve huzuruma çağırdım. Tüm ulus başlıklariyle gelip bana dostluğunu bildirdi. Şir Bahram'ı kendime mülâzım ederek ona bir vilayeti hibe ettim.

Emîr Hüseyin ile aramızda akrabalık olduğundan gönlünde bana haset saklamışsa da ona türlü iyilikler gösterip uzlaşmaya gittim ama dost olmadı. Belh vilayetini, Hisar şehrini benden ayırıp aldı. Karındaşı olan eşimin hatırı için onun bu işine darılmadım. Bana karşılık vermekte olan emîrlerin hepsi boyun eğip itaate geldilerse de, Emîr Hüseyin içtiği kasemi, kıldığı ahdı bozup daima gizli düşmanlık yapıyordu. Şimdi bunun boynunu kılıçla eğmekten başka çarenin kalmadığını kesin bildim.

Böylece ben bütün Turan toprağına sahip olup, Mâverâünnehr ülkesinden düşmanın kalıntılarını temizledim. Lâkin ulus emîrlerinden öz boy ve oymaklarına dayanıp bana hâlâ boyun eğmeyenler vardı. Emîrlerimden birileri "Bu devlete hepimiz ortak olunca başkalarını da çağırıp devlet ortağı yapalım" derlerdi. Lâkin bunların sözleri benim saltanat gayreti-

---

1 Þýrðanat veya Þýbýrðanat, Belh'in batýsýndaki vilayettir.

2 Arhenk, Amuderya'nýn sol sahilindeki Badahþan ülkesine komþu olan kadimi vilayetin ismidir.

3 Hýzýr Yas(av)uri, Cengiz Han ordusunun sol kanat komutaný olan Emir Yas(av)uri'nin evladýdýr.

me doğru gelmezdi. Çünkü ben düşünürdüm ki, alemi yaradan Tanrı yalnız, onun şeriki yoktur. Böyle olunca Allah'ın mülkü olan yeryüzüne sahip olan kişinin de şerikinin olmaması gerekir. İşte bu zaman evliyalardan sayılan Baba Ali Şah gelip "Hey Timur, Allah demiştir ki, yer gökte eğer iki Hüda olursa, alem bozulur", dedi. Ondan bu sözü işitince derhal Kur'an'ı alıp açtıysam şu ayet çıktı: "İnna cealnake fil arzı halife" yani; "Ey Davud, seni yeryüzünde halife yaptık elbette".[2] Bundan kendim için büyük işaret aldım. Kendilerini devlet şeriki bilip bana boyun eğmek istemeyen öbürlerini tedbirlerle özüme tabi kılmaya giriştim.

En evvel Emîr Hacı Barlas huzuruna varıp onu kendime, müttefik kıldım. Bayân Sulduzun oğlu Emîr Şeyh Muhammed içki düşkünü bir kişiydi. Bir gün şarap içerken boğazında şarap düğümlenmiş bahanesiyle dünyayla vedalaştı. Onun vilayetini kendi tasarrufuma aldım.

Üçüncü, Emîr Beyazıd de kendi başına Hocend vilayetini sahiplenmişti. Ona dostluk yüzü suyu hürmetine nasihat ettim. Ama onu kabul etmedi. Sonunda kendi halkı ona muhalif çıkarak, tutup önüme getirdiler. Ben onun yaptığı kötü işlerini hatırlamadan yine iyilik yaptım. Bunu görünce kendi rezil olup içtenlikle bana boyun eğdi.

Dördüncü, Sunduz Elçi Boğa, bu da Belh ülkesinde saltanat tuğunu kaldırmış idi. Emîr Hüseyin ise dedesi Emîr Kazağan tahtını talep etmekteydi. Belh tahtı senin mirasındır diye bunu ona bıraktım. Yine Hocaberdi Nayman Şırğanat[1] vilayetini ele geçirip, bana karşılık gösteriyordu. O vilayeti başka birine verip onu kendime yardımcı kıldım.

Badahşan şahlarının her biri bağımsızlık için başkaldırarak karşılık bayrağını açmaktaydılar. Onların her biriyle öyle anlaşmalar yaptım ki, bunun neticesinde kendi aralarında savaş çıktığında benim penahıma girip kurtuldular.

Emîr Keyhüsrev Hatlan vilayetini, Emîr Olcaytu Berdi Arheng[2] ülkesini ele geçirip benden bağımsız idiler. Keyhüsrev'e

---

1 Þirkent, Özbekistan'da þimdiki Beþkent, Karþý ilçe merkezinin ismidir .

yardım verdim, Olcaytu'yu sürüp çıkardı. O da bana gelip sığındı.

Emîr Hızır Yasuri,[3] kendi boyu Yasurilerle ittifak olup Taşkent vilayetini ele geçirmiş idiler. Keyhüsrev'le Olcaytu'yu sulha getirdim. Onlara yardım olsun diye bir kısım kişiler verdim. Bu ikili gidip Yasuri yurdunu çapul kılınca Emîr Hızır aciz kalıp benim penahıma girdi. Böylece bütün Turan topraklarını talan-yağmadan, savaştan ve kavgadan kurtardım. Benim kahraman askerlerim yeterince bir güce sahip oldular. Barlas ulusunun ünü yükseldi. Benim büyük himmetim sebebiyle Çağatay tümenleri ve koşunlarının şöhreti aleme yayıldı. Ülke boyunca il, ulus, koşun, tümenlerin hepsinin üzerine hükümran oldum.

Lâkin Mâverâünnehr'de bazı kaleler Emîr Hüseyin'in elinde olup oralara benim hükmüm yürümezdi. Benim saltanatım şanı şöhretinin büyüdüğünü görünce onun haset damarları hararetlendi. Kıskançlıkla verdiği ahd-ü peymanlarını bozup bana muhaliflik kılmaya girişti. Ben onun yanına çok gittimse de o benim yanıma bir defa olsun gelmedi. Üstelik hileyle Karşı Kalesini benden aldı. Oraya Emîr Musa'yı yedi bin kişiyle bekçiliğe tayin edip, ikmaline yine beş bin süvari gönderdi.

Bu işlerle de tatmin olamayıp beni öldürüp yok etme kastına düştü. Aramız bozulup iş bu hale gelince benim de saltanat gayretim tutup, Karşı Kalesi'ni geri alma hesabı yaptım. Bazı emîrlerim açıktan açığa kaleyi kuşatıp savaşla ele geçirmeyi önermiş olsalar da bunun tehlikelerinin çok olduğunu hatırlayıp başka bir tedbire giriştim. Horasan tarafına

---

1 Karney, uzun bakýr boru þeklinde müzik aletine denir.

2 Burðu, savaþ ve avlanýrken çalýnan boynuza denir.

gidiyormuş gibi görünüp Karşı Kalesinin muhafızlarını uyutmak istedim. Sonra leşkerimle çabuk geri dönüp gece kaleye aniden hücum edip, onu ele geçirmeyi düşündüm ve bu yerden göçüp Horasan tarafına yola koyuldum. Amu nehrinden geçtiğim sırada Horasan'dan Karşı'ya gelmekte olan bir kervanbaşısı biraz hediye ile bizimle görüşmeye gelmişti. Özümün Horasan tarafına varacağının bidirilmiş olup oraların emîrleri, hükümet ahvalinden sorduktan sonra ona ruhsat verdim. Yine bu kervanla beraber bir casusu da gizlice gönderdim.

Kervan ehli Karşı'ya girince Amuderya boyunda benle görüştüklerini, Horasan tarafına gitmekte olduğumu, oraların durumunu sorduğumu Emîr Musa'ya söylemişti. Bu haberi işitince Emîr Musa ve Emir Hüseyin'in leşkeri rahatlayıp, zevkiu sefa ve oyun eğlenceye dalmışlar. Ben bu haberi işitince askerlerim arasından en güvendiğim, iş gören bahadır yiğitlerden iki yüz kırk üç kişiyi seçip aldım. Nehri geçince gece boyu durup dinlenmeksizin yürüyerek Şirkent'e[1] ulaştım.

Bu yerde bir gece gündüz durup dinlendikten sonra cebri yürüyüşle Karşı kalesinden bir taş mesafeye beri kondum. Buraya geldiğimde kale duvarına yetecek kadar birkaç ekleme merdiven hazırlamalarını buyurdum. Bu vakitte Emîr Caku yalvararak arkadan gelmekte olan bahadırların yetişmesinin zaruri olduğunu bildirdi. Onlar gelinceye kadar kaleyi gözden geçirip öğrenmek isteği gönlüme düştü. İkiyüzkırküç kişiden kırk kişiyi alıp yola koyuldum. Iraktan kalenin karaltısı görülünce yiğitlerimi burada durdurdum. Öz evimizde doğup büyüyen Mübeşşir ve Abdullah isimli iki çocukla beraber su doldurulmuş hendek boyuna geldim. Her tarafa bakıp göz attığımda hendek üzerinden geçen su oluğunu gördüm. Kaleden gelen suyu bu olukla dışarıya çıkarmış idiler. Atı çocuğa tutturup, kendim oluktan geçip kale altına yetiştim. Kale kapısına gidip baktım ki, bekçileri uyumuş. Kapı arkası kesek taşla doldurulmuştur. Kale duvarını dolaşıp bakarak merdiven ko-

nabilecek duvarı belirleyip geri döndüm. Hemen atlanıp bahadırlara geri vardığımda arkadakiler de gelmişlerdi. Hepimiz silahlanmış halde merdivenleri tutarak oluğu kullanarak hendeği geçtik. Belirlenmiş yerlere merdivenleri dayayıp er yiğitlerden kırk kişi merdivenden tırmanıp kaleye girdiler. Ben de onların ardından merdivene ayak koydum. Kale üstüne çıktığım an karney[1] ve burgu[2] çaldılar.

Tanrı'nın yardımı yetişip iki yüz kırk üç kişiyle Karşı Kalesini aldım. Bu haber Emîr Hüseyin'e ulaşınca şaşırıp, ne yapacağını bilemeden yine aldatma yolunu tuttu. Mekir hile ağını kurup öyle maksadına ulaşmayı düşündü.

1 Çekçek Deresi, Özbekistan'da Baysun Daðýnda bir dere adýdýr.

BENİ ELEGEÇİRMEYİ İSTEYEN EMİR HÜSEYİN'İN MEKİR HİYLESİNDEN KURTULMAK İÇİN YAPTIĞIM ONDÖRDÜNCÜ KENGEŞ

Emir Hüseyin beni aldatmak için önceleri benimle yeminleşip üzerine yemin ettiği Kur'an'ı tekrar göndererek "Eğer ben yeminden dönüp sözümü bozmuş olsam, şu tuttuğum Kur'an Hüda'nın kitabı, beni çarpsın" demiştir. Ben onu müslüman bildiğim için bu sözüne yine inandım. Sonradan araya kişi koyarak yapılan ahd-ü peymanların tazelenmesini istedi. "İkimiz de Dereçekçek'e[1] gelip görüşelim, aramızda olup biten soğukluk bununla kalksın" diye kişi göndermiştir. Onun asıl maksadı beni aldatıp ele geçirmekti. Onun sözüne bende inanç kalmamış olsa da Kur'an hürmeti yüzünden dediği yere - Dereçekçek'e gidip onunla görüşecek oldum. Lâkin bu işte uyanıklık yapıp tedbir aldım. Şöyle ki, onun dediği Dereçekçek civarına bahadırlardan birkaç kişiyi gizleyip yerleştirdim. Emîr Hüseyin'in maksadını bilmek için onun hizmetindeki dostlarıma haber göndermiştim. Dostlarımdan biri olan Şir Bahram, onun bozuk niyette olduğunu bana bildirdi. Bundan dolayı onu öldürmüş, bin atlı kişiyle bana doğru yola çıkmıştı.

Ben bu sırada dere ağzına gelip konmuştum. Onun haberini işitince asker bölüklerini düzenlerken, Emîr Hüseyin'in karavulları göründü. Bu arada benim de karavullarım haber getirdiler ki, bunların ardından Emîr Hüseyin'in kalabalık askeri gelmektedir. Lâkin Emîr Hüseyin bunlarla kendi gelmeyip arkada kalmış idi. Beni az kişiyle gelecek diye düşünüp beni yakalamaya asker göndermiş. Burada benim mevcutta ancak ikiyüz askerim vardı. Böyle olsa da hazırlık yapıp sabır ile bekledim.

Emîr Hüseyin askerinin hepsi dere içine girince önden gönderdiğim askerime buyurdum, dere ağzını tuttular. Kendim bu taraftan askerimle karşılarına çıktım. Böylece dere içinde iki taraftan da kapatılan askerlerin çoğunu ele geçirdim. Kalanları kaçtılar. Sonra kendi askerlerimi toplayıp, düzene sokup zafer bayrağını kaldırmış halde Karşı kalesine

geri döndüm.

Benim tecrübemle sabit oldu ki, kimin hakiki dostu olursa her yerde onun işine yararmış. Şir Behram dostluğundan dolayı benim için kurban olup gitti. Emîr Hüseyin'e ben şu beyti Türkçe yazıp gönderdim:

"Yar'e ilet sabâ, kim mekir kılmışsa bana,

Kıldı ise kime mekrin, geri döner bir gün ona."

Bu mektubum Emir Hüseyin'e ulaşınca çok mehcup oldu ve özür diledi. Ama ben artık onun sözüne inanmadım.

TURAN TOPRAKLARINI DÜŞMAN KALINTILARINDAN ARINDIRMAK İÇİN YAPTIĞIM ONBEŞİNCİ KENGEŞ

Ceta leşkerlerini, İlyas Hoca'yı Mâverâünnehr'den çıkararak Hocend nehrinden geçirmiş olsam da yine onların kalıntılarının bulunduğu birkaç kale vardı. Bunlar üzerine asker gönderip kuşatmayı düşünmüş olsam da işin uzamaması için şöyle bir tedbir kullandım: İlyas Hoca'nın dilinden kaleye hitaben bir ferman yazıp, savaşsız teslim etmelerini buyurdum. Onu kaledekilerin kendilerinden olan bir kişi vasıtasıyla kaleye soktum. Aynı zamanda bir bölük askere kaleden gözükecek yerde toz duman yapmalarını emrettim.

Bu arada İlyas Hoca'nın dilinden ferman onlara yetişmişti. Üstelik uzaktan toz kopararak gelmekte olan kalabalık askere gözleri düştü. Böylece onları vehim sarıp hepsi bir gecede kaleyi boşaltarak kaçıp gitti.

Beni öldürmeye kasteden bu zalimlerin ayak izlerinden Turan toprağı temizlendi, Mâverâünnehr toprakları tümüyle bana bağlandı.

Akrabalık hakkı hürmeti için Belh, Hisar-ı Şadman vila-

---

[1] 1366'da Emir Hüseyin Semerkantta Emir Timur çevresinden birkaç beðleri âsilikle suçlayýp onlara yüklü para cezasý kesmiþ, Emir Timur tüm altýn ve cevahirlerini, hatta eþi Olcay Türkan Âða'nýn kýymetli takýlarýný vererek cezayý ödemiþtir (Teferruat için bkz: Nizamüddin Þâmi, Zafername, s. 38-41).

[2] Olay 1360'da olmuþtur. Eser'in 1783 Oxford neþrinde öldürülenin adý Hemuçi, Nizamüddin Þamiye göre ve 1996 Taþkent neþrinde Keykubad olarak geçiyor.

yetlerini Emîr Hüseyin'e bırakmıştım. Fakat o, benim yaptığım bu iyiliği değerlendiremedi. Beni yok etmek için her türlü hileleri denedi. Ve ben de Emir Hüseyin'in yok edilmesi gerektiği kararına vardım. Bana olan fetih ve nusreti kıskanarak haset damarları hareketlenip kötü niyetle benim kastıma düştü. Onun kız kardeşiyle evli olduğumdan aramızda bu kadar yakınlık varken, o ikimizi de rencide[1] ediyordu. Mâverâünnehr ülkesini benden almaya, beni öldürüp taht sahibi olmaya bel bağlamıştı. Aramızda, türlü savaşlar olmuş, her defasında yenilmiş olmasına rağmen yine akıllanmamıştı. Onun insafsızlığı haddini aşıp, bazen beni de yeneyazdığı zamanları olmuştu. Kendisinin terbiyesizliği, sözünün kabalığından dolayı emîrleri ondan yüz çevirdiler. Bunun sebebi ise Hatlan valisi Emîr Keyhüsrev'in küçük kardeşini sebepsiz yere öldürmüştü.[2] Ağabeyi Keyhüsrev ona düşman oldu.

Böyle olsa bile emîrlerinin ona adavet beslediklerinden habersiz, yine benim kastıma düşerek üzerime askerle gelmeyi istiyordu.

Ben bunu anladıkça ondan daha hızlı hazır askerimle Belh istikametine yöneldim. Bunu duyan emîrler her yerden gelerek bana yolda katıldılar. Birkaç gün yürüyüp Belh'e yetişegeldik. Emîr Hüseyin ise karşıma çıkarak beni engellemek istemişti ki, hiçbir iş yapamadı. Sonunda kaçarak kaleye girdi. Sonra başına ne geldiyse kendi yaptıklarından geldi, göreceğini gördü.

BANA KÖTÜLÜKLER YAPIP SONRADAN KORKAN VE YAPTIKLARINDAN DOLAYI "TİMUR BİZİ ÖLDÜRECEK" DİYE VEHİMDE BULUNANLARI KENDİME DOST EDİNME İÇİN YAPTIĞIM

1 Olay 1370'te olmuþtur. Emir Hüseyin'i, kan davacýsý Hatlan valisi Emir Keyhüsrev öldürmüþtür (Teferruat için bakýnýz: Nizamüddin Þami, *Zafername*, Ankara, 1949, s. 68, 72).

2 Melik Giyasuddin II Pir Ali (1370-1381): Merkezi Afganistan'da Ður ve Hiratta hükmeden Kart sulalesindendir.

3 Zeynuddin Ebu Bekir Taybâdi'yi kasdetmektedir..

ONALTINCI KENGEŞ

Emîr Hüseyin benim elime düşünce onun askerleri, ulu emîrleri şimdi bize de ölüm cezası verir diye canlarından ümitlerini kesmişlerdi. Yaptıkları işler bakarak onları öldürsem olurdu. Lâkin günahlarını affedip tekrar kendi işlerine koymaya karar verdim. Şundan dolayı ki, harp adamları oldukları için kendi vazifelerini yapmıştırlar. Onun baş emîri Badahşan hâkimi yüzyüze gelerek bana karşı çok defa kılıç çekmiş birisiydi. Emîr Hüseyin öldürülünce[1] o, benim siyasetimden korkarak kendini saklamaya başladı. Eğer üzerine asker gönderirsem doğru yapmamış olurdum. Aksine meclislerde, birçok oturumlarda onun bahadırlığından bahsedip, iyi hasletlerini söyleyip övdüm. Bunu anlayan dostları "Emîr'in sana iltifatı var" diye yazmışlar. Buna bakarak benim insanlığıma inandığı için ölümü haketmiş olan kişi doğru gelip benle görüşerek geçmişteki işlerinden dolayı af diledi. Ben de onu affedip gönlünü rahatlattım.

HORASAN BAŞKENTİ (HİRAT'IN) FETHİNDE YAPTIĞIM ONYEDİNCİ KENGEŞ

Emîr Hüseyin cezasını çekince ona bağlı olan Belh, Badahşah, Hisar-ı Şadman memleketleri bana tabi oldular. Horasan hakimi Melik Gıyasuddin'e[2] bu haber yetiştiğinde korkusundan titreyerek savaş hazırlıkları yapmaya başladı. Böylece kendini kurtarmayı hesaplıyordu. Ben ona bir tedbir kullandım. Belh'tan Semerkand'a geri döndüm. Benim gittiğimin haberi Melik Gıyaseddin'e ulaşınca onun gönlü ra-

---

1 Teferruat için bakýnýz: Nizamüddin Þami, *Zafername*, s. 99-101.

2 Emir Timur'un Horasan'ý fethetmesi 1381-1383'de yapýlan muharebeler sonucu gerçekleþmiþtir.

3 Toktamýþ, Cengiz Han'ýn oðlu Cuçi evladý, Timur'un devamlý desteðiyle Ak Orda'ya Han olmuþ. Farsça metinde Budahan (Saygýdeðer) mahlasýyla zikredilmiþtir.1376'da Cuçi ulusunu oluþturan Ak Orda ve Altýn Orda devletlerini birleþtirmiþ ve hükümranlýðýný 1396'ya kadar sürdürmüþtür.

4 Orus (Urus)Han, Cengiz Han'ýn oðlu Cuçi'nin evladý ve Ak Ordu devletinin Han'dýr.

hatlamıştı. Bu arada, Pir'imden[3] bana mektup geldi ki, mektupda "Gıyaseddin, cebir zulüm etmeye girişmiştir" diye yazmıştı.

Beni Semerkand'a geri döndü diye Horasanlıların gaflette olduklarını anlayıp derhal dönüp Belh'e geldim. Buradaki mevcut olan askeri alıp, hızlıca yürüyerek gizlice Hirat'a yetişip gaflette yatan Gıyasuddin'i ele geçirdim. Çaresiz olunca kendisi gelip tüm ülkesini hazineleriyle birlikte bana teslim etti.[1] Böylece Horasan ülkesi bana tabi olup, tüm emîrleri savaşsız, telaşsız boyun eğdiler.[2]

SEİSTAN, KANDAHAR, AFGANİSTAN ÜLKELERİNİN FETHİNDE YAPTIĞIM ONSEKİZİNCİ KENGEŞ

Horasan vilayeti alındıktan sonra yukarıki ülkelere asker gönderelim diye bana emîrlerim tavsiye ettiler. O zaman ben dedim ki, "Eğer iş yerine getirilemezse, o vakitte yine kendim gitmem gerekecek. İleride yapmayı düşündüğüm işlerim çoktu. Daha iyisi o diyar hâkimlerine nameler gönderelim" diye şu mazmunda ferman yazdım:

"Eğer bana katılırsanız kurtulursunuz, eğer güreşirseniz yıkılırsınız. O halde ne olacağını görünüz."

Benim bu tedbirim kadere uymuştu. Fermanım yetişince hepsi hemen boyun eğerek kıymetli hediyelerle elçilerini göndermişlerdi.

ORUSHAN'I KIRARAK DEST-İ KİPÇAK'I TABİ

1 Olay 1376'da vuku bulmuþtur.

2 Gilan, þimdiki Ýran'daki tarihi vilayet.

3 Gürcan, þimdiki Ýran'ýn kuzeyindeki vilayet.

4 Mâzenderan, þimdiki Ýran'da Hazar denizi güneyindeki yerler, XIII. yüz yýldýn beri Taberistan da denir.

5 Muzafferoðlullarý, 1314-1393'te güney Ýran'da hükmeden mahalli sülalenin ismi.

6 Bakara 2: 237.

KILMAK İÇİN YAPTIĞIM ONDOKUZUNCU KENGEŞ

Deşt-i Kipçak Hanı Toktamış Budahan[3] savaşta Orus Han'dan yenilince, bana sığınıp gelmişti. Buna yardım için kendim mi gideyim veya asker mi göndereyim diye tereddüt ediyordum ki, Orus Han'dan[4] elçi geliverdi. Bunların gönüllerini avlayıp, gerekeni yapıp yolladım.

Arkasından ardarda asker gönderdim. Orus Han'ın elçisi bir gün erken gelip, gönlünü benden rahatlatmıştı. Ertesi gün benim askerlerim hissettirmeden gelerek onları sel gibi basmıştı. Orus Han bunlara karşı koymak bir yana kendi başını güçlükle kurtarabilmiştir. Böylece benim bu tedbirim takdire doğru gelip Deşt-i Kıpçak Orus Han ulusu bütünüyle bana tabi oldular.[1]

GİYLAN,[2] CÜRCAN,[3] MAZENDERAN[4], AZERBAYCAN, ŞİRVAN, FARS, IRAK ÜLKELERİNİN FETHİNDE YAPTIĞIM YİRMİNCİ KENGEŞ

Bu yerleri Muzafferoğulları[5] derebeyleri kendilerince ittifak olup ele geçirmişlerdi. Bu ülkelerdeki halkın kendi hükümetlerinin cebir-zulmünden şikayetleri bana ulaşınca, onların üzerine yürümek için istişare yaptım.

Askeri komutanlarım savaşa hazırlıklı gitmeyi tavsiye ettiler. Ben bunu uygun görmedim. Şunun için ki, bu derebeyleri benim haberimi duyunca hepsi birleşerek bana karşı koyarlarsa o zaman işimiz zorlaşırdı. Bunun için kendi kendime

---

1 Ýsfahan, Ýran'ýn kadim þehirlerinden birisidir.

2 Fars ülkesi, Ýran'ýn güney eyaletlerinden birinin adý.

3 Daruða, vali, þehirbaþý.

4 Þah Mansur, Muzafferoðullarý sülalesinden olan ve 1387-1393 yýllarýnda Fars ve Irak-ý Acem'i yöneten hükümdardýr. 26 Nisan 1393 yýlýnda yapýlan savaþta öldürülmüþtür.

danıştım. Bunları birer birer kendime boyun eğdirme çaresini bulayım, iyiliğe razı olmayanların cezasını vereyim diye karar kıldım.

Bu işim dahi takdire uygun çıkmış idi. Fermanım onlara ulaşınca ilkin Mazenderan hakimi Emîr Ali hediyelerle elçi yollayarak şu muhtevada bana Arapça mektup yazmıştı:

"Bizler Hz. Ali evlatlarından bir cemaat kişileriz. Var olana kanaat kılıp bu ülkede yatmaktayız." (İnta'huzu kudretukum ekva ve inte'fu hiye akrebu littakva.) Burayı alacaksanız gücünüz yeterlidir, eğer affederseniz bu iş takvaya daha yakındır."[6]

Ben bunu iyiliğe yorup, orayı kendilerine bıraktım. Fermanıma cevap yazmayan Gilan, Cürcan üzerine bir kıta asker gönderdim. Kendim Irak üzerine askerle yürüyüp İsfahan şehrini ele geçirdim.

İsfahan ahalisine itimat göstererek kaleyi kendi ellerine verdim. Onlar ise ayaklanarak tayin ettiğim daruğayı askerlerimden üç bin kişiyle beraber katletmişler. Ben de İsfahan[1] ahalisinin ölümüne hükmettim.

FARS ÜLKESİ[2] PAYITAHTI (ŞİRAZ'I) VE IRAK'IN KALAN KISMINI ALMAK İÇİN YAPTIĞIM YİRMİBİRİNCİ KENGEŞ

Şiraz'ı Muzafferoğulları'na bırakarak, İsfahan'a üç bin adamımı tayin edip kendim Toktamış Han'ı def etmek için Deşt-i Kipçak'a leşkerle yürüdüğümde İsfahan âhalisi daruğamı[3] öldürdü. Aynı zamanda Şiraz ahalisi de bana artık itaat etmiyordu. Bunun için yeniden askeri kuvvetler toplayıp Irak ülkelerini nizama sokmak için seksen bin atlı asker hazırladım. Ancak bu kalabalık askerle bir defasında Irak

---

1 Baþbalmak otu, yenilebilecek bir çeþit bitki; hayýt (Beþparmak otu) olabilir.

2 Emirzade Ebu Bekir, Timur'un torunu, Emirzade Miranþah'in oðlu, (1387-1417 yýllarý arasýnda) Azerbaycan ve Irak hükümdarlýðý yapmýþtýr.

memleketine girersem oraya sığmayabileceğimi düşünerek askeri üçe böldüm. Bunlardan bir bölüğünü kendimden önce gönderdim. Bu kahraman askerler Irak toprağına ayak basar basmaz her yerde toplanmış düşman askerleri dağılıvermişler.

Kendim, Şiraz üzerine leşkerle gittim. Oranın hükümdarı Şah Mansur[4] meydanda benle karşılaşıp cezasını buldu.

DEŞT-İ KİPÇAK HANI TOKTAMIŞ'I YENMEK, ONU TÜMÜYLE YOK ETME İÇİN YAPTIĞIM YİRMİİKİNCİ KENGEŞ

Benim askerlerim Deşt-i Kipçak yazlığında Toktamış'ı arkasından kovalayarak beş ay geçirmişti. Azıkları azalınca asker içinde açlık baş gösterdi. Şöyle ki, birkaç gün askere yemek bulunamadı.

Başbalmak otu[1] yiyerek, av eti, tarla kuşu yumurtasıyla gün geçirdiler. Askerin böyle ağır halde kaldığını Toktamış duyunca, fırsattan istifade ederek kum gibi çok askeriyle her tarafı sararak üzerimize geldi. Benim askerlerim ise açlıktan yorulmuşlardı. Onun askerleriyse toklukta, rahatta yatmıştılar. Bunu görünce emîrlerim, komutanlarım savaşa gönülsüz oldular. Lâkin oğullarım ve torunlarımın bu sıkıntılara rağmen himmetleri hareketlenip önümde diz çöktüler. Bu savaşta esirgemeden en son güçleriyle meydanda can vermeye hazır olduklarını bildirdiler.

Bu zaman, Tanrı yine önümüzü açtı, Toktamış Han'ın, Tuğ beyi ondan yüz çevirip, benimle anlaştı. Ben ona şu yolu gösterdim: "Ne zamanki savaş kızışmaya başlar, birden

---

1 Emir Timur'un Toktamýþ Han'a karþý bu ilk seferi Kunduzçe (Rusya'da) meydan muharebesi sonucunda 1391'de zaferle son bulmuþtur. Teferruat için bakýnýz: Aka, a.g.e.s. 15-17.

2 Irak-ý Arap, Araplar'ýn ikamet ettiði Irak (Bâbil).

3 Irak-ý Acem, Arap olmayanlar ikamet ettiði Irak (Midya).

4 Sultan Ahmed Celâyir, Celâyiroðullarý sulalesinden olup, 1382-1410'da Ýran, Irak ve Azerbaycan'a hükmetmiþtir.

5 Þirvan, Derbend tarafýndan 100 km. mesafedeki þehir.

bire tuğu tersine çevir."

Çocuklarımın diz çöktüklerini, düşman Tuğ beyi'nin benimle anlaştığı haberini emîrlerim duyunca, onların da yürekleri kuvvetlenip, hepsi gönülleriyle savaştan yana oldular.

Sonra ben Emîrzade Ebu Bekir[2] başta olmak üzere sekiz bin atlı askeri Hiravul bölüğü olarak tayin ettim.

Böylece savaş başladı. Muharebe kızıştı, savaş ateşi göğe yükseldi. Aşçılara buyurdum, yemekhane çadırlarında aş pişirmeye başladılar. Tam bu zamanda düşman Tuğ beyi tuğ'u ters çevirince benim askerlerim "düşman kaçtı" diye bağırdılar. Sonunda Toktamış Han'ın askeri yenildi. Cuci ulusunu talana açık bırakıp, arkasını çevirerek kendi meydandan kaçtı.[1]

DAR US-SELAM BAĞDAT'IN, ARAP IRAKI[2]'NIN FETHİ İÇİN YAPTIĞIM YİRMİÜÇÜNCÜ KENGEŞ

Fars'ı, Acem Irak'ını[3] fethettiğimin akabinde evliyalar başı Pirimden mektup geldi. "Arab ve Acem Irak'ının kahramanı, Allah (cc.) ikinci Irak'ı da sana takdim etti" demişti. Bu sözden gönlüm kuvvetlenerek Bağdat hâkimi Sultan Ahmed Celâyır'in[4] durumunu ve onun leşkerinin nabzını tesbit edip gelmesi amacıyla elçi gönderdim. Elçiler ulaşınca yazdıkları mektubun muhtevası şöyleydi:

"Sultan Ahmed iki gözlü bir top etten ibarettir."

Ben Tanrı'ya dayanarak Bağdat üzerine leşkerle yürüdüm. Gelmekte olduğumu işitince, Sultan Ahmet Celâyır

---

1 Körik, askeri teftiþ, geçit.

2 Tema, Kuzey Kafkasya'da Terek nehri.

3 1394-95 Miladi yýl.

4 5.ve 6. iklim, Harezm, Maveraünnehr, Fergane ve Deþt-i Kýpçak'ý içine alýr.

6 Yedi iklim, kadim Orta Asya ve Ýran coðrafya ilminde yeryüzü ekvatordan kuzey kutbuna doðru yedi bölgeye taksim edilmiþ. "Ýklim" þimdiki "Doða bölgesi" kavramýna yakýndýr.

Kerbela tarafına kaçıp gitmişti. Böylece Bağdat vilayeti de bana tabi oldu.

TOKTAMIŞ HAN'I YOK ETMEK İÇİN YAPTIĞIM YİRMİDÖRDÜNCÜ KENGEŞ

Toktamış Han bana yenilince, Cuçi ulusunu bırakıp kaçmıştı. Ben geri döndükten sonra fırsattan istifade ederek, dağılmış askerlerini toplamıştı. Derbend-Şirvan[5] yolunu takiben ganimet almak için kalabalık asker göndermiştir. Onlar Azerbaycan vilayetlerine girerek, talan ve yağmaya el sunmuşlardı.

Bu vakit ben her iki Irak'ı yeni fethetmiştim. Toktamış Han'ı yok etmek için bol leşkerle Derbend yoluyla Deşt-i Kipçak'a yürüme kararına vardım. Yürüyüş öncesi körik[1] yaptığım gün baktım ki, benim askerlerim yasal düzenleyerek dört taşlık yer'i kaplamışlar. Bunu görünce Tanrı'ya baş koyup, şükran secdesi kıldım.

Sonra yol katederek, Tema[2] nehrini geçince, Deşt-i Kipçak uluslarına hitaben şu manada ferman yolladım: "Kim bana gelirse kurtulur, kim karşı çıkarsa yutulur." İşte böylece 797 yılında[3] Deşt-i Kipçak'a girdim. Buranın en kuzey yakalarına dek gidip, Cuci ulusunu kat ettim. Bunlardan karşı koyanları kökten yok ettim. Beşinci ve altıncı iklim[4] vilayetlerini, ulusları ve kalelerini zaptettim ve muzaffer galip olarak geri döndüm.

HİNDİSTAN'I TABİ EDİŞTE YİRMİBEŞİNCİ KENGEŞ

Hindistan'a gidip gitmeme hususunda ilkin emîrlerim ve oğullarımla istişare yaptım. Bundan maksadım onların gö-

---

1 Tahrim 66: 9.

nüllerini bilip bu konu hakkında fikirlerini almaktı. O zaman oğlum Emîrzade Pir Muhammed Cihangir, “Eğer Hindistan’ı fethedersek, onun altınıyla tüm dünyayı alırız”, dedi. O zaman Emirzade Muhammed Sultan, “Hindistan fetih edilebilir, lâkin ona giriş önünde, pek çok engeller vardır,” dedi. “Birincisi nehirler, ikincisi çengel ve ormanları, üçüncüsü mükemmel silahlanmış sipahiler, dördüncüsü, canavar harp filleri çoktur” dedi. O zaman Sultan Hüseyin, “Eğer Hindistan’ı ele geçirebilirsek, arzın yedi ikliminden[5] dört iklimine hükümran oluruz” dedi. Bundan sonra Emirzade Şahruh kalkarak dedi ki: “Ben “Türk Kanunnamesi’nde” okudum ki, dünyada beş büyük padişah vardır. Bunları, hürmet yüzünden, adlarıyla değil lakaplarıyla zikr edilir. Hint padişahını Ray, Rum padişahını Kayser, Hıtay, Çin-i Maçin han’ını Fağfur, Türkistan padişahını Hakan, İran-Turan padişahına Şahanşah derler. Evvelden beri Şahanşah’ın hükmü Hindistan’a geçerliydi. İran-Turan iklimleriyse bizim elimizdedir. Böyle olunca Hindistan’ı da ele geçirip, kendimize tabi kılmamız gerektir.”

O zaman askerbaşı emîrler, “Eğer biz Hindistan’ı alınca orada durup kalırsak neslimiz yok olur. Sonradan olan çocuklarımız aslından ayrılıp, dilleri Hintçe olup gider” diyerek, gitmemekten yana oldular.

Ben ise öz gönlümde Hindistan’ı ele geçirmeye kesin karar vermiştim. (Bunlara bakarak) öz niyetimden geri dönmeyi istemedim. Ve onlara şöyle cevap verdim: “Tanrı Teâla’ya yönelelim. Cenk kılmak veya kılmamak hakkında

---

[1] Sind suyu, Ýndüs nehri.

[2] Moltan (Multan), Pencab’da bir bölgenin merkezi.

[3] Emirzade Rüstem, Timur’un torunu, Emirzade Ömerþeyh’in oðludur. 1405-1408 ve 1415’te Ýsfahan hakimi olmuþtur.

[4] Türktaz, ani baskýn, beklenmedik hücum demektir.

[5] Andarâb, o zamanlar Kabil vilayetinin kuzeyindeki komþu bölgenin ismidir.

[6] Katur veya (Ketur), Hindistan’daki daðlýk bölge, Kafiristan, Nuristan diye de adlandýrýlýr.

[7] Hindistan seferi 1398-1399’da olmuþtur.

Kur'an'dan tefeüül açalım ki, Tanrı Teâla ne'yi emretse O'na uyalım." Hepsi teklifimi makul gördü. Kur'an-ı Mecit'ten tefeüül açtığımda iş bu ayet-i kerim çıktı: "Ey Peygamber! İnkârcılarla ve ikiyüzlülerle savaş."[1] Ulema bu ayetin anlamını emirlere açıklayınca başlarını eğip, susup kaldılar. Onların neşesizliğinden gönlüm rencide oldu.

Kendimle muhasebe edip şu Hindistan seferine razı olmayan emîrleri mevkilerinden azlederek yerlerine koldaşlarını tayin edecek idim. Lâkin onlar kendimce filizlendirilen fidanlardı. Yolup atmayı istemeyerek, yine de onlara yumuşak davrandım. Bu hususta onlar her ne kadar canımı sıkmış olsalar da sonunda bu işe ittifak yaparak gönlümü rahatlattılar. Şimdi o kırgınlıktan gönlümde hiçbir şey kalmadı.

Sonra asker emîrleriyle tekrar istişari karara varınca ikbal elini Hindistan'a kaldırarak "Fetih" fatihasını kıldım.

HİNDİSTAN PAYITAHTI DEHLİ'YE LEŞKERLE YÜRÜMEDE YİRMİALTINCI KENGEŞ

Pir Muhammed Cihangirzade, otuz bin caranğar askeriyle Kabil'de mevzilenmiş idi. Ona ferman gönderdim ki, Süleyman Dağı yolunu takiben yürüyerek Sind suyundan[1] geçince Moltan[2] ülkesi üstüne çapul yaparak onu kendine tabi etsin.

Sultan Muhammed Han ile Emîrzade Rüstem[3] ikilisinin emrindeki emîrlere buyurdum, ki otuz bin baranğar askeriyle Sind nehrini geçip, Keşmir dağının yamaç yolundan yürüyerek, Lahur vilayetine türktaz[4] yapsınlar.

Otuz iki bin ğol askeri ise benimle kaldı. Hind seferine çıkan bu ordunun sayısı doksan iki bine ulaşmıştı. Bu ise Muhammed ismi şerif sayısıyla aynı olduğundan iyiye yorumlayıp atlandım.

---

1 Sultan Mahmudþah Nasiruddin, Kuzey Hindistan'ý 1320-1414'lerde yöneten Tuðlukoðullarý sülalesinden, 1393 -1413'lerde hükmeden padiþah.

2 Malu Han, sultan Nasiruddin Mahmudþah'ýn zamanýnda baþ emir ve Dehli hakimi.

Badahşan sınırı olan Andarâb[5] denen yere gelip kondum. Burada birkaç gün durup Katur[6] dağındaki kafirlere tenbih verdikten sonra, Dar'ül Harb olan Hindistan gazasına yöneldim.[7]

HİNDİSTAN YOLUNU AFGANLARDAN ARINDIRMADA YİRMİYEDİNCİ KENGEŞ

Bu arada bana arzettiler ki, Hindistan yolunda Afgan eşkiyaları günden güne kuvvetlenmektedirler. Özellikle bunlardan Karkas kabilesinin reisi Musa Afgan haddini aşmıştı. Bana tabi olanlardan Leşkerşah Afgan'ı Pir Muhammed Cihangir Erâb Kalesine muhafazacı olarak tayin etmiş iken, onu öldürüp, tüm mal varlıklarını yağma etmişti. Tam bu zaman, Leşkerşah'ın küçük kardeşi Melik Muhammed ağabeyinin katili Musa Afgan'ın cebir zulmünden şikayetçi olarak bana geldi. Ben onun sözüne kulak vermemiş olup, "Hey kişi, Musa Afgan benim devlet adamımdır" diye kendisinin hapis edilmesini buyurdum. Bu işin sırrını anlamayan emîrlerim, beni zulüm yaptı diye düşündüler. Bu haberi Musa Afgan duyunca gönlü ferahlamıştı. Sonradan onu davet ederek yarlığ gönderdiğimde, hiç kuşkulanmadan hemen gelip kaleyi bana teslim etti.

Ben kale'ye bakmak için içeriye girerken, onun sipahilerinden birisi beni öldürmek için ok atmıştı. Böylece Musa Afgan başta olmak üzere tüm eşkiyaların cezasını verip Hindistan yolunu açtım.

DEHLİ HÂKİMİ SULTAN MAHMUD VE MALU HAN'I KIRMADA YİRMİSEKİZİNCİ KENGEŞ

Sultan Mahmud[1], Malu Han[2], Dehli'yi korumak için elli

1 18 Aralýk 1398.

2 27 Nisan 1399.

3 Kirman, Ýran'daki tarihi vilayet ve bu vilayet merkezinin adýdýr.

bin atlı, piyade askerle beraber yüz yirmi tane harp fillerini hazırlayıp, benle savaşmaya kasdetmişlerdi.

Ben kale'yi kuşatıp savaşa başlamayı düşünmüş olsam da, lâkin işin uzamasından çekinerek şu tedbire başvurdum. Şöyle ki, onlara kendimi güçsüz göstermek için şehirden daha uzak yere mevzilenip hendek kazdırdım. Askerimin hepsiyle onun içine girip, yerleştikten sonra düşmana karşı bir bölük asker göndererek, düşman karşısına varınca, kendilerini güçsüz gösterip, korkmuş gibi yapıp geri çekilmelerini buyurdum.

Askerlerim, bunlarla çatıştıklarında dediğim gibi yapmışlar. Bunu görünce düşman askerleri kendilerini galip sanarak çekilmekte olan askerin ardından gelip, kahraman askerlerimle yüzyüze geldiler.

[1] Davudi zýrh, ilk yapýcýsý Davud Peygamber olan zýrh gömlek.

[2] Emir Timur Gürcistan'a toplam 6 defa, 1387-1387, 1392, 1394, 1399, 1402 ve 1403 yýllarýnda sefer düzenlemiþtir. Son seferde Gürcistan padiþahý Gurgenhan (Georgi VII) Timur'a teslim olup, sulha varýlmýþtýr.

Sultan Mahmud ise biraz savaştıktan sonra yenilip dağ tarafına kaçtı. Tüm hazine ve defineleri, her türlü mal ve mülkü ganimet olarak almak benim askerlerime nasip oldu.

Bir yıl zarfında Hind mülkünün paytahtını zaptettim[1] ve mezkur yıl sonunda saltanat paytahtı Semerkand'a geri döndüm.[2]

GÜRCİSTAN ÜLKELERİNİN FETHİNDE YAPTIĞIM YİRMİDOKUZUNCU KENGEŞ

Hindistan seferinden zafer ve galibiyetle geri dönünce, bunun yorgunluğu bitmeden iki Irak valileri bana şikayetler göndermeye başladı. Şöyle ki, Gürcistan kafirleri hadlerini aşıp sınırdan dışarı adım atmış idiler.

Padişahlara kafirlere gaza kılmaktan, memleketleri fethetmekten, cihangirlik kılmaktan daha iyi bir iş yoktur diye her vakit düşünürdüm. Bunun için Gürcistan imansızlarının çaresini görmeye daha çabuk atıldım. Eğer bu iş geciktirilirse, bozuk kişilerin revaçlanmasına yol açılırdı.

"Hind seferinden gelen sipahilerden kim isterse benle gelsin, isterse kalsın" diye onlara serbestlik tanıdım.

Horasan, Kandahar, Seistan, Kirman[3], Taberistan, Giylan, Mâzanderân, Fars, bu yerlerdeki askerler savaş hazırlığını yapıp, İsfahan'a gelsinler diye ferman gönderdim. Ben gittikten sonra her yerin asileri fırsat bularak ayaklanmasınlar diye Horasan ve Farst'taki boyun eğmeyenlerin çoğunu Turan zeminine dağıtarak, bu memleketleri onların muhalifâtından temizledim.

Sonra Gürcistan vilayetinin kalelerini ele geçirmek için atımın dizginini bu tarafa çevirdim. Sipahilerin gönlü neyi is-

---

[1] Kara Yusuf Türkmen, Karakoyunlu sülalesinden 1388 -1420'de iktidarda olan âli hükümdar. 1388 - 89 yýllarýnda Ermenistan, Irak ve Güney Azerbaycan serhatlarýnda Timur leþkeriyle savaþmýþtýr. O Sultan Ahmed Celâyir'e müttefik olup, ikisi de yenilince Sultan Yýldýrým Beyazid'e sýðýnmýþlardý. Tebriz'e 1406'de geri dönmüþtür.

tediyse onu yaptım. Başıma polat miğferi koydum, Davudi zırhımı[1] üzerime giydim, belime Mısır kılıcını bağlayıp, bahadırlık kisvesine büründüm. Turan kahramanlarına, Horasan pehlivanlarına, Gilan, Mâzanderân baturlarına emredip haybet gösterdim. Böylece Sivas, Gürcistan kalelerinin hepsini ele geçirerek, kendime tabi ettim.[2] Kale içinden çıkmayarak direnenleri kökünden yok edip, onlardan alınan ganimet mallarını kahraman askerlerime taksim ettim. Azerbaycan'ın bozuk, itaatsiz kişilerine tenbih verdim.

Ondan sonra Malatiya'ya varıp, o taraftaki tüm kaleleri de kendime tabi kıldım. Bu yandaki tüm kale ve şehirleri ele geçirip serbestleştikten sonra Halep, Hums vilayetlerinin fethine dönerek, az bir hareketle bunları da kendime tabi kıldım.

Sonradan Mısır ve Şam ülkelerini fethetmeye azım kemerini bağladım.

---

[1] Melik Barkuk Ýbn Melik Farac, Burci sülalesinden 1399 -1405 te iktidarda olan Mýsýr ve Þam hükümdarý. Doðu'da Timur'a karþý güçlerin, Karakoyunlu Türkmenleri, Toktamýþ Han, Sultan Ahmed Celâyir ve Rum Sultanlarýnýn müttefiki idi.

[2] Olay 11 Ocak 1401'de olmuþtur.

[3] Rum, XII yy'da müslüman tarihçileri Bizans'ý böyle adlandýrmýþlardýr.

MISIR, ŞAM ÜLKELERİNİN FETHİNDE YAPTIĞIM OTUZUNCU KENGEŞ

Benim şanı şevketim Kayser [Yıldırım Beyazıd]'ın kulağına kadar yetişti. Sivas, Malatya kalelerini ele geçirip oralara konmuş muhafız askerlerin hepsini dağıtıverdiğimi anlayınca onun tüm gayret damarları harekete gelip ayaklandı.

Benim askerlerimin darbesinden kaçarak onun penahına sığınan Kara Yusuf Türkmen'in[1] iğvasiyle benim üzerime leşkerle yürümek istedi. Kendisinin de kısmeti yetip, devletinin zevali yakınlaşmıştı. Kara Yusuf'un sözüne aldanıp, kalabalık leşker alıp harekete geçti. Mısır, Şam askerlerini de yardıma çağırmıştı. Buna göre ben de askerlerimi üçe bölecek oldum. Lâkin yenmek yenilmek işleri takdir perdesi altında gizlenmiş olduğundan, bu doğrultuda askerbaşı emîrlerimle istişare yaptım. Bunlar da sipahilik yolunu tutup savaş açmayı önerdiler. Böyle olsa da ben Kayser'in gayret ateşini söndürmek için sıcak soğuk su serpmişcesine şu mazmunda hat yazıp gönderdim:

"Yer gök yaratıcısı Tanrı'ya sınırsız şükürler olsun ki, yedi iklim ülkelerinin çoğunluğu benim fermanıma boyun eğmişler. Yer üstü sultanlarıysa bana eğilerek itaat halkasını kulaklarına takmıştır. Kendi değerini bilip, kendi sınırından dışarı adım atmayan kişiyi Tanrı esirgesin. Senin asil neslin kim olduğu cihan halkına malumdur. Şimdi sana layık olan şudur ki, cüret ayağını ileri atma ki, himmet balçığına batıp bela çukuruna yıkılırsın. İkbal eşiğinden kovulan bir gürüh kişiler, kendi garazları için senin penahına girerek, uyumakta olan fit-

---

1 2 Haziran 1401 yýlýnda vuku bulmuþtur.

2 H. 804, M. 1402.

3 Konalga, konuklanacak menzil.

4 Angürya, Ankara'nýn o çaðlardaki adý.

5 Bu sayýyý baþka muteber kaynaklardan teyyid etme imkaný bulunamadý. Türk tarihçileri 70 -74 bin üzerinde duruyorlar. Daha teferruatlý bilgi için bakýnýz: Ömer Halis, *Yedi yýl harbi içinde Timur'un Anadolu seferleri ve Ankara Savaþý.* Askeri matbaa, Ýstanbul, 1934 s. 126 Ýsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK, Ankara, 1991, s. 172.

6 Aðustos 1404

neyi uyandırmıştır. Sakın bunların iğvasiyle bela kapısını devletin yüzüne açma. Bu mektup ulaşınca Kara Yusuf'u bana gönder. Yoksa takdir perdesi iki saf karşı karşıya geldiğinde yüzüne açılacaktır."

Bu name'yi işini bilen elçilerle Kayser'e gönderdim. Kendim Hums-Halep yoluyla Şam ülkesinin başkenti Dımışk şehrine doğru yola çıktım.

Mısır padişahı Melik Barkuk oğlu Melik Farac[1] benim çıktığımı duyunca, o da hemen Dımışk'a doğru gitmişti. Bunu anlayınca, Mısır ve Şam askerlerinin birleşmelerini önlemek için ben de hızlı yürüyüşle yola koyuldum, ama Melik Farac daha hızlı gitti. Böyle olsa bile ardından varıp, Dımışk şehrini ele geçirdim.[2]

RUM[3] VİLAYETLERİNİ TABİ KILIP, KAYSER ORDUSUNU KIRMADA YAPTIĞIM OTUZBİRİNCİ KENGEŞ

Mısır, Şam padişahı Melik Farac savaş meydanından kaçınca tüm Şam ehli bana tabi olup boyun eğdiler. Bu arada Rum diyarına göndermiş olduğum elçilerim de geri döndüler. Fakat Rum Kayseri Yıldırım Bayezid güzel cevap yazmamıştı. Lâkin Mısır, Şam askerinin bana yenildiği haberini işitince hayret edip, savaş hazırlıklarına başlamıştı. Ben ise, Dımışk şehrini ele geçirip, Şam vilayetlerini kendime tabi kılınca, Mosul yoluyla Bağdat'a doğru yürüdüm. Kayser'in benle savaşma niyeti olup olmadığını anlamak için istişare yaptıktan sonra, Azerbaycan'a varacak olup Tebriz yoluyla, hareket ettim. Emîrzadelerin birisini kalabalık askerle beraber Bağdat üstüne gönderdim. Bağdat hakimi Sultan Ahmed Celayir şehri gözetleyip kaleyi muhafaza etmek için çok sayıda askerle kendi vekili Ferruh adında bir kişiyi koymuştu. Benim askerim varınca şehir kuşatılarak iş savaşa dönüşmüştür.

Bu haberi aldığımda Bağdat'a kendim gitmeye karar verdim. Tebriz yolundan geri dönüp cebri yürüyüşle Bağ-

dat'a geldim. Savaş tedbirlerini aldıktan sonra dikkatle kaleyi kuşatmaya başladım. Kuşatma günleri uzayıp iki ay ve birkaç gün gecikince kaleyi ele geçirip şehre girdim.[1] Kale bekçisi Ferruh kaçıp çıkarken Dicle suyunda boğuldu. Şehire girince tüm itaatsiz başı bozuk kişilerin ölümüne ferman buyurdum. Askerler kaleyi bozarak şehir binalarını yıkıp yerle bir ettiler.

Bağdat'tan çıkınca Azerbaycan'a gelip burada bir zaman kaldım. Bu zaman bana haber verdiler ki, Kayser Halep, Hums, Diyarbekir vilayetlerine asker göndermiştir. Benden kaçıp Kayser penahına giren Kara Yusuf ise eşkiyaların başçısı olmuştur. Yolcuların yolunu keserek yağmacılık yapıyormuş. Bilhassa iki hareme[1] gidip gelen kervanlara çok ziyan vermektedir diye duydum. Üstelik o taraftan bir cemaat kişiler gelip Kara Yusuf'un yaptığı cebir zulümden bana şikayet ettiler.

Bu söz tespit edilince Kara Yusuf'un cezasını verip Kayser'in gözünü gaflet uykusundan açmak bana lâzım oldu. Bu doğrultuda istişare düzenleyip her şehir ve her ulustan asker çağırdım. Ordu toplanıp hazırlanınca tarih 804. hicriyede Receb ayında[2] Azerbaycan'dan Kayser üstüne leşker çıkarıp yola koyuldum. Kendimden ileride birkaç bölük asker göndererek Rum ülkelerine hücum kılmalarını buyurdum. Otlu sulu yerlerden konalga[3] seçerek, at ve hayvanlarımıza yem, ot hazırlasınlar diye askerin önünde bir bölük keşif birliği gönderdim. Sonra kendim Angürya[4] yoluyla Kayser üstüne leşkerle yürüdüm. Kayser Beyazıd ise atlı ve yaya olarak dörtyüz bin[5] askerle beni karşılamıştı. Savaş başlayınca Rum askerini yendim. Askerlerim Kayser'i esir alıp önüme getirdiler. Yedi yıllık seferden sonra zafer ve galibiyetle Semerkand'a geri döndüm.[6]

İKİNCİ BÖLÜM

Kahraman oğullarıma, devletli torunlarıma malum olsun ki, Tanrı'dan ümidim vardır, benim evlat ve nesillerimden çok kişiler uzun yıllar saltanat tahtına oturacaklardır. Buna göre saltanat kurma, devlet tutma işlerini belli tüzüklere bağladım. Kendi saltanatımı devam ettirmek için müfredat kurallarını yazıp koydum. Bu saltanat devletini ele geçirişte pek çok savaş muharebe kılıp o kadar emek ve meşakket çektim. Sonunda Tanrı yardımı, dini İslam şerafeti, Muhammed aleyhisselama ve onun evlat ve ashablarına beslediğim muhabbet ve dostuluğumdan dolayı bu büyük saltanatıma sahip oldum.

Şimdi benim evlat ve nesillerimden hangisi benden sonra bu saltanat devletine sahip olursa, bu kurulmuş tüzükleri gerçekleştirerek iş yapsın. Eğer saltanat işlerinde bu tüzükleri kılavuz edinirlerse, benden onlara kalan saltanat devletini uzun zamanlar ziyandan zevalden koruyabilirler.

Benim bahtı açık oğullarım, ikballi torunlarıma şimdiki öğüdüm şu ki, ben on iki şeyi kendime lazım tutup, bunlar vasıtasıyla saltanatı ele geçirdim. Bu on iki şey yardımıyla büyük ülkeler fethedip cihangirlik kıldım. Bunlarla taht ve saltanatıma zenginlik ve güzellik kattım. Benzeri şekilde benim evlat ve nesillerim de bu tüzüğe amel kılıp, benden miras kalan saltanat devletime bekçilik yapsınlar.

Birincisi, saltanat ve devletime bağladığım birinci tüzüğüm şuyduki, Hüdanın dinine, Muhammed Mustafa'nın şeriatına dünyada revaç verdim. Her yerde ve her zaman İslam dinini destekledim.

İkincisi, şu ki, on iki tabaka kişilerden ordu kurup cihangirlik kıldım. Devlet, saltanat temellerini bunlarla kuvvetlendirip, meclislerimi onlarla ziynetlendirdim.

Üçüncü, şu ki, bütün işlerimi kengeşe bağladım. Dikkat ve

1 Hatem'[ül enbiya] -peygamberlerin sonuncusu, Muhammed aleyhisselama verilen unvandýr.

uyanıklılık ile tedbirler yürüttüm. Bunun vasıtasıyla birçok orduları kırıp, memleketleri kendime bağımlı kıldım. Saltanat yürütme, devlet kurma işlerinde dostlarıma iyilik, düşmanlarıma musamahalı davrandım. Bu yolda karşıma çıkan zorlukları üstlenip, çok işlerden haberdar olsam da bilmemiş gibi göründüm.

Dördüncü, saltanat müessesesini töre ve tüzüğe sıkıca bağladım. İlk önce töre ve tüzüklere kendim öylesine riayet ederdim ki, bunu gören vezirler, emîrler, sipah ve raiye kendi sınırlarının dışına adım atamadılar. Her biri kendi mertebesini korudular.

Beşinci, emîrler ve sipahlerime unvan verip, onlardan altın ve gümüşü esirgemeden gönüllerine rağbet verdim. Barış günlerinde iyi makamlar verdim ki, savaş zamanlarında canlarını esirgemediler. Onların işlerini hafifletmek için kendim meşakketlerini çekip, zorluklarını üstlenerek onları terbiye ettim. Bu tedbirlerimle emîrler, sipahilar, bahadırlarımın gönüllerini alıp kendime bağladım. Ancak birlik ve ittifaklık elde edilince, bahadırlık bileğiyle kılıç vurup yirmi yedi padişah başkentini ele geçirip, kendime tabi kıldım. İran, Turan, Rum, Mağrib, Şam, Mısır, Irak-ı Arap, Irak-ı Acem, Mâzenderân, Geylan, Şirvan, Azerbaycan, Fars, Horasan Deşt-i Ceta, Deşt-i Kipçak, Harezm, Hotan, Kabilistan, Bahtarzemin, Hindistan memleketlerinin hepsine padişah olup hüküm sürdüm. Ne zaman bu ulu saltanat libasını giydiysem huzurum beni terketti. Rahat döşeğimde bir an yatıp göz yummadım.

On iki yaşından başlayıp ok attım, bu yolda sınırsız meşakket çektim. İstişareyle tedbirler alarak ordular kırdım, emîrler, sipâhilerden muhalefet gördüm. Onlardan acı sözler işitsem de, iyi kötü işler gördüysem de işitmemiş, görmemiş gibi olup sabırla iyi geçindim. Kendi elimle kılıçlar vurdum, iklimler fethedip dünyaya adımı duyurdum.

Altıncı, insaf-adalet yolunu tutup halkı kendimden razı kıldım. Günahlı ve günahsıza şefkat edip hakla hükmettim. Sipah ve raiyeye siyaset ve şefkat gösterip onları korkuyla ümit arasında tuttum. Fakir ve gariplere merhamet kılıp, si-

pahilere mükafatlar verdim. Mazlumların hakkını zalimlerden aldım. Mal zulmü, beden zulmü tesbit edilince onlar için şeriata göre hüküm verdim. Herkesi kendi günahı için sorumlu tuttum. Birisi için bir başkasını sorumlu tutmadım. O kadar kişiler ki bana kötülük yapıp yüzüme kılıç çekip işime ziyan vermişlerdi, ne zaman o işlerinden pişman olup benim penahıma geri döndüklerinde onlara hürmet göstererek mertebelerini yükselttim. Geçmişteki kötülüklerine af kalemini çekip onu unuttum. Onlarla öyle güzel geçindim ki, gönüllerindeki evvelki işleri tümüyle çıkıp gitti.

Yedinci, Peygamber evladı seyyidler, ulema ve meşayih, âkil, bilgiç, danişmentler, müfessir, muhaddislerden iyilerini seçip alıp, onların izzet ve hürmetlerini yerine getirdim. Şecaatli bahadır kişileri dost tuttum. Şu sebeptendir ki, onları Tanrı dost tutmuştur. Daima alimler, âkiller ile sohbet kurdum. Din ehlinin gönüllerini aldım. Bunların himmetlerinden nasip dilenip mübarek nefeslerinden fatiha istedim. Fakir ve miskinlerin hacetlerini giderdim. Hiçbir yerde bunları eli boş çevirmedim. Hangi cinsten olursa olsun, kötü adamları kendi meclisime yaklaştırmadım. Onların sözlerine kulak vermedim. Başkaları hakkında ettikleri şikayetleri de dinlemedim.

Sekizinci, her sözde ve her işte sebat, ciddiyetlilik yolunu tuttum. Ne işi yapmaya kastetmiş isem, gönlüm ona bağlanıp onu bitirmedikçe ondan elimi çekmedim. Her dediğimi yaptım. Hiç kimseye baskı yapmadım. Hiçbir işte bıkkınlık göstermedim. Ki, bana da Tanrı darlık göstermesin, işimi daraltmasın dedim. Geçmiş padişah sultanların kanunlarını, yol yordamlarını, yapıp, ettiklerini Adem'den Hatem'e[1] dek, Hatem'den şu ana kadar bilgiç alimlerden sorup duruyordum. Onların tüm yaptıkları işleri gönlüme yerleştirip, iyiliklerinden örnek alıp onunla amel ederdim.

Padişahların devletlerine zeval getiren kötülükleri inceleyip onlardan sakınırdım. Zulümden, ahlaksızlık ve fısıktan (ki, nesli bozar, açlık, veba getirir) saklanmayı kendime lazım bilirdim.

Dokuzuncu, raiye haliyle iyice tanışırdım. Büyükleri ağabeyler safında, küçüklerini çocuklarım yerinde görürdüm. Her yerin tabiatını, her halkın mizaçlarını, adet ve geleneklerini incelerdim. Her yerin, her şehrin ileri gelenleri ve ulularıyla dost ve biraderlik kıldım. Onların mizaç ve tabiatlarına uygun gelen, kendi diledikleri kişileri vali koydum. Her vilayet ve her memleketin durumundan agah oldum. Her yerin durumunu, sipah ve raiye durmuşlarını, bunlar arasındaki alakaları yazıp bana devamlı bildirmeleri için diyanetli, doğru kalemli kişilerden vakia yazıcıları belirledim. Eğer yazdıkları doğru çıkmazsa, onları cezalandırdım. Hükümet adamlarından veya sipah ve raiyelerden birisini cebir ve zulüm ettiğini işittiğimde insaf ve adalet ile derhal onun çaresine baktım.

Onuncu, Türk-Tacik, Arap-Acem'den herhangi bir taife veya kabile olsun eğer benim devlethaneme girdiyseler büyüklerine hürmet ettim. Diğerlerine kendi haline göre davrandım. Onların iyilerine iyilik yaptım, kötülerini ise kendi kötülükleri ile başbaşa bıraktım. Kim bana dostluk yapmış ise dostluğunun değerini unutmadım. Ona iyilik yaparak insanlık gösterdim. Kim bana hizmet etmiş ise hizmetinin karşılığını verdim. Hangi kişi bana düşmanlık edip sonradan kendi pişman olarak diz vurup huzuruma geldiyse, onun düşmanlığını unutup dostluk sevgisiyle ona hamilik yaptım. Buna misal, ulus emîri Şir Bahram benim yoldaşımdı. En gerekli olduğu zaman iş vaktinde beni bırakıp düşmana katıldı. Bana karşı çıkarak yüzüme kılıç çekti. Bilahare ona verdiğim tuz çekmiş olacak ki, diz vurup tekrar bana gelip sığındı. O, iş yapan, çok şey gören asil biri olduğundan geçmişteki kötü işlerinin hepsine göz yumdum, huzuruma gelince kendisine hürmet ederek mertebesini büyüttüm. Baş-

---

[1] Suyurðal, Han tarafýnca verilen çiftlik, malikane, yurtluk vb. hediye.

[2] Hicri yüzyýl.

[3] Sahibkýran, Timur'un fahri adý. Zöhre (Venüs) ve Müþteri (Jüpiter)'in birbirine yaklaþtýðý hâlet'e "Kýran burcu" denir. Timur bu zamanda doðmuþtur. Böyle çocuklarýn ileride saltanat ve saadet sahibi olacaðýna inanýlmýþtýr.

ka davranışlarını bahadırlığına bağışladım.

On birinci, çocuklar, akrabalar, dost biraderler, komşular, benimle bir zamanlar dostlukta bulunan kişileri, bunları devlet nimet zamanında unutmadım. Daima yoklayıp sorup, haklarını eda ettim. Kendi evladımdan, akrabalarımdan karındaşlık ihtimamımı kesmedim. Günah yapmış olsalar bile onları, bağlamayı, öldürmeyi buyurmadım. Her kişiyi nasıl tanımış isem öylece muamele kıldım. Dünyanın iyiliğini, kötülüğünü çok defalar görüp ondan tecrübeler edindim. Bundan dolayı dost ve düşmanlarımla iyi geçindim.

On ikinci, dost, düşmanlığına bakmadan her yerde sipahilere hürmet ettim. Çünkü bunlar hürmete layık kişilerdir. Değerli canlarından fani dünya için vazgeçerler. Muharebe meydanına kendilerini atarak can kurban ederler. Eğer düşman tarafındaki bir asker kendi beyini severek ona sadık olsa, savaş günlerinde bana karşı kılıçlar vurup meydan okumuş olsa, böyle adamı ben daha da sevdim. Eğer böyle bir kişi huzuruma geldiyse, onu başkalarına kıyasla daha değerli bildim. Vefadarlığını gördüğüm için onu bana inanan yakın adamlarımdan saydım. Hangi asker kendi devletine vefasızlık edip onun tuz hakkını helal etmeden zor zamanında ondan yüz çevirip bana gelmişse, böyle adamı kendime en kötü düşman olarak bildim. Toktamış Han savaşında onun emîrleri benimle anlaşarak öz hanlarından yüz çevirdiler. Öz hanlarının tuz hakkını unutup bana gelip katıldılar. Lâkin ben bunların yaptıkları bu vefasızlık işleri gerçi kendime fayda olsa da, sevmedim. “Öz devletine nasıl bir vefa

---

[1] Mir Seyyid Þerif Cürcani (1330-1414), Cürcanlý ünlü filozof alim. Timur onu 1387’de Semerkand ‘a getirmiþ ve o burada Dâr uþ -Þifa’da ders vermiþtir.

[2] Allahým, kim [Muhammed] dinine yardým etse, sen de ona yardým et, kim onun dinini hor görürse, Sen de onu hor gör (Dua).

[3] Ömer bin Abdulaziz, Emevi sülalesinden sekizinci halife (712-720).

[4] Ali ibn Musa Cafer, Þiilerin sekizinci imamý (765-818).

gösterdin ki, bana ne yapacaksın" diye onlardan nefret ettim.

Yine benim tecrübemle sabittir ki, hangi devlet eğer dini ve ahlaki temel üzerine kurulmazsa ve de onun siyasi işleri töre-tüzük kanunlarına sıkı bağlanmaz ise öyle devletin cazibesi gider, heybeti yok olur. Böyle devlet çıplak kişiye benzer ki, onu görenler iğrenip gözlerini yumarlar. Veya bir eve benzer ki, onun üstü açık, kapısı, perdesi yoktur, insanlar, insan olmayanlar sık sık girerek ayak altı ederler. Bunun için ben İslam dininin kanun ve kurallarının üzerine kendi öz saltanatımı kurdum. Siyaset işlerini töre-tüzüğe bağlayıp pekiştirdim. Devlet işlerinde karşılaştığım büyük küçük vakıalarda töre-tüzüğü kullanarak başarılı oldum. Benim yaptığım birinci tüzük İslam dinine revaç verip Muhammed aleyhisselam şeriatını kuvvetlendirmek oldu. Her yerde ve her şehirde İslam dini, Muhammed aleyhisselam şeriatıyla saltanatımı süsledim. Peygamber nesli seyyidlerden liyakatlı birini sadaret unvanıyla İslam reisi yaptım. Ona ferman verdim ki, tüm vakıfları nezaretten geçirince onlara mütevelliler koysun. Her şehir ve memlekete kadı, müftü, muhtesip belirlesin, seyyidler, ulema, meşayihler ve diğer dini hak sahiplerine suyurğal[1] tayin etsin diye, Halk Kadısı ve Asker Kadısı tayin edip her birini bağımsız olarak ayırdım. Müslümanlara iyiliği emredip kötülüklerden vazgeçirmeleri için her memlekete bir Şeyhü-

---

1 Müktedir Billah, Abbasi sülalesinden on dokuzuncu halife (908 -932).

2 Karmatiler, Ýsmaililerin bir kolu, IX. yy'da Mezopotamya güneyinde ortaya çýkmýþtýr.

3 Ýzzüddevle Deylemi, Büveyhi sülalesinden padiþah. Ýran'da 967-968'lerde hükmetmiþtir.

4 Muti Emrullah Abbasi halifelerinden (946-974).

5 Tâyi Billah, Abbasi halifelerinden (974-991).

6 Sultan Sancar ibn Melikþah, Selçuki sülalesinden Ýran'da hükmeden padiþah (1118-1157).

7 Ahmet Cami (1049-1142), Horasanlý ünlü hadis alimi ve mutasavvuf þair.

8 Hekim Senâi (1070-1140), Gaznevi dönemi ünlü þair.

lislam gönderdim.

Yine ferman çıkardım. Her şehirde mescitler, medreseler, hanlar imar etsinler, yolcu misafirler için yol üstüne saraylar kursunlar, yolları düzeltip sulara köprü bağlatsınlar. Her şehre alimler, müderrisler tayin ettim ki, onlar müslümanlara dini öğretip, şeriat yollarını bildirsinler. Tefsir, hadis, fıkıh ilimleri üzerine ders versinler. Yine buyurdum, bana tabi tüm memleketlerde şeriat işlerinin nasıl yürümekte olduğunu kadılar başkanı bana devamlı bildirecektir. Buna benzer her il ve her şehire kendi başına bir Adalet emîri koydum. O sipahi ve raiyenin örf-adetlerinde rastlanan nizalı işleri halledip bana sürekli haber verecektir. İslam ülkelerinde şeriata revaç verdim. Bunun ünü dünyaya duyulup İslam dininin geliştiği haberi tüm ehli İslam'ın kulağına yetişince İslam alimleri fetva çıkararak etrafa yazmışlar ki, "Allah-u Teala her yüzyılın başında Muhammed aleyhisselam dinine revaç verici ve yenileyici bir kişi çıkarıyordu. Bu sekiz yüzüncü[2] yılda Emir-i Sahibkıran[3] İslam dinine revaç verdi. Bundan dolayı bu yüzyılın din yenileyicisi bu kişidir."

Yine bu zamanın büyük allamelerinden olan Mir Seyyid Şerif[1] bu hususta bana bir mektup yazmıştı ki, onun nüshası şudur: "Allahümme unsur men nasareddin, vehzul men hazaleddin",[2] Önceki ve sonraki İslam ulemasının tümü ağız birliğiyle ittifak ederek demişler ki, Allah-u Teala her yüzyıl başında İslam dinini yenileyici bir kişiyi çıkaracak, Allah'a hamdü senalar olsun ki, bu sekizyüzüncü yıl başına Emîri Sahipkıranı din yenileyicisi olarak gönderdi. O da tüm vilayet ve memleketlerde dini Muhammediye'ye revaç verdi. Geçmişteki büyük ulema her yüzyıl başında gelen din yenileyicilerini inceleyip şöyle demişler:

---

1 Gazan (Ðazan) Han, Ýlhanlý (Moðul) sülalesinden, Ýran, Azerbaycan ve Ýran'ýn padiþahý (1295-1304).

2 Olcaytu Sultan, Ýlhanlý sülalesinden hükümdar (1304-1317).

3 1304 yýlýnda.

4 Sultaniye, Olcaytu Han kurduran þehir (þimdiki Ýran Azerbaycan'ýnda), o zamanlar Ýlhanlý devletinin baþkenti.

Hicretten sonra birinci yüzyılın başında gelen din yenileyicisi Halife Ömer bin Abdulaziz[3] idi. Hariciler minberlerden Hz. Ali'ye sitem ederek lanetlediler. Din zayıf olduğundan kimse onları engelleyemedi. Şundan dolayı ki, o günlerde İslam ehlinin ittifakı bozulmuştu. Bunlar içinden bir taife kişiler çıkıp, dört halifeye sitem edip lanetler okuyorlardı. Yine bazıları Hz. Ali başta olmak üzere, İmam Hüseyn, Hz. Abbas hakkında edep dışı sözler söylerlerdi. Ne zaman Ömer bin Abdulaziz halife olduysa bu işlerin hepsini yok edip dine revaç verdi.

İkinci yüzyılın başında gelen din yenileyicisi Memun halife bin Harun er-Reşid idi. O, İslam dininde boy gösteren yetmiş iki türlü batıl mezhepleri bastırarak hak mezhebi olan Ehli Sünnet'e revaç verdi. İmam ibn Musa Cafer'i[4], Allah ondan razı olsun, Horasan'dan getirip kendine veliaht yaptı. Onun dediğine ve önerilerine göre memlekete hükmetti.

Üçüncü yüzyılda çıkan din yenileyicisi Halife Muktedir Billah Abbasi[1] idi. Bundan önce Karmatiler[2] kavmi çıkıp bunların reisi Ebu Tahir hac mevsiminde Mekke'ye hücum edip arefe günü hacılardan otuz bin kişiyi şehit etti. Hacer-ül Esved'i yerinden çıkarıp götürdüler. Gittikleri yerleri yağmalayıp İslam şehirlerini çok tahrip ettiklerinden İslam dini zayıf düştü. Halife Muktedir bunların üstüne askerle yürüyüp boyun eğmenyenlerini öldürerek onların fitnesini bastırdı. Böylece İslam dinine revaç verdi.

Dördüncü yüzyılın başında çıkan kişi İzzüddevle Deylemi[3] idi. O dönemin halifesi Muti Emrullah[4] zevk ve sefaya girişmiş olup türlü fısk fesat işlere düşkün idi. Onun emrindeki valilerin de cebir zulümleri haddini aşıp, fısk fesad çoğalınca İslam dini zayıflamıştı. İzzüddevle bu halifeyi tahttan düşürüp, onun oğlu Tâyi Billah'ı[5] halife yaptı. Sonra şeriat dışı işleri yok edip dine revaç verdi.

Beşinci yüzyılda din ve şeriata revac veren Sultan Melikşah Selçuki'ydi[6]. Şeyh Ahmed Cami[7], Hekim Senâi[8] gibi zatlar onun zamandaşları olup sultan onların ihlaslı müridiydi.

Bu devirde de dinsizler, ilimsizler çoğalarak İslam dinini zayıf düşürmüşlerdi. Melikşah Selçuki dinsizliği yokedip, İslam dinini geliştirmeye azimle girişti. Kendisi başta olmak üzere dini Muhammediye'ye öylesine boyun sundu ki, şeriata aykırı hiçbir iş ondan kaynaklanamazdı.

Altıncı yüzyılın başında çıkan din yenileyicisi Gazan Han ibn-i Argun Han ibn-i Hülagu Han[1] idi. İslam şehirlerini *Moğollar* istila edince İslam dini çok zayıf düşmüştü. Din revacı için Allah-u Teala Gazan Han'ı harekete geçirdi. O, bir anda yüzbin Türk askeriyle beraber Lâr Çölünde şeyh İbrahim Hamevi şahitliğinde iman getirip müslüman oldu. Dilleriyle iman kelimesini söyleyip, küfür ve bidat işleri bıraktılar. Tüm memleket şehirlerinde şeriata revaç verdiler.

Yedinci yüzyıl başında gelen Olcaytu Sultan bin Argunhan ki, bunun lakabı Sultan Muhammed Hüdayibende[2] idi. Biraderi Gazan Han'dan sonra[3] saltanat tahtına oturdu. Bir gün o işitti ki, "Bu günlerde din işleri o kadar güçleşmiştir ki, namaz kılan müslümanlar teşehhüdden sonra Muhammed'e salavat söylemiyorlar". Bu sözü duyunca kendisi kalkarak Sultaniye[4] camii'ne teşrif buyurdu. Tüm İslam uleması orada hazır oldular. Sonra sultan ulemadan "Namazda peygambere salavat getirilmesinin hükmü nedir?" diye sordu. Onlar dediler ki, "Allah-u Teala namazda peygambere salavat söylemeyi emretmiştir. Eğer namazda salavat söylenmezse, Şafii mezhebince namaz bozulur. Hanefi İmam Azam'a göre namaz mekruh olur." O zaman sultan sordu, "Diğer peygamberlere salavat söylendiğinde neden onların âli evladını eklemiyorlar da, bizim peygamberimize salavat söylenirken âli Muhammed diye ekliyorlar?" Ulemanın hepsi bunun cevabında aciz kaldılar. O zaman sultan dedi ki, "Bu hususta gönlüme iki şey gelir. Birincisi şu ki, düşmanlar peygamberimiz Muhammed aleyhisselama ebter dediler. Tanrı ebterliği onlara nisbet etti. Dünyadan nesilleri kesilerek onlardan hiç kimse kalmadı. Kalsa bile namsız-nişansız olup onları tanıyan olmadı. Ancak peygamberimiz Muhammed aleyhisselamın evladı o kadar çoğalmış ki, onların sa-

yısını Allah'tan başka kimse bilmiyor. İkincisi şu ki, geçmiş peygamberlerin dinleri sürekli değişim içinde olup, daimi değildi. Çünkü her peygamber kendi çağına uygun din getirirdi. Fakat İslam dini değişmekten muaf olup kıyamete dek bu halde korunur. İşte böyle olunca Muhammed ümmetine lazım olur ki, peygamberimize salavat söylenirken âli evladını eklemeliler. Çünkü herkesçe malumdur ki, İslam dinini muhafaza edenler, Kur'an ve hadisin manasını söyleyiciler, ulu ulema Allah Resulünün evlatlarıdır. Peygamberler ilmine sahip olan kişiler çoğunlukla bunlardır. Müslümanlar din ilimlerini, imanı, İslam'ın farz ve vaciplerini onlardan öğreniyorlar. Din işlerinde onları takip edip, hürmet etmeyi kendilerine zaruret bilirler." Sultan'ın sözü buraya kadar geldiğinde camiyi dolduran ulema ve diğerleri gür sesle Peygamber ve âli Peygambere salavat okudular. O zaman sultan dedi ki, "Peygamberimizin en öndeki âlisi Hz. Ali'dir. En sonuncusu İmam Mehdi Ahirzaman'dır. Gerçekten, İslam mülkü Muhammed aleyhisselamın mülküdür. Bundan dolayı onun evladının izni olmadan onun mülküne el atmamamız gerek. Eğer kendi isteğimizce iş yaparsak, zorbalık yapmış oluruz." Sonra emretti ki, ehlibeyt namına hutbe okuyup, onların adına akçe çıkarsınlar. Bunu görünce ulema da "Olcaytu Sultan din-i şeriat'e bu yüzyılın revaç vericisidir" diye fetva yazdılar.

Şimdi sekizinci yüzyılın başında çıkan din yenileyicisi Emîr Sahipkırandır ki, alemdeki memleket ve şehirlerde din-i şeriata revaç verdi.

Seyyitlere hürmet edip ulemayı şereflendirdi. Peygamber hanedanı zürriyetinin izni ve önerileriyle onun mülkündeki işleri yerine getirdi."

Ulema reisi Mir Seyyid Şerif'in yazdığı bu hat bana ye-

---

1 Toskavul, bekçi, korumacý, kordon.

tişince Tanrı'ya şükran getirip, Muhammed'e, âli Muhammed'e salavat okuyup Allah'a yalvardım. Şöyle ki, bana tevfik verip din yenileyicilerden, İslam şeriatine revaç vericilerden kılsın.

Sonra bu hattı alıp pirim Ebu Bekir Taybâdi'ye gönderdim. Kenarına şu sözleri yazıp geri göndermişti:

"Din ve şeriata revaç verici Timur Sahibkıran'a malum olsun ki, bu iş Kutb-ı Saltanat'a Allah tarafınca verilen en ulu nimettir. Din yenileme, şeriata revaç verme tevfikini Tanrı sana bağlışlamıştır. Ne kadar çok iyilik yaparsan, o kadar karşılığını alacaksın."

Pirim'e göndermiş olduğum bu mektup onun yazısıyla ziynetlenip bana yetiştikten sonra Resulullah evladı seyyidlere hürmetini artırıp, İslam alimlerinin derecelerini yükselttim. Şeriat'ın revacına evvelkinden de çok çalıştım. Bu mektup mazmununun benim vakialarım toplanmış tarih defterine yazmayı emrettim.

Din ve şeriat tüzüğünü düzenleyip bitirdikten sonra, kendi saltanatımın müessesesinin tüzüğüne giriştim. Saltanat ve devlet mertebelirini töre-tüzüğe sokup muhkemledim.

Saltanat mertebelerini muhafaza tüzükleri şunlardır:

Birinci şu ki, öz saltanatımı İslam dini üzere kurup, şeriatı Muhammediye ile onu sıkı bağladım. Saltanatımı devlet mertebelerini töre tüzüke bağlayıp öyle muhafaza ettim ki, benim saltanatıma ziyan vermeyi hiç kimse düşünemez oldu.

İkinci, tüm sipahi ve raiyeyi ümit ve korku arasında tuttum. Dost düşman ile anlaşma yolunu tutup, kusurlarını bağışladım. Kendim işittiğim halde onların kötü sözlerini duymazlıktan geldim. Dost düşmandan her kimse bana sığınıp gelirken, dostları öyle bir makamda tuttum ki, onlar gün git-

[1] Noyan, yüksek rütbeli komutan.

tikçe dostluklarını büyüttüler. Düşmanlara iyi muamelede bulunduğumdan ötürü düşmanlığı dostluğa değiştirdiler. Benim üzerimde kimin, ne gibi hakkı geçmişse onun hakkını hiçbir zaman unutmadım. Önceleri, sonraları kiminle tanışmış isem onu nazardan dışlamadım. Devlet güneşim yeniden doğarken bana katılan iyi-kötü kişiler, ister iyilik, ister kötülük yapmış olsalar bile, ben saltanat tahtına oturduktan sonra onlara yaptığım iyilikleri görünce rüsva oldular. Ne kadar bana kötülük yapmışlarsa da yapmamışlar gibi görüp, günah defterinin üzerine af kalemini çektim.

Üç, hiç kimseden öç almayı düşünmedim. Tuzumu tadıp bana kötülük yapanları Tanrı'ya havale ettim. İş gören, sınavdan geçen bahadır kişileri korudum. Akıllı alimler, fazıl seyyidler, himmetli asilzade kişileri kendime yakınlaştırdım. Kötü nefisli himmetsizleri, gönlü bozuk akılsızları meclisimden kovdum.

Dört, güleryüzle, merhametle, şefkatle halkı kendime ramettim. Mümkün olduğu kadar özümü cebir zulüm yapmaktan sakladım. Bu çağda Pirim bana şu mektubu yazdı: "Allah'ın yardımı ulaşmış nusretli Timur'a malum olsun ki, saltanat müessesesi Tanrı müessesesinin nüshasıdır. Ki, onda işçiler, işi yönetenler, toskavullar[1], işe nezaret edenler, naibler vardır. Her biri öz yerinde öz işleriyle iştigal ederler. Her birisi kendi mertebesini aşmazlar. Daima Allah'ın emrini bekleyip dururlar. Şimdi sana da dikkat ve uyanıklık lazım ki, vezirler, komutanlar memurlar, leşkerlerin her biri öz mertebelerinde olup senin buyruğunu bekleyip dursunlar.

Her taifeyi, her kavmi kendi mertebelerinde tut. Böyle yaparsan saltanatın tertiplenip devlet intizama girer. Eğer her şeyi, her kimi öz mertebesinde tutamazzsan, saltanatına bundan çok ziyan gelir. Böyle olunca herkesi seviyesini bilip, her şeyin ölçüsünü alıp buna uygun iş yapman lazımdır. Muhammed evladının mertebelerini diğerlerinkinden yüksel-

1 Otaða, baþ giysisine takýlacak, deðerli taþlarla süslenmiþ niþan.

tip, onların hürmetini artır. Bunlar için her ne kadar iyilik yaptıysan, onu israf sanma. Çünkü hangi iş Hüda için yapılıyorsa onda israflık yoktur. On iki taife ile devletine süs ver, bunlarla saltanatını kur. Vesselam". Bu mektup Pirimden gelince onda emredilmiş olanları gerçekleştirerek her şeyi başardım.

Saltanatımın mertebelerini tertip ve intizama bağladım. Saltanat işlerimin hepsini töre-tüzüğe bağlayıp, on iki taifeyle onu sağlamlaştırdım. Bu on iki taifeyi devlet müessesesinin on iki ayı, saltanat feleğinin on iki burcu saydım.

Birinci taife, seyyidler, ulema meşayih, fâzıl kişileri kendime yakınlaştırdım. Bunlar benim devlet sarayıma daima gelip giderler, meclisimi bezeyip süslerlerdi. Dini, hükmi, akli meseleleri birlikte incelerlerdi. Din işlerini, helal-haram meselelerini ben bunlardan soruyordum.

İkinci taife, akıllı bilgeler, istişareye yarayacak bilgin kişiler, uyanık, sezgisi kuvvetli, iş görmüş sipahiler, ardını düşünüp ileriyi gören yaşı ulu kişilerdir. Bunları kendimin has meclisime katarak onların söz ve işlerinden tecrübeler alırdım.

Üçüncü taife, dindar, Hüda'dan söyleyen, terki dünya etmiş kişilerdir. Bunlara çok hürmet gösterirdim. Gönlümdeki maksadımı söyleyip halvette bu taifelilerden dua dilenirdim. Meclislerde, muharebe meydanlarıda bunların mübarek nefeslerinden çok bereket buldum. Savaş günlerinde sıkıldığımda bunlardan zaferler gördüm. Şöyle ki, Toktamış Han savaşında düşman leşkerinin çokluğundan, askerim az ve

---

1 Hotan, Doðu Türkistan'daki bölge ve þehirin adý.

2 Çin, þimdiki Çin'in merkez ve doðu kýsmý.

3 Maçin, Güney Çin, diðer adý Tabðaç'týr.

4 Cezair, El -Cezire Kuzey Mezopotamya.

5 Frengistan, Fransa, Avrupa manasýnda.

aç olduğundan yenileyazdılar. Bu zamanda Mir Ziyaeddin Sebzevari sahibi dua idi. Başını yalın kılarak benim için Allah'tan zafer dileyip duaya el kaldırdı. Duası henüz bitmeden duanın etkisi görülüp askerlerim düşmanı kaçırdılar. Yine bir defasında benim harem sarayımdan olan biri ağır hastalanarak ölüme yaklaşınca duacı seyyidlerden on iki kişi bir araya geldiler. Her biri kendi ömründen birer yılı ona bağışladılar. O şifa bulup, yine on iki yıl dünyada yaşadı.

Dördüncü taife, noyanlar[1], binbaşılar, komutanlardır. Bunlara öz meclisimden yer verip, mertebelerini yukarı tuttum. Bunlarla sohbetler eder, her konuda soru sorar idim. Muharebe meydanlarında kılıç vuran, iş gören, sınav geçiren, şecaatli bahadırları başkalardan fazla kendime yakın tutardım. Muharebe meydanlarına giriş çıkışları, topluluk bozup, saf kırmayı, mızrak saplayıp kılıç vurmasını, tüm vuruş savaş işlerini bunlardan sorardım. Sipahicilik işlerinde onlara dayanarak, onlarla istişarede bulunurdum.

Beşinci taife, sipahi ve raiyedir. Bunlara aynı gözle bakarak, hepsini eşit gördüm. Sipahilerden çıkan bahadır, dilaverleri, otağa,[1] kuşak sadaklarla ödüllendirip mertebelerini yükselttim. Her il ve her memleketin ulularını, reis ve aksakallarını hürmet kıldım. Onlara mükafat verip faydalandım. Sipahileri her zaman göz önümde hazır bulundurdum. Onların aylık ücretlerini sordurmadan verirdim. Şöyleki, Rum yürüyüşünde aşağı yukarı yedi yıllık gıda masraflarını sipahilere peşin verdim. Sipahi ve raiyeyi böylece tuttum ki, bunlardan biri diğerine üstün gelip sert konuşamazdı. Üst-ast dereceli tüm sipahileri kendi mertebelerinde şöyle muhafaza ettim ki, haddinden dışarı hiç birileri adım atamazlardı. Bunları mertebelerini çok da yükseltip şaşırtmadım, çok da düşürüp gönüllerini çökertmedim. Hangisi göze çarpar bir hizmeti başarırsa ödül hediyeler verip, ona başkalardan farklı hürmet gösterdim. Kimin aklını, şecaatini sınav terazisinde ölçüp diğerlerinden daha fazla gördüysem, onu eğitirek emîrlik derecesine kadar yetiştirdim. Sonra gösterdiği hizmete göre makamını da yükseltirdim.

Altıncı taife, akıllı, tecrübeli güvenilir kişiler ki, saltanat

sırlarını onlarla istişare etmeye layık idiler. Bu taifeyi iç işlerimden sorumlu kılıp, gizli işler ve sırları bunlara teslim ettim.

Yedinci taife, vezirler, baş katipler, yazıcılardır ki, saltanat sarayını bunlarla süsledim. Bunları memleket evlerinin aynası kıldım. Tüm ülkelerdeki hükümet işlerini, günlük olayları, sipahi ve raiyenin durumunu bana bildirirdiler. Bunlar devlet hazinelerini zenginleştirip, saltanat mülkünde görünen açıkları uygun tedbirlerle kapatıp, memleket refahı için daima faaliyette bulunurlardı.

Sekizinci taife, hekimler, tabipler, müneccimler, mühendisler. Ki, saltanat müessesesinin kalkındırıcısıdırlar. Bunları etrafıma topladım. Hekim-tabip beraberliğinde hastaları tedavi ettirirdim. Müneccimlerden yıldız yürüyüşünü, felek devirlerini teyyid edip, mutlu mutsuz günleri onlardan sorar idim. Mühendislerin ölçümlerine uygun, gösterdiklerine göre yüksek imareler kurup, bağ bostanlar yaptırdım.

Dokuzucu taife, tefsir, hadis alimleri başta olmak üzere dünya tarihçileridir ki, onları toplayıp yanımda yer verdim. Peygamberler, evliya kıssaları, padişah haberleri, bunların saltanat tahtına nasıl yetiştiklerini, devletlerinin hangi sebeplerden dolayı zevale uğradığını bunlara sorup işitir idim. Her birinin iş ve sözlerinden tecrübe çıkarıp, geçmiş gelecek dünya vakıalarından haberdar olurdum. Onların sayesinde gelmiş geçmiş alem durumundan haberdar olurdum.

Onuncu taife, hüner ve zanaat sahipleridir. Bunların her sınıfa mensup hünerlilerinden devlethaneme getirip, öz karargahımdaki mertebelere tayin ettim. Seferde, hazarda askerin gereken levazımatını daima hazırlardılar.

On birinci taife, meşayihler, sufiler, terki dünya olup Huda'yı tanıyanlardır. Bunlarla da yakinen tanıştım. Onlarla sohbetler düzenleyip ahiret için faydalar aldım. Huda'nın sö-

---

1 Gazneli Mahmud, Gazneliler sülalesinden, Horasan, Afganistan ve Kuzey Hindistan'ýidare eden hükümdar (998-1030), ünlü fatih, ilim-fen ve edebiyat hâmisidir.

2 Gazne (Gaznin), Kabil'in güneyindeki þehir (Afganistan), o zamanlar baþkent olmuþtur.

zünü işitip, bunların kerametlerini gördüm. Bu taifenin sohbetlerinden canım rahatlayıp, özüm çok huzur bulurdum.

On ikinci taife, yurttan yurda, elden ele yürüyen tacirler, dolaşıp şehir gören gezgin sefer ehlidir. Dünya haberlerini bana iletmeleri için bu taifenin sefer yollarını kolaylaştırıp, her zaman destekleyip, gönüllerini ferahlatırdım. Tacirlere, kervanbaşılara, yolculara kılavuzlar tayin ettim. Hotan,[1] Çin,[2] Çin-i Maçin,[3] Hindistan, Arabistan, Mısır, Şam, Rum, Cezair,[4] Frengistan[5] yerlerine varıp, oraların en nefis mal matahlarından devlete layık nadideler getirsinler ve de orada yaşayan kişilerin durumlarından bana haber versinler. Oranın hükümetleri, raiyesi nasıl iş yapmakta olduklarını öğrenip gelince bana bildirsinler.

BANA TÜRK - TACİK, ARAP - ACEM TAİFELERİNDEN SIĞINIP GELENLER TÜZÜĞÜ

Türk-Tacik, Arap-Acemlerden benim penahıma gelenler eğer seyyidler, ulema taifesinden olsalar onlara izzet-hürmet göstererek ihtiyaçlarını karşılasınlar diye buyurdum. Eğer sipahilerden olurlarsa bunlara hizmet yerlerini belirleyip, durumlarına uygun iş göstersinler. Eğer hüner zanaat ehillerinden olsalar, onları devlet müesseselerine koysunlar. Bunların dışında fakir-miskinler, türlü ihtiyaç sahipleri olsa, durumlarına göre iş yapmalarını emrettim.

Yine buyurdum ki, hangi tacir sermayesini kaybedip işsiz kalmış olsa, ona sermaye olacak kadar hazineden altın verilsin. Çiftçilerden hangisi çiftçilik yapmaya gücü yetmezse, ekincilik levazımatı hazırlayıp ona yardım edilsin. Eğer tebaalardan herhangi birinin ev imaretleri bozulup onu tamir etmeye kudreti olmazsa gereken levazımatı sağlayıp ona yardım etsinler. Her taife ve her sınıftan kim gönüllü olarak sipahilik hizmetine girmek isterse onu hizmete alsınlar. Sipahizade, bahadır neslinden olan kişi hangi taifeden olursa olsun, ona yer verip, yapacak hizmeti ve işine göre eğitim versinler.

Yine emrettim, uzak-yakından herhangi bir kişi gelip benim meclisime girdiği zaman, hangi taifeden olursa olsun devlet soframdan onu eliboş geri çevirmesinler.

Yine buyurdum, her kimi benim huzuruma getirseler gözüm ona düşmüş olsa, onu haline uygun şekilde hürmetleyip in'am ederek uğurlasınlar. Herhangi adem benim Adalet Divanıma sığınıp girmişse, günahı olsa bile onu affetsinler. İkinci, üçüncü defa tekrar günah işlerse, o çağda günahına layık ceza versinler.

SALTANATIMI ÖZ İRADEMDE TUTMA TÜZÜĞÜ

Şu on iki şeyi lazım gördüğüm için tam irade sahibi olup, saltanat tahtına oturdum. Tecrübemle sabittir ki, hangi padişah şu on iki türlü şeye sahip değilse, o padişah öz saltanatından hiçbir tatminlik bulamaz.

Birincisi, padişah sözünü bizzat kendi söylesin, iş de ondan çıksın. Yani sipahi, raiye padişahın dediği sözü, yaptığı işi kendi söylüyor, kendi yapıyor, kimse buna karışamaz diye bilsinler. Böyle olunca padişah saltanat mertebesine ortak olacak gibi başkasının sözüne itibar etmesin. Ama herkesten fikir almak, iyi sözünü, kim olursa olsun, dinlemek, gerek olsa bile, sözde ve işde başkalarının padişaha ortak olmamaları şarttır.

İkincisi, büyük küçük her bir şeyde sultanın adaletli olması gerek. İnsaflı, adaletli olğun kişilerden vezir olarak hizmetinde bulundursun. Çünkü padişah zulmetse, adil vezir onun çaresine bakabilir. Eğer vezir zalim olursa, çok geçmeden saltanat sarayının viran olacağını gözüyle görür. Şöyle ki, Emîr Hüseyin'in zalim olan bir veziri vardı. O sipahi ve raiyeyi haksız cezaya tabi tutardı. Aradan çok geçmeden o insafsız vezirin uğursuzluğu yüzünden Emîr Hüseyin'in saltanat evi bozulup tahrip oldu.

---

1 Timur soyundan gelenlere verilen unvandýr.

Üçüncüsü, tüm memleketteki emîr-yasak işleri padişahın kendisinden kaynaklanması lazımdır. Padişah her işe kendi hüküm versin. Şöyle ki, onu engelleme veya değiştirme hiç kimsenin gönlüne bile gelmesin.

Dördüncüsü, padişah bir işi yapmaya kastettiğinde, onun üzerinde sebatla dursun. Başladığı herhangi bir işi bitirmeden bırakmasın.

Beşincisi, padişah öz hükmünü yürütmesi gerekir. O bir hüküm çıkarmışsa, sel gibi yürümesi, ok gibi geçmesi gerekir. Hiçkimsede onu geri çevirmek kudreti olmasın. Şöyle ki, Gazneli Mahmud[1] emîr vermiş ve Gazne[2] şehir meydanına bir kocaman taş getirip koydular. Bundan dolayı oradan geçen-gidenin at-hayvanları ürkerek geçemez oldu. Arzettiler ki, yol üstünden o taşı alsınlar. Buyruğum bozulamaz diye Sultan Mahmud arzı kabul etmedi.

Altıncısı, padişahlık işlerini tümüyle başka birisine teslim edip iradesini ona vermesin ki, dünya aldatıcı kadın gibidir ve onun hayranı çoktur. Eğer öyle yaparsa başka birinin nefsi padişah olmayı isteyip, saltanat tahtına sahiplenmeye kalkışır. Şöyle ki, Sultan Mahmud'un vezirleri onu saltanat tahtından azledip, onun tahtına kendileri sahip oldular. Böyle olunca, saltanat işlerini güvenilen birkaç kişiye taksim etsin. Her biri öz işine bağlanıp, saltanat tahtına göz koymasınlar.

Yedincisi, saltanat işlerinde herkesin sözünü işitsin, herkesten fikir alsın. Hangisi daha faydalı ise onu gönlüne saklayıp, zamanı gelince kullansın.

Sekizincisi, hükümet işlerinde sipahi ve raiye hakkında birilerinin dedikodusuna inanmasın. Her kim hakkında ve-

---

1 Casavul, emir eri, emirbere denir.

2 Kalakçi (veya kulukçi), hasilâta göre harac (vergi) miktarýný belirleyen devlet memurudur.

3 Ferraþ, hükümdarýn yatak, döþek, çadýrýndan sorumlu hizmetçidir.

zirler, emîrler iyi-kötü söz söylerlerse onu işitsin, ama tedbirini almaya acele etmesin, onun açıklığa kavuşturulması lazımdır.

Dokuzuncusu, padişah'ın heybeti sipahi ve raiyenin gönlünde öylece yerleşmiş olmalı ki, onun emrine hiç kimse direniş gösteremesin.

Onuncusu, padişah ne yapsa öz iradesiyle yapsın, neyi söylerse söylediğinde ısrarlı olsun. Şöyle ki, padişahların hüküm etmekten başka hazları yoktur. Hazine, leşker, raiye, saltanat bunların hepsi onun hükümden başka bir şey değildir.

Onbirincisi, saltanat işlerinde, hüküm yürütmede padişah kendini tek bilip, hiç kimseyi kendine saltanat ortağı kılmasın.

Onikincisi, padişah öz meclisinde bulunanlardan habersiz olmasın ki, onlar çoğu zaman ayıp arayarak, onu dışarıya taşırlar. Padişahın sözünden, işinden vezirlere, emîrlere haber verip dururlar. Böyle vakıa benim de başıma geldi. Özümün has meclisindeki birkaç sohbettaşlarım, vezirler, emîrlerimin casusları imişler.

SİPAHİ SAĞLAMA TÜZÜĞÜ

Şöyle buyurdum ki, ne zaman asil sipahilerden iş gören,

---

1 Asli harac (veya mâl), çiftçilik mahsüllerinden alýnan vergi, hâsýlatýn % 20-30 miktarýnda alýnmýþtýr.

2 Savrun (savrýn), padiþah(han)lar geldiðinde halktan talep edilen hediye.

3 Konalga parasý, haberci ve elçilerin konaklamasý için alýnan vergi.

4 Þilân parasý, padiþah ve emîrler ziyafeti veya gýda temini için alýnan vergi.

5 Halise, vergiden muaf devlete ait yer, su, mal-mülk, bunlarla ilgilenen kurum.

6 Bacgir, vergiden sorumlu memur.

iş yapabilen on kişi toplansa bunlardan hangisinin şecaati, cesareti daha fazla olursa, kalan dokuzunun rızasıyla onu kendilerine önder seçip, onu onbaşı atasınlar.

Ne zaman on onbaşı cem olursa, kendi aralarında tecrübeli, bahadırlıkta ünlü birini emîr seçip, onu yüzbaşı atasınlar.

Eğer on yüzbaşı toplansalar, emîrzadelerden[1] akıllı, şecaatlı bahadır bir kişiyi onlara emîr seçip, ona binbaşı desinler.

Eğer onbaşılara mensuplardan biri ölürse veya giderse yerine adam almak onun yetkisinde olsun. Buna binaen yüzbaşılar onbaşıları, binbaşılar yüzbaşıları tayin etsin. Bunlardan ölen, firar edenlerin nedenlerini öğrenip, bana devamlı bildirmeleri lazımdır.

Yine ferman çıkardım, savaş günlerinde saltanat işlerinde binbaşı yüzbaşıya, yüzbaşı onbaşıya, onbaşı tabilerine hüküm yürütsün.

Eğer bu tüzüğe karşı gelseler ceza çekecekler. Savaş işlerinde eksiklik gösterirse, onu azledip yerine başkasını koysunlar.

SİPAHİLERE AYLIK VERME TÜZÜĞÜ

Buyruk verdim şöyle ki, emîrler, binbaşılar, yüzbaşı, onbaşılar, diğer sipahiler öz hizmetlerini yerine getirme şartıyla bunların aylık maaşları bindikleri atların fiyatı kadardır. Bahadırların maaşlarını iki at fiyatından dört ata kadar belirlesinler. Onbaşıların aylığı mensuplarının aldıklarının toplamına denk olsun. Yüzbaşıların onbaşılara göre iki katı, binbaşılarınki yüzbaşılarınkine göre üç kat olsun.

Yine hüküm kıldım, sipahilerden hangisi savaş işlerinde eksiklik gösterirse, onun maaşından onda birine kadar azaltsınlar.

Yine buyurdum, onbaşı yüzbaşı tanıklığında, yüzbaşı binbaşı tanığıyla, binbaşı emirler emiri tanığıyla maaş alsın-

lar.

Yine ferman verdim, beylerbeyinin maaşı tabilerinin on katı olsun. Benzeri şekilde divanbeyi, vezirler maaşlarıysa emîrlere on kat olsun. Yasavullar, casavullar[1], kalakçiler,[2] bunların maaşları hizmetlerine göre olarak binden on bine kadar olsun.

Meclis ehli olan seyyidler, ulema, fuzela, hukema, tabipler, müneccimler, kıssacılar, haberciler, tarihçilerin durumlarına göre suyurğal belirlesinler. Piyade hizmetçiler, ferraşlar[3], bunlara yüzden bine kadar maaş versinler.

Yine ferman kıldım, beylerbeyiler öz maaşlarını divanbeyi, vezirler tanıklığında alsınlar. Devlet tarafından verilen tüm maaşların eksiksiz malumatını divanbeyi ve vezirlerin bana devamlı bildirmeleri şarttır.

Yine buyurdum, herkesin maaşını yazarak ona belge teslim etsinler. Onlar bu belgenin arkasına aylığı "değdi" diye yazsınlar.

SİPAHİLERE ÜCRET TAKSİM ETME

Buyruk verdim, piyadeler, kalakçiler, yasavullar, casavulların bir yıllık maaşlarını hesaplayıp, belirlenen meblağı divanhaneye getirip, burada onlara ulaştırsınlar. Bunlardan başka sipahiler, bahadırlar öz maaşlarını altışar aylık edip, meblağlarını çıkım hazinesinden alarak onlara teslim etsinler.

Onbaşı, yüzbaşı maaşlarını nakit olarak şehrieminlik ve devlet hazinesine yazsınlar. Binbaşılara ganimet mülklerinde versinler. Emîrler, beylerbeyilere sınır vilayetlerinde belirlesinler.

Yine buyruk verdim, şöyle ki, memleket vilayetlerinin

---

1 Deneme taþý, altýna sürtüldüðünde onun saf veya sahte olduðunu belirten taþ, burada mecazi anlamda kullanýlýyor.

tüm hasılatını cem edip, taksimleyip onları maaşçıların belgelerine artı eksi olarak yazsınlar. Sonra emîrler, binbaşılar, bu belgelerden birini alsın. Eğer maaşından fazla olursa başka birini kendine ortak kılsın, eğer az olursa, onu koyup başka belgeyi alsın.

Yine hüküm çıkardım, şöyle ki, emîrler ve binbaşılar tebaa halktan mal toplarken asli haraçtan[1] başka savrun[2], konalğa[3], şilan[4] parası talep etmesinler. Haraca tabi olan her memlekete mal toplama zamanında iki vezir tayin edilsin. Birisi toplanan malları yazıp, raiye ahvalini öğrensin ki, vergi toplayanlar tebaa'ya zulüm edip onların halini harap etmesinler.

Vilayetlerden toplanan tüm mal eşyaları girdi defterine yazmaları gerekir. İkinci vezir ise çıktı defterine yazıp, toplanan mallardan sipahi maaşlarına taksim etsin. Hangi memleketten haraç alacaklarsa, üç yıl onu eski haline bıraksınlar. Üç yıl geçtikten sonra, müfettişler inceleyip baksınlar. Eğer memleket refah içinde ve raiye memnun ise, şu halde bıraksınlar. Yoksa bu memleketi halise[5] makamına geçirip, onun bacgir'ine[6] üç yıl zarfında maaş vermesinler.

Yine buyurdum, ödenecek mallarını gönüllü vermeyen kişilerden döve döve almasınlar, belki yasa yollarını anlatarak alsınlar. Çünkü hangi hâkimin çıkardığı hükmü vuruş-dövüşü önleyemezse, böyle hâkim hükümet yürütmeye layık değildir.

OĞUL ve TORUNLAR MAAŞI TERTİBİ

---

1 Çaðatay Han, Cengiz Han'ýn ikinci oðlu, 1227-1241'de Cengiz Han devletinin kendine düþen kýsmýnda, Çaðatay ulusuna han oldu. Bu ulus þimdiki Doðu Türkistan, Kaþgar ili ve Yedisu vadilerindeki yerleri ve Mâverâünnehr'i kapsýyordu.

2 Yasa, Cengiz Han zamanýnda yürürlülükte olan kanunlar.

Şöyle emrettim, büyük oğlum ve de veliaht yardımcım Muhammed Cihangir vilayet valisi olarak on iki bin askere maaş versin.

İkinci oğlum Ömer Şeyh on bin askere maaş versin ve bir vilayet alsın.

Üçüncü oğlum Miranşah, dokuz bin askere maaş verip, bir vilayete vali olsun.

Döndüncü oğlum Şahruh, yedi bin askere aylık verip bir vilayet sahibi olsun.

Kalan torunlarımın her biri kabiliyetine göre üç binden yedi bin atlıya maaş verip, bir vilayet alsın.

Yine bana ait akrabalığı olan kişilere kendi durumuna göre, kabiliyetine uygun olarak birinci mertebeden yedinci mertebeye dek emîrlik, valilik hizmetini versinler. Bunların her biri öz makamlarıyla ilgilenip, haddini bilsinler. Bu tüzüğü tutmayanlarsa mesuliyete tabidirler.

OĞULLAR, TORUNLAR, AKRABALAR, EMİRLER, VEZİRLER'E YÖNELİK SİYASET TÜZÜĞÜ

Emrettim ki, eğer öz oğullarımdan herhangi biri saltanat talebinde bulunarak başkaldırırsa, onu vurup-dövüp öldürmeye veya azalarından birine zarar vermeye kimse cüret etmesin. Lâkin bu yolundan geri dönünceye kadar onu tutuklukta saklasınlar ki, bu iş halk içinde bozgunluğa yol açmasın.

Eğer torunlar, akraba, karındaşlar âsiliğe başvururlarsa, bunların aylıklarını keserek fakir etsinler.

Emîrler, noyanlar iş zamanı isyan gösterirlerse azletsinler. Eğer devlete ziyan gelecek iş yapmışsa, onu başka bir

---

[1] Melikþah Selçuki, Celalettin Melikþah I, Selçuklu sülalesinden 1072-1092'de Ýan ve Irak'ta hükmeden padiþah.

[2] Mu'tasim Billah, son Abbasi halifesi (1242-1258).

emîre tabi kılsınlar. Eğer askeri işlerde tembellik yapmışsalar, işten alıp katip kılsınlar. Yine eksiklik gösterirse, onu ikinci defa hizmete almasınlar.

Vezirler saltanat sarayının sütunlarıdır. Buyruk verdim, eğer bunlar saltanatı yıkmak kastında devlete hiyanet etmiş olsalar da onları öldürmeye acele etmesinler. Belki haber verenleri deneme taşına[1] vurup inceleyip görsünler. Ekseriyette, kıskanan hasetçiler yalanı uydurup, gerçekmiş gibi yaparlar. Birkaç alçak, kötü adamlar devletin içinde vardır ki, devlet düşmanlarını iyi gösteriyor ve fakat ona can feda edenleri türlü mekir ve hilelerle harab ederler. Bunların maksatları saltanat kalesinde çatlak oluşturmaktır. Şöyle ki, Emîr Hüseyin benim vezirlerimden birini aldatıp, kendi içimizden bozmaya girişmişti. Emîr Egav Timur, Emîr Caku bu ikili devletimin iki koluydu. Bunları bana karşı koymak için söz çıkardı. Ben onun hiyanetini ferasetle tesbit ettim. Bu ikili hakkında dediği tüm sözleri boşa çıkardım. Yine buna benzer en yakın emîrlerimden bir kaçı Emîr Abbas'ın yapmadığı işleri söyleyip bana ilettiler. Oysa o işe yarayan, güvenli emîrlerimdendi. Hasetçilerin kıskançlıktan söyledikleri yalan, töhmet sözleri sonunda beni gazaplandırarak, onun ölümünü buyurdum. Emîr Abbas hakkında vezirlerin bu hiyanetini sonradan tesbit edildiğinde, tecrübesiz yapılan bu işe çok pişman oldum.

Maliye veziri memleketin, devletin hazinecisidir. Eğer maliye işlerinde hiyanet kılmışsa inceleyip görsünler. Doğru olup maaşından fazla çıkmamışsa, kendi maaş hesabına saysınlar. Eğer maaşının iki katını almışsa, maaşından kesinti yapsınlar. Eğer maaşının üç katını almışsa, devlet geliri sayarak hepsini ödetsinler.

Yine hükmettim ki, vezirler fuzûli şevket, şaşa kılmasınlar. Bundan dolayı ki, halkın gözlerine saltanat tuhaf gözükmesin. Yine vezirler hakkında garazlı, hasetçi kötü adamların

---

[1] Hulagu Han, Ýlhanlý sülalesinin birinci hükümdarý, 1256-1265'lerde Ýran, Azerbaycan ve Ýran'a hükmetti, Baðdat Halifeliðine son vermiþtir.

sözlerine kulak vermesinler. Çünkü bu tür kişilerin düşmanı çoktur. Şundan dolayıdır ki, alem ehlinin hepsi dünya talibidirler. Eğer vezirler onların gönlüne uyarsa devlete hiyanet etmiş olur, uymazsa onlara düşman olurlar. Bunun misali, Cengiz oğlu Çağatay Han'ın[1] bir veziri vardı. Hazineye birkaç bin leğen altın hiyanet ettiğini bunun aleyhine Han'a yazmışlardı. Han bunu işitince vezire seslenerek dedi ki, "Sen az himmetli kişiymişsin, benim gibi bir büyük padişahın veziri olan adam benim memleketimden bu kadar az şey alır mı, neden daha çok almadın?" diye onu tenbihlemiş. Âkil vezir Han'ın bu sözünden minnettar olup tüm varlığını Han'a hediye etmiş. Böylece Han nezdinde hürmeti artıp, değeri daha da yükselmiştir.

Yine hükmettim, hangi bir sipahi öz haddinden aşarak alt dereceli kişilere zulmederken, onu yakalayıp zulme uğrayana teslim ederek tatmin kılsınlar.

Eğer raiye içindeki büyükler ve mahalle reisleri alt dereceli kişilere zulüm kılmış olsalar, zulmüne göre, herkesin ödeyebildiği kadar cerime uygulasınlar.

Yine emrettim, kişinin işlediği günahı ispat edilince, eğer ondan cerime alıyorlarsa, başka ceza vermesinler. Eğer dayakla cezalandırırlarsa ondan cerime almasınlar.

Yine buyurdum, nerede olursa olsun hırsız günahı ispat edilince Yasaya[2] göre cezalandırılsın. Kim birilerinin malını zorla almışsa, mal sahibine iade edilip, zorbaya ceza verilsin.

Halk içindeki dövüşme, göz çıkarma, diş kırma, içme, zina yapma gibi işlerde ise bunlardan şeriata ilgililerini İslam kadısı sorsun, örf-adet işleriyle Ehdâs kadısı görevlendirilsin. Bunlar adaleti sağlayıp [işlerden] beni haberdar etsin.

VEZİR TUTMA TÜZÜĞÜ

Emrettim ki, vezirler dört özelliğe sahip olan kişilerden olmaları lazımdır.

---

1 Kaynaklarda böyle bir hadis tesbit edilmedi.

Birincisi, akıl ve feraset, ikincisi asalet, nesil temizliği, üçüncüsü, sipahi ve raiyeye hoş muamele etmek, dördüncüsü, barışçı ve sabırlı olmak. Bu özelliklere kim sahip olursa, onu vezirliğe layık bilsinler. Veziri böyle kişilerden tayin edip, tüm memkelet işlerini sipahi ve raiye iradesini ona teslim etsinler. Bu vezirin dört imkana sahip olması lazımdır. Birincisi, her işte bağımsızlık, ikincisi sultanın güveni, üçüncüsü sağlamlılık, kuvvetlilik, dördüncü, her sözü geçerli olsun. Ancak bu şartlarda vezirlik aklına erişmiş olup tüm memleketteki devlet muamelelerini yerine getirebilir. İyi vezir özünde olan iyiliği yüzeye çıkarır. Mülkiye, maliye işlerini adalet terazisinde tartıp, lazım olan yerden alıp, lazım olan yere verir. Emîr-nehiyleri doğrulukla uygular. Nifaktan, yağcılıktan kendini koruyup, ahlaksız işler ondan beklenmez. Sipahiden olsun, raiyeden olsun, herkesi iyilikle anar. Birilerinin kötülüğünü araştırmaz, söyleseler de işitmez. Birisi ona kötülük yapmışsa o iyilik eder, o da kötülüğünden dönüp vezire boyun eğer.

Hangi vezir kötülüğü söylerse ve dinlerse, kişi ayıbını ararsa, kendi beğenmediği kişileri mahvetmeyi düşünürse, onu vezirlikten azletmek gerekir. Kötü nesilli, nesebi belli olmayan, hasetçi, kara gönüllü, kin besleyen kişilere zinhar vezirlik vermesinler. Hangi devletin vezirleri bu gibi adamlardan olursa, o devletin zeval'a uğramasında şüphe yoktur. Buna misal, Melikşah Selçuki,[1] öz veziri Nizam'ül Mülk'ü vezirlikten azletti. Oysa o iyi özelliklere baştan ayağa sahip bir kişiydi. Onun yerine nesli alçak, kötü birisini vezir tayin etti. Bunun uğursuzluğundan dolayı onun devleti gerileyip, saltanat yapısı bozulmaya başladı. Buna benzer Abbasilerin en sonuncusu Halife Mu'tasim,[2] İbn Alkami adında hasetçi, kinci, kötü birisini kendine vezir yapmıştı. Gönlünde halife'ye karşı beslediği düşmanlığı icabı münafıklık yaparak Cengiz

---

[1] Burada Bizans hükümdarýkastedilmektedir.

torunu Hulagu'yla[1] anlaştı.

Onu Bağdat'a getirince, Halife'yi yakalayıp ölümünü emretti. Kötü vezirin uğursuzluğundan tüm Bağdat halkı helâk oldu. Böyle olunca, temiz nesilli, asil kişilerden, seçerek vezir tayin edilmeli. Asilden kötülük gelmez. Bedasil vefa kılmaz.

Hangi vezir, paklık, doğrulukla vezirlik işlerini yürütürse, devletin maliye, mülkiye vazifelerini diyanet, adalet yoluyla yerine getirirse, böyle bir vezire en yüksek mertebe versinler. Hangi vezirin nefsi bozuk olup, kötü yollarla memleket işlerini yürütürse, çok geçmeden öyle saltanattan bereket, iyilik gider. İş bilen, akıllı vezirler yerine göre yumuşaklık veya sertlikle iş bitirirler. Fazla da yumuşaklık göstermez, çok da sertlik yapmazlar. Eğer çok halim olursa, dünyasever, tamacılar onu yutuverirler. Eğer fazla sert olursa, iyi kişiler ondan kaçarlar. Dostlar bile ona yaklaşmazlar. İş bilen bilge vezir şudur ki, her ne kadar zorlukları üstlense de bütün saltanat işlerini akla uygun olarak tertip ve intizama getirir. Sipahi ve raiyeyle ilişkilerde yerine göre sertlik ve yumuşaklık kullanarak devlet işlerini başarıyla yürütür. Bu tür veziri devlet ortağı gibi bilsinler. Şunun için ki, devlet ve saltanat üç şeyle kurulur: Birincisi padişah, ikincisi hazine, üçüncüsü askerdir. Bu üçlünün gelişmesi iyi vezirlerin doğru tedbirlerine bağlıdır. Vezirlerin en iyisi o ki, devlet işleri yüzünden başkalarının ona verdiği eziyetten dolayı kimseye kin beslemez. Eğer sözde, işte karşı olanlara kin beslerse bu kişi münafıktır. Bu gibi adamdan kesinlikle sakınmak gerekir. Öz kinini tatmin etmek için tüm devleti harap ederler.

İş bilen, âkil vezir bir eliyle sipahiyi, diğeriyle raiyeyi korur. Alınacak yerden alır, verilecek yere verir. Her işte uyanıklık yolunu tutup, saltanat işlerini ihtiyatlıkla yürütür. Doğrulukla muamele edip, işin neticesini düşünüp, halkın faydası uğruna birilerine gönlünde kin saklamaz. Tecrübeli, iş bilen vezir, memleket refahını, raiyenin âsâyişini, sipahilerin birliğini, hazinenin zenginliğini daima gözönünde bulundurur. Devlet, saltanat işlerini gerçekleştirmede eksiklik göstermez. Sal-

tanata zararlı şeyleri def etmede mal ve canını esirgemez. Sipahi ve raiyeye ait önemli işleri iyilik yoluyla halleder. Böyle vezirlerin kötü yönlerini iyi yaptıklarına bağışlamak lazımdır. Anladığıma göre, Melikşah Selçuki'nin veziri Nizam'ül Mülk'ün kötü yönleri az olup, iyi işleri çoktu. Vezaret hizmetindeyken, hacca niyet eyleyip Mekke'ye varmayı istedi. Bu çağda evliyalardan birisi "Vezaret hizmetinde olup, halka faydalı oluyorsan, bunun sevabı hacdan fazladır" dedi. Buna benzer Lakati oğlu Ali adında bir kişi Harun-er Reşid halife'nin veziri olarak raiyetperver ve halka faydası çok idi. Günün birinde kendi isteğiyle vezirliği bırakacak oldu. O devirdeki dînî önderlerden biri ona yazmıştı ki, "Zinhar vezaret hizmetini bırakma. Onu kendine lazım tutup, halife kapısından ayrılmayacaksın ki, Hüda bendelerine yardımda bulunman ahiret işlerinin en büyüğüdür."

Benim de şöyle işittiğim oldu. Peygamebirimiz Muhammed aleyhisselamdan sormuşlar, "Eğer siz peygamber olmamış olsaydınız hangi işi yapacaktınız?" O zaman Resulullah, "Padişahlar hizmetinde olup, Hüda bendelerine iyilik yapardım", demiştir.[1]

Ben de halka yardımda bulunmak maksadıyla Tuğluk Timur Han oğlu İlyas Hoca'ya vezir olup, komutanlığı kabul etmiştim. Hûda bendelerine yardım ettiğimden olsa gerek ki, Allah beni saltanat mertebesine yükseltti.

Tedbir ve kılıç vasıtasıyla bir mülkü almış veya hükmü altında tutabilmiş veziri aziz görüp hürmet etsinler. Onun mertebesini yükseltip, ona hitab ederken "Sahib-i kılıç ve kalem" desinler.

Akıllı, uyanık vezir şöyle olur ki, bir tedbir ile bir orduyu dağıtır. İş bilen hoş muameleli vezir ise bozulmuş askeri ittifaka getirip, düşman leşkerini kendine ram eder. Böyle vezir öz devletinin bekçisi olup, padişahına düşen müşkülatı kolaylaştırır. Saltanatın önüne gelen engel düğümlerini akıl parmağıyla çözüverir. Buna misal, iş başladığımda Alibek Cani Kurbani Harezm çölünde beni yakalayıp pire dolu eve hapsetmişti. Benim vezirlerimden Aziziddin bunu anlayınca,

Tirmiz'den hızlı yürüyüşle gelip bana yetişti. Yolunu yordamını bulup Alibeg'i uyuttu, Onun gözü benden uzak olunca, bu bana kuvvet verdi ki, şecaat yüreği, mertlik bileğiyle kılıç vurup, bekçiler elinden kurtulup çıktım.

Buna benzer vezir Nizam'ül Mülk de Sultan Melikşah'ı Kayser[1] elinden kurtarmıştı. Eğer böyle vezir elde edilirse onu devlet ortağı bilerek aziz görsünler. Sakın onun sözünden, tavsiyesinden çıkmasınlar ki, onun söylediği her şey aklın aynasıdır.

Padişah zalim olsa bile adil vezir onun çaresini bulur. Eğer vezir zalim olursa, saltanat işleri çok geçmeden darmadağın olur.

EMİRLİK ve VALİLİK TÜZÜĞÜ

Şöyle emrettim ki, başlangıçta bana inanıp peşimden gelen benim en yakın has askerlerim olan üç yüz on üç kişiye emîrlik mansıbını versinler. Çünkü bu kişilerin hepsi asil nesilli, âkil, ferasetli, bahadır yürekli, işte ihtiyatlı, ırağı gözleyen, uyanık adamlardı. Yine bunların her birine birer yardımcı tayin ettim. Eğer birine ölüm, yitim isabet ederse, yardımcısı onun yerine geçer. Benim bu üç yüz on üç emîrimin tümü aklı başında, şenliklerin süsü, savaşta düşman saflarını dağıtan leşkerkıran kişilerdi. Benim tecrübeme göre emîrler ve valiler, savaş sırlarını bilen, düşman askerlerini kırma usullerinden anlayan, cenk doruğa ulaştığında kendini kaybedip, eli kolu gevşemeyen, asker bölüklerini öz mevziinde tutan, leşker saflarına çatlak düştüğünde onu tez düzeltebilen kişilerden olmaları gerektir.

Emîrler emîri, ben yok iken barış ve savaş günlerinde benim yardımcım olup, şan ve şevketle tüm askere emredip, karşı gelenlere ölümle hükmedebilir olmalıdır.

Yine emrettim, şu üç yüz on üç emîr içinden seçerek dört kişiyi Beylerbeyi yapsınlar. Bunlardan birisi Emîrler emîri tayin edilsin. Onun hükmü savaşta ve barışta tüm emîrler ve sipahilere geçerli olsun. O, varlığımda yoldaşım,

yokluğumda yardımcımdır.

Yine diğer gayret ve namus sahipleri olan on iki kişiye şu tertipte emîrlik derecesini verdim. Birincisini bin askere emîr tayin ettim, ikincisini iki bine, üçüncüsünü üç bine, bu kurala göre yükselerek, on ikincisini on iki bin askere emîr yaptım. Yine sırasıyla birinci emîri ikinciye, ikinciyi üçüncüye ve bu tertipte on ikiye dek asttaki emîri üsttekinin yardımcısı yaptım. On ikinci emîr ise, emîrler emîrinin naibi olup, onu özüme yardımcı yaptım. Hangi emîrin başına bir vaka gelecek olursa, onun yerine naibi geçsin.

Yine buyurdum, mezkur üç yüz on kişiden yüzü onbaşı, yüzü yüzbaşı, yüzü binbaşı olsun. Yine emrettim, savaş vakti Emîrler emîri emîrlere, emîrler binbaşılara, binbaşılar yüzbaşılara, yüzbaşılar onbaşılara emretsinler. Onbaşı işini yüzbaşıya, yüzbaşı işini binbaşıya, binbaşı işini emîre, emîr işini emîrler emîrine buyurmasınlar. Onbaşıyla bitecek işi yüzbaşıya düşürmesinler, yüzbaşıyla bitecek bir iş olursa, binbaşıya göndermesinler. Emîrlerden birisi kendisi arzu edip bir iş isterse, ona o işi verseler olur.

---

1 Töre, han oðlu anlamýndadýr.

2 Tümen, burada vilayet anlamýnda; baþka manalarý: on bin (sayý), on bin (para), on bin asker verebilecek idari bölge; on bin askerden oluþan birlik.

3 Bahram Çobin, Sasaniler dönemi (M.S. V. - VIII. yy.) ünlü Ýran komutaný ve padiþahýdýr (590-591).

4 Türk Hakaný, 590'da Ýran'a hücum eden Batý Türk Hakaný Þaba Hakan kastedildiði sanýlýyor.

5 Hormuz bin Nuþirevan, Sasani sülalesinden Ýran'ý yöneten (579-590) þahanþah Hormuz IV.

SİPAHİLERİ AST MERTEBEDEN ÜST DERECEYE TERFİ ETTİRME TÜZÜĞÜ

Şöyle emrettim ki, hangi sipahinin bahadırlığı açıkça görülmüş olsa, birinci defasında onbaşı, ikincide yüzbaşı, üçüncüde binbaşı yapsınlar. Eğer onbaşıya tabi olanlardan kahramanlık gösteren olursa birinci defasında onbaşı yapsınlar.

Emrettim ki, kendilerini savunurken rakibini def etmesi [terfi için] dikkate alınmasın, çünkü öküz bile boynuzuyla kendini savunur. Sipahilerin aslı ve nesline de bakmak lazımdır.

Eğer binbaşı kılıç vurup düşmanın bir bölük askerini kırmışsa, onu birinci emîr yapsınlar. Birinci emîr düşman safını bozup bahadırlık gösterirse, ikinci dereceye terfi ettirsinler. Bunun gibi hangi emîr, düşman topluluğunu darmadağın edip, iş gösterirse, onu bulunduğu mertebeden üste terfi ettirsinler.

Kalan sipahilerden kim bahadırlık yaparsa, onun aylığını artırsınlar. Hangi sipahi savaştan yüz çevirip kaçmışsa onu orduda tutmasınlar. Eğer çaresizlikten yapmış olursa özrünü kabul etsinler. Korkaklıktan yapmış ise evine geri göndersinler.

Hangi sipahi düşmana karşı kılıçlaşarak yaralanmışsa, onu takdir edip in'am versinler. Eğer yaralanıp kaçmış ise, ona iyi davranıp yaralı olmasını dikkate alsınlar. Eğer bu, hücum etmezken, düşman hücum edip yaralanmış ise ve kaçmadığına aldığı yara şahitlik ediyorsa, bunun da sipahilik hakkını korusunlar. Hangi sipahi hizmette olup yaşlılığa ererse, onun aylığı kesilmesin, mertebesi muhafaza edilsin. Hiç bir sipahinin hizmeti gözden uzak tutulmasın. Çünkü onlar devlet hizmetinde bulunup, değerli ömürlerini esirgeme-

[1] Hüsrev Perviz, Sasani sülalesinden Hüsrev II Perviz (591 - 625).

yen kişiler olduklarından, ödülü hak etmişler, in'am-ihsan'a layıktırlar. Can esirgemeyenlerden, mal esirgemek insafsızlığın ta kendisidir.

Yine ferman buyurdum ki, emîrler, vezirlerden veya sipahilerden kim olursa olsun, benim devletime hizmet etmiş ise, şöyle ki, bir orduyu kırmış veya bir memeleketi fethetmiş, veya göze çarpacak şekilde kılıç vurmuşsa, onun hizmetini takdir edip, hakkını eda etsinler. Yaşı ilerleyen yaşlı sipahileri hürmetleyip aziz görsünler. Bu yolda onlardan faydalı öğütler alsınlar. Çünkü bu işte onların tecrübeleri vardır. Onlar saltanat işhanesinin ustalarıdır. Bunlardan sonra oğullarını babalarının yerine alsınlar.

Yine emrettim ki, düşman tarafından elimize herhangi bir sipahi esir olarak düşerse, onu öldürmesinler. Belki kendi isteğine bırakılsın: Eğer bize asker olmayı dilerse, asker olsun, yoksa onu azad etsinler. Buna misal, Kayser savaşında elimize düşen on dört bin esiri azad ettim.

Düşman sipahilerinden hangisi öz devletinin hakkını eda edip, bize karşı kılıç'a dövüşmüşse ve sonradan isteyerek veya istemeyerek bizim penahımıza gelirse, böyle bir adama inanıp onu aziz tutsunlar. Çünkü öz devletine vefadârlık kılıp, onun hakkını korumuştur. Ben Şir Bahram'a böyle davrandım. Emîr Hüseyin savaşında bana karşı kılıç çekti. Sonradan kendi hiçbir yere sığmayınca çaresizlikten benim penahıma geldiğinde ona çok hürmet ettim. Mengli Boğa ise Belh savaşında bana karşı leşkerle geldi. Bundan evvel oraya adam koyup, onu kendime çekmek istemiştim. O

1 Hisar-ý Þadman, kadimi Çaðaniyan ülkesi, þimdi çoðunluðu Özbekistan'ýn Surhanderya vilayetindedir.

2 Siyahpuþ, siyah renk giysililer, güney Bedahþan daðlarýnda yaþayan Ketur (Kafiristan) halký Ýslam'ý kabullenmedikleri için böyle isimlendirilmiþler.

3 Çartuð, dört bayraklý tuð.

4 Oymak, kabile, aþiret, birkaç karýndaþ sülale ittifaký.

Tuğluk Timur Han tuzu hakkı hürmeti uğrunda erkekçe savaşıp sonunda yenilmişti. Sonraki günlerde kendi isteğiyle benim penahıma girdiğinde onu hürmetleyip mertebesini yükselttim. Onunla öyle iyi geçindim ki, aramızda olup biten işlerimiz tamamen unutuldu. Meclis toplantılarında onun yaptığı bahadırlıklarından bahsedip takdir ederdim.

Kendisi de, aslında gerçekten erkek kişiydi. Benim devletimde de çok bahadırlık gösterip, sonradan beni kendinden razı etti. Azerbaycan savaşında Türkmen Kara Yusuf'la çarpışmıştık. Benim askerim zor duruma düştüğünde, o Kara Yusuf'un meydanda ölen askerbaşılarından birinin başını mızrağa takıp "İşte Kara Yusuf'un başı!" diye bağırınca, düşman askeri zaif düşüp, bizimkiler kuvvetlendi. Ardından ğola hücum edip, düşman askerini kırdı. Ben bu savaşta Kara Yusuf'un yenilmesinin fetihnamesini onun adına yazdırıp, mertebesini yükselttim.

EMİRLER, VEZİRLER, SİPAHİ ve RAİYE'YE ÖDÜL ve MERTEBE VERME TÜZÜĞÜ

Emrettim, hangi emîr bir memleketi fethederse, veya bir orduyu yenerse onu üç şeyle ödüllendirsinler. Birincisi tuğ, nakkare verip bahadır unvanı alsın. İkincisi, devlet ve saltanat şeriği bilip, kengeş meclisine koysunlar. Üçüncüsü, emrine sınır vilayeti verilerek, oranın emirleri buna tabi olsunlar.

Eğer emîrlerimden biri töre[1] askerini kırarsa veya bir emîrzadeyi yenerse yahut bir ülke Hanını kaçırırsa onu da yukarıki tarzda ödüllendirsinler. Bunun misali: Emîr Egav Timur'u Deşt-i Kipçak Orushan savaşına gönderdim. Onu yenip işi başarıp gelince, onu ödüllendirerek tümen[2], tuğ, bayrak, nakkare verdim. Yine devlet ortağı atadım. Kendime müşavir vezir kıldım. Sınır valiliğine tayin edip, başkalarını ona tabi kıldım. Hasetçiler onun dedikodusunu yaptılar.

---

1 Karaçeri, er.

2 Kaskan, baþ giysisi altýna örtülecek demir saç dokuma.

3 Bâktýr (baktar), demir saçtan dokunulmuþ askeri yelek.

Şöyle ki, Orushan ulusunu yağmalayıp, o mala kendi sahip oldu, dediler. Onların bu sözü etkisiz kalmamış ise de İran leşkerbaşı Bahram Çobin[3] kıssasını hatırlayıp tecrübe edinmiştim. Vakıa şuydu ki, geçmişte Türk Hakanı[4] üç yüz bin leşkerle İran padişahı Hormuz bin Nuşirevan[5] üstüne yürüyüş kıldı. Hormuz ise babası Nuşirevan Adil'in veziri ve başkomutanı Bahram Çobin'i üç yüz yirmi bin askerle onun karşısına çıkardı. İki ordu askeri çatışarak üç gece ve gündüz savaştılar. Sonunda Bahram Çobin, Hakan'ı yenerek zafer kazandı. Sonra olan işi padişaha arzedip, ganimet olarak düşen tüm malları Hormuz'a gönderdi. Bu arada hasetçiler söz çıkardılar ki, Bahram ganimet mallardan çok eşyayı kendine saklamıştır. Hakan'ın kılıcı, asil taşlarla bezenmiş tacı, en kıymetli libaslarına kendi sahip olmuştur dediler. Hormuz da aç gözlülük belasına kapılarak, bu kişilerin sözüne inanmıştı. Bahram'ın yaptığı bu hizmetini padişahı takdir etmedi. Belki onu günahlı sayıp, cezalandırmak için başını kadın başörtüsüyle örtüp, ayağına pıranga, boynuna boyunduruk vurup getirmelerini emretti. Bahram bunu görünce, boynuna boyunduruk, ayağına pranga vurup, kadın elbisesini giymiş, sonra benim padişahıma yaptığım hizmetin neticesini görsünler diye emîrleriyle birlikte tüm askerinin karşısına çıkmış.

Bu hali görünce, tüm sipahilerin gönülleri padişahtan soğuyup ona nefret duymuşlar. Sonra askerbaşları bir ittifak oluşturup, Hormuz'u tahttan düşürüp, Hüsrev Perviz'i[1] tahta geçirdiler.

Ben bundan tecrübe almıştım. Sipahilerin kınamasına

---

[1] Kýlýçi asker (kulçi), saray, köþk, karargah civarýnýn güvenliðini koruyan özel askeri kýsým.

[2] Yavki (yavka), parola, þartlý söz.

uğramayayım diye emîr Egav Timur başta olmak üzere bu sefere katılan tüm emîr, sipahileri davet edip meclis kurdum. Sonra Orushan'dan düşen ganimet malları toplayıp, Emîr Egav Timur'e, bu savaşta kılıçla dövüşen onun bahadır yoldaşlarına, tüm sipahilere hediye olarak verdim.

Yine buyruk verdim, hangi emîr cenkte kendini gösterip, bahadırlık yapıp, karşısında gelmekte olan düşman safını kırarsa onun mertebesini yükseltsinler. Buna misal, Taban Bahadır Toktamış Han savaşında atla bastırarak tuğ altına kadar vardı. Sonra düşman tuğunu yıkıp, onu ters çevirdi. Kendisi de bu işte ağır yara almıştı. Hasetçiler onun bu hizmetini görmezlikten gelip örtmek istediseler de, bunu boşta bırakmak insafsızlık olur diye ona emîrlik derecesini verdim. Sonra onu eğitip, tuğ in'am ederek mertebesini yükselttim.

Yine şöyle emrettim ki, onbaşı, yüzbaşı, binbaşılardan herhangi biri düşman safını bozarak karşısındaki asker bölüğünü kırarsa, onbaşı ise ödülüne şehir hâkimliğini versinler, eğer yüzbaşıysa onu memleket hâkimi kılsınlar.

Buna misal, Barlas Bahadır yüzbaşılardan idi. Toktamış Han savaşında karşısına konan düşman bölüğünü kırıp bahadırlık gösterdi. Buna ödül olarak ona Hisar-ı Şadman[1] memleketinin hakimliğini verdim.

Yine buyurdum ki, binbaşılardan herhangi birisi karşısında olan düşman askerini kırarsa, onu memleket valisi kılsınlar. Şöyle ki, Muhammed Azad Ketur savaşında Siyahpuş[2] taifesini yenip onları kırdı. Oysa evvelki savaşta bu cemaat Burhan Oğlan'a galip gelmişti. Bunun ödülü olarak Muhammed Azad'ı Kölab ve Kunduz'a vali kıldım.

Yine hüküm çıkardım, emîrlerden herhangi birisi düş-

---

1 Bazar ehli, ordunun yürüyüþü zamanýnda karargah etrafýnda ticaretle meþgul kiþiler.

2 Çapkunçi, inzibat.

man elinden bir memleketi alıp devlete tabi kılarsa, bu memleket hasılatını üç yıla kadar ona mükafat olarak versinler.

Yine emrettim, hangi asker kılıçla dövüşüp bahadırlık gösterirse, ona bezetilmiş otağa, tırna belli kılıç, bir at vererek ödüllendirip onbaşılığa yükseltsinler. Böyle kişi ikinci, üçüncü defa kılıçla dövüşüp bahadırlık gösterdiğinde, yüzbaşılık binbaşılık mertebesini alsın.

DAVUL VE BAYRAK VERME TÜZÜĞÜ

Şöyle emrettim ki, on iki emîrin her birine bir bayrak ve bir davul verilsin. Emîrler emîrine bayrak, nakkare, tümen tuğu, çartuğ[3] takdim etsinler. Binbaşı olursa ona bir tuğ, bir karney versinler. Yüzbaşı onbaşılara birer davul versinler. Oymak[4] emîrlerine birer burgu versinler. Dört beylerbeyinin her birinde de bayrak, nakkare, çartuğ, burğu olmalıdır.

On iki emîrin hangisi düşman ordusunu kırarsa veya düşman elinden bir memleket alırsa onu ödüllendirip, eğer birinci emîr ise ikinci emîr, ikinci emîr ise üçüncü emîr mertebesine yükseltsinler. Ta ki on birinci emîre kadar bu tertip üzere yürütülsün. Eğer on birinci emîr ise, on ikinci emîr yaparak ona bayrak, tuğ, nakkare versinler. Şu tarzda ki, birinci emîre bir tuğ, ikinciye iki, üçüncüye üç, dördünücüye dört tuğ ve nakkare versinler. Onlar da böylece kendilerini tümentuğ, çartuğ mertebesine yetiştirsinler.

SİPAHİLERİN SİLAH VE LEVAZIMAT TÜZÜĞÜ

Şöyle buyurdum ki, savaşa yürüyüşte karaçeriden[1] on sekiz kişi bir çadır tutsun. Her çeri iki at, ok yay, birer sadak, bir kılıç, testere, biz, çuval, çuvaldız, balta, kazma, on iğne, bir tulum alsın.

Bahadırlardan beş kişi bir çadır olsun. Her biri birer

zırh, bir miğfer, kılıç, sadak, ok ve yay ve atlarını da tüzükte belirlendiği gibi seçip alsın.

Onbaşılardan her biri birer çadır, zırh, bir kılıç, ok yay alıp, beş tane atı beraberinde bulundursun.

Yüzbaşılardan her biri bir çadır, on at, silahtan ikişer kılıç, sadak, ok yay, topuz, kaskan[2], zırh ve bâktır[3] alsın.

Binbaşılardan her biri birer çadır, güneşlik, silahtan götürebildiği kadar zırh, miğfer, çarayna, mızrak, kılıç, sadak ok yay alsın.

Birinci emîrin alacağı çadır, bir otağ bir çift güneşlik, silah ve levazımattan kendinden artırıp başkalarına da verebilecek kadar olsun.

Buna benzer ikinci, üçüncüden ta emîrler emîrine kadar her biri kendi mertebelerinin icap etitği şekilde silah muhimmatlarını ikmal etmeleri lazımdır.

Birinci emîr yüz on at, ikincisi yüz yirmi, üçüncüsü, yüz otuz, dördüncüsü yüz kırk, emîrler emîrine kadar tertip böyle olsun. Emîrler emîri üç yüz attan eksik almasın.

Piyadelerin her biri birer kılıç, ok yay edinmelidir, bunun üzerine götürebildiği kadar ok da alsın. Ancak cenk vaktinde tüzüklerde gösterildiğinden az olmamalıdır.

SAVAŞ VE BARIŞ ZAMANINDA BEKÇİLİK VE MECLİSLERE HAZIRLANMA TÜZÜĞÜ

Emrettim ki, Divânhane'de bezm meclislerine emîrler binbaşı, yüzbaşı, onbaşı ve başka sipahiler başlarına börk, yakalı cepken, çizme giyip, bir de kılıç takınıp hazır olsunlar. Yine on iki bin kılıçî asker[1] silahlanarak tuğ, bayraklarıyla gelip, köşkte ve Divânhane'nin sağ sol, ön ve arkasından çevirip dursun, sonra bunlardan her gece bin kişi kalıp nöbetçilik yapsınlar. Kılıçîlerden her yüz kişi üstüne bir yüzbaşı konarak ona yavkiyi[2] söylesinler.

Yine buyruk verdim ki, on iki emirden herbiri, binbaşı,

yüzbaşı, onbaşılar ve on iki bin silahlı atlı sipahiyle bir gece-gündüz boyunca korumak için hazır olsun. Şu on iki bin askeri dörde bölüp birer bölük barangarda ve carangarda, kalan iki bölüğü karargahın önü ve arkasına tayin etsinler. Bu bölükler sırayla karargahtan yarım taş ötesine çıkıp gözetleme yapsınlar. Bu dört bölük nöbetçi askerin her biri kendilerinden hiravullar ayırsın. Onlarsa dört tarafa karavul çıkarıp dikkatli ve uyanık dursunlar. Her zaman karargaha haberler göndersinler.

Yine hüküm kıldım, karargah leşkerinin dört yanına birer korbaşı belirlesinler ki, karagahı koruma ve gözetlemeyi onlar üstlensin. Bazar ehlinden[1] vergi almak da onların zimmetinde olsun. Eğer karargah ehlinin bir şeyi kaybolursa veya hırsızlanırsa, sorumluluğa onlar çekilecektir.

Yine buyruk verdim ki, dört çapkunçi[2] askeri bölüğü belirlesinler ki, baştan ayağa dört taşlık mesafede askeri nizamı onlar korusunlar. Eğer askerden biri ölürse, öldürülse veya yaralansa, onun işini bunlar halletsinler. Kaybolan, hırsızlanan şeylerden de onlar mesul olsun.

Yine emrettim, tüm ordu üçe bölünsün. Bir kısmı sınırı korusun, iki kısmıysa saltanatın hizmetinde daim hazır dursun.

VEZİRLER HİZMETLERİNİN TÜZÜĞÜ

Emrettim, dört vezir Divanhanede her gün hazır olsunlar.

Birincisi, Memleket raiye veziridir. O tüm memleketin mühim meselelerini, raiyenin ehvalini, toprakların verimli veya verimsizliğini, yetişen hasılatları, vilayetlerin girdi-çıktılarını ve artı-eksilerini, abadanlık durumunu bana daima bildirsinler.

İkinci, Sipahi veziridir ki, asker aylıklarını, onların levazımatınının yeterli-yetersizliğini, arz-şikayetlerini bana ulaştırsın. Leşkerin ehvalinden daim haberdar olsun ki, içlerinden huzursuzluk iş çıkıp, bozgunluğa neden olmasın.

Üçüncü, Emanet veziridir ki, o kaybolan kişilerin, vefat edenlerin, kaçanların mallarını, halkın üşr ve zekatlarını, gelen-giden tacirlerden alınan vergilerini, tüm memleket hayvanlarını, otlak-yaylalarını, yetişen hasılatları toplayıp emanet usulüyle saklasın. Ölen-yiten olanların malları varsa varislere teslim etsin.

Dördüncü, Müesseseler veziridir. O tüm saltanat işhanelerinin girdi-çıktılarını, at ahırları, yemekhanelerin masraflarını teftiş edip, hazinelerin durumundan haberdar olsun.

Yine emrettim, sınırlara, dış ülkelere bir vezir tayin etsinler ki, bunların mali ve diğer ilgili işlerini yapsın.

Sözü geçen bu vezirlerin hepsi çalışma esnasında Divanbeyine tabi olmaları lazımdır ki, mali işlerin önemli işlemlerini onunla ortaklaşa yaparak beni bilgilendirirler.

Yine emrettim, bir kişiyi Arzuhalbeyi olarak belirlesinler ki, sipahi ve raiye, adalet talep edenlerin arzuhallerini, memleketlerin abadan veya harablığını, mühim işlerin bittiği ve bitmediği konusunda beni daima bilgilendirsinler.

Yine emrettim, seyyidlere, vazife ehillerine, verilen maaşların memleketteki tüm vakıfların malumatını bana devamlı olarak verilsin. Şeriat işlerini İslam kadısı, örfi işleri Ehdas kadısı bana bildirsin.

Yine şöyle ferman kıldım, saltanat işlerini, memleketin iyi-kötü meselelerini, sipahi emîrlerinin azil ve terfilerini, türlü istişare ve tedbirleri bana özel mecliste arzetsinler.

Yine şöyle emrettim ki, iş sırları saklamaya yarayan sır sahibi bir kâtip mecliste hazır olup doğruluk kalemiyle sır sözleri, gizli görüşmeleri sır defterine yazsın.

Yine emrettim, bir zümre kişiden yazıcı meclisi oluştursunlar. Onlardan bir katip sırasıyla Divan meclisinde hazır olup, ona mecliste karara varılan işleri, özel önem taşıyan mühim meseleleri olaylarıyla açıkça yazdırtıp onu saklasınlar. Bana gösterilen, benim hükme bağladığım veya meclis-

---

1 Belh nehri, Amuderya’nýn orta kýsýmýdýr.

te görülen işler az-çok büyük-küçük demeden, hepsini kaleme alıp, benim vakia defterime yazsınlar.

Yine buyurdum, devlet ve saltanat aşhanelerinin her birine birer katip belirlesinler ki, onların günlük girdi çıktıları daima yazılsın.

ULUS, KOŞUN VE TÜMENLER EMİRLERİNE DAİR TÜZÜK

Ferman kıldım, şöyle ki, her ulus emîri, her tümen valisi savaş zamanında her çadırdan, iki alaçuktan ve her evden birer atlı asker alma hakkına sahiptir. Hangi yerde devamlı duruyorsalar şurasının otlak, sulaklarını onların maaşından hesap kılsınlar. Ulus ve tümen emîrlerine birer bayrak ve boru verilsin. Savaşa çağrılarda ulus tümen emîrleri paylarına düşen askerleriyle beraber hazır olmalıdırlar.

Yine ferman buyurdum, kayda alınan kırk oymaktan on iki oymağa damga verilsin ki, bunlar sadece özüme has askerlerim olacaklar. Bunlar Barlas, Tarhan, Argun, Celâyir, Tilkici, Dulday, Moğul, Sulduz, Tuğay, Kipçak, Erlat ve Tatardır.

Barlas ulusundan dört kişiyi emîrler emîri kıldım. Birinci Emîr Hudaydad, buna Badahşan ülkesini verdim. Emîr Caku, Emîr Egav Timur, Emîr Süleymanşah, bunlardan herbirine birer sınır memleketi verdim. Yine Barlas ulusundan yüz kişiyi binbaşı kıldım. Emîr Celaleddin Barlas'a onuncu emîrlik verdim. Emîr Ebu Said'i dokuzuncu emîrliğe koydum.

Tarhan ulusundan Emîr Bayezid'i yedinci emîr olarak belirledim. Onlardan yirmi kişiyi yüzbaşı yaptım.

Argun ulusundan Taş Hoca'yı sekizinci emîr kıldım, bunlardan yirmi kişiye binbaşı, yüzbaşı, onbaşılık verdim.

Celâyir ulusundan Tok Timur, Şir Bahram'ı sekizinci ve dokuzuncu emîr kıldım. Bunlardan yirmi kişiyi yüzbaşı ve

---

[1] Keþ, Özbekistan'daki Þehrisebz'in orta çaðlardaki adý.

onbaşı yaptım.

Tilkici ulusundan Olcaytu Berdi’ye emîrlik verdim.

Dulday ulusundan Taban Bahadır ve San Bahadır’ı emîr kıldım.

Moğul ulusundan Timur Hoca Oğlan’a emîrlik verdim.

Sulduz ulusundan Elçi Bahadır’a emîrlik verdim.

Tuğay ulusundan Ali Derviş’e emîrlik verdim.

Kipçak ulusundan Sarı Boğa’ya emirliği verdim.

Erlat ulusundan Emîr Müeyyed’i emîrler emîri yaptım. Benim kız kardeşim bunun nikahındaydı. Salaycı Bahadır’ı da emîrliğe yükselttim.

Tatar ulusundan Konak Han’a emîrlik verdim.

Damga verilmeyen yirmi sekiz oymak reislerine ulus emîrliğini verdim, ki bunlar savaşa çarpılçar çağrısı olunca, tüzüğe riayet edip, atlı askerleriyle gelirler.

ASKER’İN BEYİNE KARŞI VE BEYİN ASKERİNE MUAMELE TÜZÜĞÜ

Doğru asker bilmeli ki, o eğer kendi askeri olduğunda ondan neyi isterse aynen şunu beyi de ondan bekler. Bundan dolayı kendini bey hizmetinden muaf saymasın. Eğer önceleri beyi ona merhametli olup, sonra iltifatsız olmuşsa, bunun nedenini asker kendinde arayıp, beyini şikayet etmesin. Doğru asker beyine ihlaslı olup, halis hizmet etmeli. Hangi asker beyine ihlas yoksunluğundan gönlünde kin beslerse, elbette bu, ona horluk getirir. Askerin beyine gösterdiği ihlaslı hizmetinden dolayı günden güne onu nimeti artıp, mertebesi yükselir. Beyine ihlaslı olan asker onun

---

1 Kâbilþah, Cengiz Han evladýndan þahzade, 1370’te Belh’te han ilan edildi ve dört ay sonra eski taraftarlarýnca katledildi.

2 Emir Kazagan, Çaðatay ulusunun büyük emirlerinden. 1346’da Emir Kazan Han’ýöldürmüþ ve 12 yýl iktidarda kalmýþtýr.

ağır, sert sözlerinden rencide olup gönlünde kin beslemez. Beyinden gördüğü eksikliği özünden görür. İşte böyle asker terbiyeye layıktır. Hangi askerin himmeti sadece yeme, içme, iyi geçinmeye bağlanırken, öyle asker hizmet hakkını unutarak, iş vaktinde yüz çevirir. Onun yüzüne ikinci defa bakmamalıdır. Hangi asker iş vaktinde bahane ararsa, savaş günleri ruhsat sorup yere bakıp durarsa, bugünkü işi yarına bırakırsa, bu gibi askerlerin adı bile ağıza alınmaya değmez. Şöyle ki, Polad ve Timur Oğlan bana böyle yaptılar, iş üstünde beni bırakıp gitmişlerdi. Böyle kişileri Tanrı'ya teslim etmek gerekir.

Yine hakiki padişahlara lazımdır ki, bir askeri kendileri büyütüp yükseltmiş olsalar, hemen onu horlayıp dibe düşürmesinler. Kendi yetiştirdikleri kişileri bırakmasınlar. Kimi tanımış, bilmiş olsalar onu unutmasınlar. Eğer bir defalık horlamış olsalar, ikinci defasında çok izzet gösterip gönlünü alsınlar. Hangi asker beyine olan inancını kaybedip gönlünde kin beslerse, ekmeğine hiyanet etse onun horlukta kalması kesindir. Her askerin beyinin gönlünde onun iyiliği yer almış olursa, bir gün iyilik görecektir. Bir sipahi isteyerek veya istemeyerek ayrılıp gitmiş olup sonradan geri dönüp gelirse, ona hürmet etsinler ki, yaptığı işinden pişman olacaktır.

Yine emrettim, düşman tarafından bir sipahi bize karşı kılıç çekip savaşa katılmış ise, o öz devletinin tuz hakkını saklamıştır. Eğer böyle kişilerden ele düşerse veya öz devletinden ümidi kesilip bize gelerek hizmet isterse, onu aziz tutsunlar. Bunun vefadarlığını dikkate alıp, mertebesini artırsınlar. Şöyle ki, Mengli Boğa, Haydar Andahoyi, Emîr Ebu Sa'id, bunlar altı bin askerleriyle Belh nehri[1] boyunda benimle savaştılar. Sonra Tuğluk Timur Han'dan ümitleri kesilince geri dönüp benim pehanıma girdiklerinde onları hürmet edip bu üçlüye Hisar-ı Şadman, Andican ve Türkistan vilayetlerini verdim.

Şöyle emrettim ki, her asker düşman nezdinde kıymetli olup, lâkin savaş vaktinde beyine hiyanet ederek, tuz hakkı-

nı vermeden, onun düşmanından yana olursa, bu gibi askere sakın yüz vermesinler ki, bu tür kişilerden kimseye iyilik gelmez. Hangi asker iş vaktinde öz büyüğünden yüz çevirip giderse, böyle kişiye inanılmaz. Lâkin uzun bir müddet zarfında hizmet edip vefadarlığını ispat ederse, o zaman kabul edilebilir. Fakat savaş-baskın vaktinde gönüllü olarak gelenleri hürmet gösterip kabul etmek lazımdır.

Eğer vezirler veya askerlerden herhangi biri savaş günlerinde öz devletinin işini düzeltmek için düşmanla alaka bağlayıp, ona ahbapça davranıp bize faydalı bir hizmet gösterirse, öyle kişileri akıllı dostlardan saymaları gerekir. Eğer bir asker düşmanla anlaşarak öz büyüğüne münafıklık etse, böyle askeri o düşmana vermek lazımdır. Eğer bir asker savaş günlerinde canını esirgemeden kılıçla dövüşerek düşmanı kırarsa onun hakkında garazlı kişilerin sözlerine kulak vermesinler. Onun hizmeti kapalı kalmasın. Belki birini on kılıp mertebesini artırsınlar ki, bunu gören başkaları da canını esirgemeyeceklerdir.

Emîrlerden ve asker bölüklerinden biri vefasızlık yaparak arkadaşlıktan yüz çevirip düşman tarafına katılsalar, onları sürgün edip hiçbir yer vermesinler. Bunun misali, Keş[1] leşkerinin serdarları benden yüz çevirip, Emîr Hacı Barlas’a katılınca ikinci defa onlara inanmadım.

Eğer bir sipahiyi bir şehre hâkim yapmışsalar, o vefasızlıktan düşmanla anlaşarak mülkü ona teslim ederse, buna ölüm cezası versinler. Mülkü koruyup düşmanı yaklaştırmayan askeri yüksek mertebeye çıkarıp hürmetlesinler. Hangi emîr savaş günlerinde sıkışıp kalındığında muharebe meydanında ihlas adımını sabit tutup yoldaşlık hakkını saklamış ise onu öz kardeşleri gibi görsünler. Şöyle ki, Keş leşkeri benden tamamen yüz çevirdiyse de Emîr Caku Barlas’tan başka kimse yanımda kalmadı. Sonra ben onu öz ağamdan da de-

---

1 Firüzþah II, Tuðluklar sülalesinden Kuzey Hindistan’ý yöneten hükümdar (1351-1388).

2 Sarang Han, Multan hâkimi, Malu Han’ýn küçük kardeþi.

ğerli görüp, kendime devlet şeriği yaptım. Mertebesini büyük emîrliğe yükseltip, Belh ve Hisar memleketlerini ona bağışladım.

DOST-DÜŞMANA MUAMELE TÜZÜĞÜ

Ne zaman Turan memleketlerini tabi kılıp, kendime bağladığımda Semerkant'ta kurulmuş saltanat tahtına oturdum. Şu günden itibaren dost-düşmana düzgün, iyi tarzda davranma yoluna girdim. Badahşan emîrleri, ordu komutanları içinde Türk ve Taciklerden bana kötülük yapanlar, hiyle-mekir kullanıp, meydanda kılıç çeken kişiler çok idi. Onlar yaptıkları kötü işlerden dolayı korku içindeydiler. Çaresiz olup benim penahıma girdikleri zaman geçmişe göz yumup, onlara şöyle iyilikler yaptım ki, bunu görünce kendileri utandılar. Eğer birisini rencide etmiş olsam, ödüllendirerek, in'am-ihsanla onun gönlünü rahatlattım. Kendine layık unvanlar verip, mertebelerini yükselttim.

Lâkin Sulduz, Ceta emîrlerinden razı olmadım. Onlardan nefret ettim. Şunun için ki, Cengiz nesli olan Kabilşah'ı[1] han seçip, ona dostluk ahdini vermiştiler. Sonra benim saltanat tahtına oturduğumu anlayıp, bana yağcılık için antlarını bozarak onu öldürdüler.

Önceleri bana haset kılıp öldürmeye kasteden kişiler huzuruma geldiğinde, onlara şöyle bir iyilikler ettim ki, bunu görüp, mahcubiyet terine gark oldular.

Dostlarımsa daima beni razı edelgelmişlerdi. Saltanat tahtına oturduktan sonra, onları devlet şeriği bilerek, dünya hayatında gerekli olanı hiçbir zaman onlardan esirgemedim.

Yine benim tecrübemle sabittir ki, kişinin gerçek dostu olursa, hiç vakit dostundan rencide olmaz. Dostunun düşmanını kendi düşmanı gibi bilir. Eğer gerekirse dostu için canını kurban etmede tereddüt etmez. Şöyle ki, benim emîrlerimden hangisi canıyla bana yoldaşlık yapmışsa, ben de onlardan hiçbir şeyi esirgemedem.

Yine benim tecrübemle sabittir ki, ahmak dosttan akıllı düşman daha iyiymiş. Şöyle ki, emîr Kazagan[2] torunu Emîr Hüseyin cahil dostlarımdandı. O dostluk günlerinde bile bana hiçbir düşmanın yapamadığı kötülükleri yapmıştı. Emîr Hudaydad bana demiştir ki, "Düşmanı cevher gibi görüp, iyi sakla. Ne zaman bir taşlık yere geldinse, onu al da taşa öyle vur ki, toz olsun, başka ondan iz de kalmasın."

Yine demişti ki, düşmanın başvurup senin penahına gelirse, ona şefkat göstererek iyilik yap. Nitekim, Toktamış Han penahıma sığınıp gelince ona iyilik yaptım. Ancak, eğer düşman cömertlik ve iyilik görüpte yine düşmanlık yaparsa onu Tanrı'ya havale et.

Hakiki dost odur ki, dostuna hiç darılmaz. Eğer darılırsa özrünü kabul eder.

SALTANAT SARAYINDA OTURMA ve YER ALMA TÜZÜĞÜ

Şöyle buyruk verdim ki, oğullar, torunlar, akrabalar ay çemberi şeklinde saf saf olarak saltanat tahtını çevirip otursunlar.

Seyyidler, kadılar, ulema, fuzela, meşayih, ulu kişilerin hepsi sağ kol taraftan yer alsın.

Emîrler emîri, beylerbeyi, emirler, noyanlar, ulus önderleri, tümen reisleri, koşun komutanları, binbaşı, yüzbaşı, onbaşıların hepsi kendi mertebelerine göre sol tarafta otursunlar.

Divanbeyi ve vezirlerin taht karşısında oturmalarını buyurdum.

Türlü memleketlerden gelen, her yandan toplanan yurt aksakallılarını, her elin muhterem kişilerini vezirler arkasında saf olup oturmalarını buyurdum.

Ünlü bahadırlar, kılıç vuran er yiğitler saltanat tahtının

---

1 Mu'teber kaynaklarda böyle bir hadise ratlanmadý.

sağ kol tarafında, karavulbeyileri öz grubuyla saltanat tahtının sol tarafında, yasavulbaşıysa taht ayağı önünde dursunlar. Hiravullar emîri, ön tarafta yer alsın. Özel yasavul ise büyük çadır kapısı yanında, taht payesinin önünde dik dursun.

Bana müracaata gelenler, sağ kol, sol kol tarafında ayakta dursunlar.

Kalan sipahiler, hizmetçi, haşmetçiler, kendi mertebelerince safa dizilip dursunlar.

Yine şöyle buyruk verdim ki, dört kişi düzen emîri olup, meclis'e toplananları belli bir tertipte tahtın sağ ve sol, önü ve arkasına yerleştirsinler. Yine hükmettim ki, ne zaman meclis kaide'ye göre düzenlendiyse bin tabak aş, bin ekmek getirip tüm meclise ziyafet versinler. Bin tabak aşın beş yüzünü ulus emirlerine ve elbaşılarına onların adlarını söyleyerek dağıtsınlar.

MÜLK FETHETME ve CİHANGİR OLMA TÜZÜĞÜ

Hangi bir mülkte zulüm cebir çoğalırsa, fısık-fesat işleri yüzeye çıkarsa, o zamanın sultanlarına lazımdır ki, bunları yok etmeye niyet edip, adaleti tesise kasdederek o memlekete hücum başlatsın. Bu niyetin şerinden dolayı Tanrı o mülkü zalimin elinden alıp adile teslim eder. Şöyle ki, ben adaleti tesis etmek için Mâverâünnehr mülkünü zalimler elinden çekip aldım.

Hangi memlekette şeriat zayıf olursa, Allah'ın ulu kıldığı şeyler hor görülse, Hüda'nın has bendelerini rencide etseler, cihangir sultana lazımdır ki, dinin himayesi, Muhammed şeriatinin revacı için o mülke girsin. Hüda ve peygamberlerden ona mutlaka medet gelecektir. Şöyle ki, ben Hindistan başkentini Firüzşah[1] torunu Sultan Mahmut'tan, Malu Han ve Sarang Han'dan[2] çekip aldım, din, şeriata revac verdim. Puthaneleri bozdum.

Hangi memleketin öz ehlinin burada daim meskunların, hâkim, valilerce gönülleri kırılmış ise, fatih padişaha lazımdır ki, o mülkü ele geçirsin. Âdil padişah öyle yere adım atar atmaz, fethi-zafer ona müyesser olup, beraberinde girer. Şöyle ki, ben Horasan memleketlerini Kart sultanlarından çekip aldım. Horasan başkenti Hirat'a yöneldiğim an Sultan Ğıyaseddin hemen tüm memleketi hazine defineleriyle hibe ederek bana teslim etti.

Hangi memlekette dinsizlik gelişirse, o diyarın ehilleri, sipahisi ve raiyesi her çeşit hiziplere girip ittifakları bozulursa, bu memleketin zevali yakınlaşmış demektir. Padişaha lazımdır ki, oraya hucum kılıp, kendine boyun eğdirsin. Misal, Irak-ı Acem, Fars vilayetlerini ben dinsizler varlığından temizledim. Her biri kendi başına bağımsız olup, saltanat tuğunu yükselten etraftaki han ve beyleri yok edip, Huda bendelerini onların zulmünden kurtardım.

Hangi vilayet halkının itikadı alemlerin serveri Muhammed aleyhisselam hanedanının gösterdiği yollardan değişmiş olursa, padişahlara lazım ki, böyle vilayetleri kendine

tabi kılıp, oranın ehlini bozuk itikatten geri çevirsinler. Şöyle ki, ben Şam toprağına girip bozuk itikadlı kişileri korkutup onları cezalandırdım.

Cihangirliğe başladığımda dört işi hâtıramda sıkı tuttum.

Birinci, hangi mülke girecek olsam, istişaresiz, tedbirsiz oraya ayak basmadım.

İkinci, her işte uyanıklık ve ihtiyat yolunu sıkı tuttum. Tanrı yardım edip, nasıl bir tedbir aldımsa doğru olup, hata yapmadım. Her il, her yerin halkının doğası, mizacına dikkat ettim. Buna göre muamele yapıp, hâkimler tayin ettim.

Üçüncü, üç yüz on üç asil nesilli, âkıl ve ferasetli, merdane, bahadır kişileri birleştirerek özüme ittifak kıldım. Birlik ittifaklarının sırrı şuydu ki, hepsi yek vücut olmuşlar. Hepsinin sözü, işi, maksadı bir noktada yığılmıştı. Bir işi yapalım diye karara vardıklarında, onu bitirene dek geri dönmezlerdi.

Dördüncü, bugünkü işi yarına bırakmadım. Yeri gelince yumuşaklık gösterdim, yeri gelince sertlik kullandım. Acele edilmeyecek yerde acele etmedim. Acele işleri geciktirmedim. Hangi işe tedbir alma imkanı var ise, ona kılıç kullanmadım. Gündüzleri iş bilen, tecrübe geçiren, akıllı, uyanık kişilerle cihangirlik satrancı oynardım. Geceleriyse döşeğimde yan yatarken memleket işleri nasıl yürütülmeli diye düşünürdüm. Mülk fethetme yollarını öz gönlümde tasarlayıp hangi yoldan girip, hangi yoldan çıkacağını belirlerdim.

Sipahilerle geçinme hakkında fikir yürütüp, hangisinin terbiye kılmam gerek, hangi işi hangi kişiye buyursam yanlış yapmamış olurum diyerek her işin önü ardını araştırırdım.

Sipahilerimden hangisi bana dostluk yapıyorsa, ona fazlasıyla iyilik yaparak iade ettim. Eğer düşmanlık sergiliyorsa onla anlaşma yolunu tutup uzlaşıya vardım. Ben birkaç

kişiye iyilik yapmıştım onu bilmediler. Onlar bana kötülük yaptılar. Ben bunları haramzadeler diye tanıdım. Çünkü alemlerin Rabbı'nın Peygamberi demiştir: "Zinadan doğan kişi, iyilik yapan yoldaşına kötülük yapmayınca bu dünyadan gitmez."[1]

Pirim bana yazdı ki, "Hüda ve Peygamberinin hükmüne amel et. Resulullah'ın evlat nesillerine yardımda bulun. Hüda mülkünde yaşayıp, Hüda nimetlerini yeyip, yine de O'na ve peygamberine düşmanlık kılan padişahları Hüda mülkünden çıkart. Hüda mülkünde adalet et ki, demişler: "Mülk küfürle durabilir, zulümle duramaz." Kötü fiil, kötü işlerden Huda mülkünü arındırıp temizle ki, kötü taam bedene nasıl bir ziyan kılarsa, kötü işler aleme böyle ziyan verir. Zulümün kalıntısını bile bırakmadan yok et, onun izini sil. Zalimin dünyada uzun yaşamakta olduğunu asla onun iyiliğinden görme. Zalim-fasıkların uzun yaşayışlarının sebebi şu ki, kendilerinde var olan tüm kötülükleri yüzeye çıkarıncaya dek Hüda onlara mühlet verir. Vakti bitince ilahi kahrın gazabına aniden maruz kalacaklar. Bazı vakitte zalimler fasıklar ilahi gazaba uğrayıp zindana, açlığa, kıtlığa, savaş kavgalara, ani ölüme giriftar olurlar. Bazen iyi kişiler de kötülerin uğursuzluğundan afete uğrarlar. Şöyle ki, kamış ormanına ateş düştüğünde yaş kuru bakmadan hepsini yakar. Kafir zalimlerin terakkisine, fasık-facirlerin gelişmesine hayran olup yine yanlışa gitme. Kafir zalimler, fasık-facirler her ne kadar zulmü hiyanet, fısık, fesat kılsalar da işleri revaçtadır, gittikçe naz-nimetleri çoğalıyor, bunların Hüda'nın hoşuna giden bir şeyi vardır diye kuşkulanma.

1 Ýmam Muhammed Taki Muhammed el-Cevad bin Ali er-Rýza, Þiilerin dokuzuncu imamý (vefatý 835) olabilir.

2 Ýmam Musa Kazým, Musa El-Kazým bin Cafer es-Sadýk, Þiilerin yedinci imamý, vefatý (799)

3 Cezire, Cizre olmalý, þimdi Türkiye'nin Þýrnak iline baðlý ilçe merkezi.

4 Medain, Baðdat'ýn 65 km. güneydosundaki kadimi þehir, Enüþirevan zamanýnda Ýran'ýn Dicle kenarýndaki yedi büyük þehirin ortak adý.

Belki bunun sebebi şu ki, bir gün Hüda'sını tanıyıp, iman-insafa gelecekler. Her ne kadar kötülük yapsalar bile yine de rızıklarını vermekte olan Tanrı'ya ikrar kılıp, onun nimetlerine şükür kılsınlar. Eğer kılmazlarsa sonunda Hüda'nın kahır gazabına maruz kalacaklar."

Pirimden bana bu name gelince, kafir zalimler, fasık-facirler, dinsiz-munafıklar elinden Hüda mülkünü çekip alıp, onları yok etmeye gayret kemerini bağladım.

HÜKÜMET TUTMA TÜZÜĞÜ

Her mülkü tabi kıldığımda, o mülkün eşrafını aziz tuttum. Seyyid, ulema, fuzela, meşayihlere hürmet gösterdim. Onlara aylık, suyurğal, vazifeler verdim. Her vilayetin büyüklerini kardeşlerim gibi, küçüklerini çocuklarım gibi gördüm. O memleket sipahilerine kapımı açık tutup, raiyelerini terbiye ettim. Sipahi ve raiye olsun hepsini korku ile ümit arasında tuttum. Her ülkenin iyi kişilerine iyilik yaptım. Nefsi bozuk kötülerini memleketten sınırdışı ettim. İyi-kötü hepsini kendi yerinde tuttum. Hiç kimseye öz haddinin dışına ayak basmasına izin vermedim. Ulu ve eşrafına hürmet edip mertebelerini artırdım. Her memlekette adalet kapısını açtım. Zulüm ve işkence yollarını yok ettim. Hangi memleket hâkimi gönüllü olarak bana tabi olduysa, oranın hükümetini ona teslim edip, in'am-ihsanla onu kendime ram kıldım. Bana itaat etmeyenlere ise yaptıklarının karşılığını verdim. Âdil, âkil, işbilen kişileri onlara hâkim tayin ettim.

Emrettim, hırsız, eşkiyayı Yasaya göre cezalandırsınlar. Nefsi kötü, bozulmuş kişileri memleketten kovsunlar. İşsiz,

---

1 Kariz, yeraltý sulama kanalý.

2 Tanap (b), bölgelere göre 1-5 dönümdür.

3 Bir eþek yükü, bölgelere göre 80-300 kg. arasý deðiþen tartý birimidir.

4 Miskal, o zamanlarda 4.25 gram aðýrlýðýnda tartý birimi.

çalışmayanları şehirde başıboş bırakmasınlar. Şehir olsun, köy olsun her birine muhafazacı koysunlar ki, sipahi ve raiyeye bekçilik kılıp, hırsızlanmış şeylerden o mesul olsun.

Yine emrettim, tüm yollara gözetçi askerler koysunlar ki, yolcular, tacirlere eşlik edip, menzilden menzile ulaştırsınlar. Yol üstünde ne gibi hadise olursa, bundan onlar sorumludur.

Yine buyurdum, her yerin hâkimleri nefsi bozuk, ihbarcı, kötü adamların töhmet sözleriyle kimseye cerime kesmesinler. Eğer birinin suçu şahitle ispat edilirse, suçuna göre cerime alsınlar.

Yine emrettim, hiçbir şehir ve hiçbir köyden kişi başı, ev başı parası almasınlar. Yolcu sipahilerden kimse zorla raiyenin evine gelip düşmesin, at bineklerini zorla alıp binmesin. Raiyet işlerinin hepsinde ılımlılıkla iş yürütsünler.

Yine buyurdum, her memleket ve her şehirin çalışamaz dilencilerine aylık nafaka vererek dilencilik adetini bitirsinler.

MÜLK ve MEMLEKET, SİPAHİ ve RAİYE AHVALINDAN HABERDAR OLMA TÜZÜĞÜ

Şöyle emrettim ki, her sınır şehirde, leşkerden haber yazan katipler tayin etsinler ki, hâkimler, raiye, sipahiler, öz leşker, yabancı leşkerler, etraftan giren ve çıkan mallar, dışarıdan gelen, dışarıya çıkan yabancılar, her türlü memleketten gelen kervanlar, dış ülkelerdeki haberler, bize komşu padişahların sözleri ve işleri, ırak yerlerden benim huzuruma gelmekte olan ulema, fuzala, işte tüm bunları açık haberini gerçek doğrulukla bana daima yazsınlar. Eğer kaleme hiyanet edip, bu hadiseyi değiştirerek yazarlarsa, bu hiyanet ispat edilince yazıcının haber yazan parmakları kesilir. Eğer haber yazıcı askeri işleri gizleyip ona başka libas giydirip yazmış olsa, onun kolunu kessinler. Eğer bir

---

[1] Halise, burada devlet'in gelir ve arazileriyle ilgilenen kurum.

garazla töhmet kılıp yalan yazmış olursa, onu ölüme buyursunlar.

Emrettim, günlük haberleri bana her gün yetiştirsinler. Haftalık haberleri her hafta, aylık haberleri her ay, yıllık haberleri her yıl yetiştirsinler.

Emrettim şöyle ki, bin kişi atta, bin kişi deve binen, toplam iki bin kişilik çapkunçuyu, yine bin kişilik yaya koşucuyu haberleşmeye tayin etsinler ki, sınır memleket haberlerini komşu padişahlar maksatlarını tesbit edip bana sürekli haber iletip dursunlar. Nedense, iş başa gelmeden önce çaresine bakacağım. Şöyle ki, Toktamış Han Orus Han'dan yenildiği haberini bana verdiklerinde onun benden yardım sormak için geleceğini sezdim. Buna göre hazırlanmıştım ve yardıma asker gönderip, Orus Han'ın kırdım. Buna benzer Hindistan iklimini almadan önce bana ilettiler ki, bu ülkenin her vilayetinde kendi başına birer hâkim ve vali saltanat tahtı kurup oturmuşlar. Böyle ki, Moltan ülkesinde Malu Han'ın küçük kardeşi Sarang, Dehlide Sultan Mahmud Han saltanat bayrağını açmışlardı. Lahur bölgesnide Malu Han leşker toplamıştı. Kanuc vilayetinde ise Mübarek Han saltanat davasında başkaldırmıştı.

Kısacası, Hindistan'ın her vilayetinde birer saltanat davası kılan vardı. Bu haberi duyunca o vilayetleri kolayca alacağımı düşündüm. Lâkin başka sipahiler nezdinde bu iş pek zor görünüyordu. Nitekim Hindistan'ı zaptettiğim zaman buna benzer haber ilettiler. Rum Kayseri sınır ülkeleri çapul kılmıştır. Gürcüler ise haddinden çıkıp, benim leşkerimin mühasarasındaki bazı kalelere yardım vermekteydiler. Bunu anlayınca kendi kendime danıştım: Eğer buralarda gecikirsem, İran ülkesine de bozgunluk geleceğini bildim. Şunun için Hindistan işlerini tez tertipleyip, oradan geri

[1] Lengerhane, fakir, öksüzlere yemek verilen yer, guraba evi.

[2] Emarethane, hükümdar binasý.

[3] Adalethane, adaletevi, kadýhane.

[4] Menzil, bir günlük yol, tahminen 60 - 70 km mesafe.

dönerek hızlı yürüdüm. Turan'da birkaç gün durduktan sonra Gürcistan, Rum tarafına yüklenip, bu memleketleri zaptettim..

TÜRLÜ MEMLEKET AHALİSİYLE MÜNASEBET, ONLARIN AHVALİNDEN HABERDAR OLMA VE DE DİN BÜYÜKLERİ, EVLİYA MEZARLARINI ONARMA, VAKIF VE NEZİR İŞLERİNİ DÜZENLEME TÜZÜĞÜ

Emrettim, fethedilen her memleketteki sipahiler kendi istekleriyle boyun eğerek gelirlerse, onlara leşker sırasından askerlik yeri versinler. Oranın halkını kötü hadiselerden, katilden, esir olmaktan, talandan, onların mal, dünya ve eşyalarını yağmadan korusunlar. O memleketten düşen ganimet malları hesabını yapsınlar. Yerli ulema eşrafını aziz tutsunlar. Beyler, aksakallar ve köy çiftçilerini, ziraatçileri destekleyip gönlünü alsınlar. Halkı ümit ile korku arasında tutsunlar. Eğer suç işlerlerse yaptıklarına göre cerime kessinler.

Yine ferman verdim, bizim elimize geçen her memlekette oranın ulema, fuzala, seyyid, dervişler, halvete çekilen abitlerine suyurğal, aylık maişet tayin kılsınlar. Çalışamayan, fakir-miskin, felç, körlere günlük nafaka versinler. Müderrislere, mektep öğretmenlerine aylık maişet belirlesinler. Her yer, her şehirde geçmiş evliyalar mezar ve makbarelerine yer-su vakfedip, kilim, taam ve cıraklarını temin etsinler. İlk önce emir-ül müminin Hazreti Ali Şahimerdan ibn Ebu Talib kerramallahu vechehü ravzalarına Dicle, Necef yerlerinde vakıf ayırsınlar. Kerbela şehidi İmam Hüseyin radiyallahü anhü, evliyalar reisi Şeyh Abdulkadir Geylani, İmam Azam Ebu Hanife rahmetullahi aleyh ve bunlardan başka Bağdat'taki her evliya, meşayih mezarlarına layık tarzda yer - su vakıf belirlesinler. İmam Musa Kazım[1]

---

1 Süren salmak, gür sesle savaþ çýðlýklarý atmak.

İmam Muhammed Tâki[2], Selmani Farisi'lere Cezire[3] ve Medainden[4] verimli arazileri vakıf kılsınlar. İmam Ali ibn Musa'nın mubarek ravzalarına Kütahbest nahiyesi ve Tus şehri etrafındaki yerlerden vakıf etsinler. Ve kilim, çirak, taamlarını temin etsinler.

Yine şöyle emrettim ki, İran ve Turan'daki meşayih mezarlarının her birine nezir ve vakıflar tayin etsinler.

Yine buyruk verdim, şöyle ki, bize tabi tüm memleketlerde dilencileri toplasınlar. Aralarında çalışmaktan aciz olanları varsa onlara günlük yiyecek verip ve nafaka kesip ileride dilencilik yapmayacakları hakkında resmî hüccet alsınlar. Eğer tekrar dilencilik kılarlarsa, ırak yerlere sürsünler ki, benim elim altında olan memleketlerden dilencilik adeti kaldırılsın. Çalışabilenleri çalıştırsınlar.

RAİYEDEN MAL-HARAC TAHSİL ETME, MEMLEKETİ DÜZELTME ve GELİŞTİRME, ONUN ABADANLIĞI ve GÜVENLİĞİNİ SAĞLAMA TÜZÜĞÜ

Emrettim şöyle ki, halktan toplanacak haraç rüsümü onlara ağır gelecek, memleket refahına ziyan verecek şekilde almasınlar. Çünkü memleket harabeliği hazine harabeliğidir. Bundan dolayı ordu dağılır. Hazinesiz ve leşkersiz saltanatın devam etmesi mümkün değildir.

Yine emrettim ki, fethedilen memleket leşker girişinde kötü hadiseler görmeden, afete uğramadan, amanlıkla tabi olmuşsa, o memleketin hasılatını ve gelirlerini araştırsınlar. Eğer yerli tebaa önceleri ödeyegeldikleri haraca razı olurlarsa onu kabul etsinler. Aksi halde bunları da harac tüzüğüne bağlasınlar.

Yine emrettim, her yerin verimliliği, mahsullüğüne mukabil harac alsınlar. Şöyle ki, nehir ve pınardan, arıktan, karizden[1] sulanan, suyu kesilmez olan ekin arazilerinin hesabını alsınlar. Sonra şu araziden alınan hasılatın üçte iki hissesini çiftçi alsın ve bir hissesini devlet hazinesine teslim

etsin. Eğer devlet hissesini parayla ödemeye razı olsalar nakit akçe miktarını devlet hazinecisine ait buğdayın cari fiyatına uygun olarak belirlesinler. Böyle fiyatlara muvafık alınan nakit parayı sipahiye iletsinler. Onda hakları vardır. Eğer raiye hasılatı üçe taksim etmeye razı olmazsalar, o zaman sicile alınan ekin yerlerini birinci,ikinci, üçüncü olarak üçe bölsünler. Birinci yerin bir tanapına[2] üç eşek yükü[3], ikinciye iki, üçüncüye bir eşek yükü hasılat koysunlar. Bunun yarısı buğday, yarısını arpa olarak hesap edip hasılatın ikiden birini alsınlar.

Eğer raiye buna razı olmazsa, o zaman bir eşek yükü buğday karşılığı beş miskal[4] gümüş, bir eşek yükü arpaya iki yarım miskal gümüş versinler. Yine kale hediyesi de bunun içinde olsun. Bunlardan başka raiyeden hiçbir rüsüm talep etmesinler.

Bunun dışında güz, yaz, bahar, kış ziraatinden alınan hasılat raiyenin olsun. Yazlık buğday tarlasını da tanapla ölçsünler. Hesaba alınan bu yerlerden vergi almada üçte bir ve dörtte bir kaidesiyle emel kılsınlar.

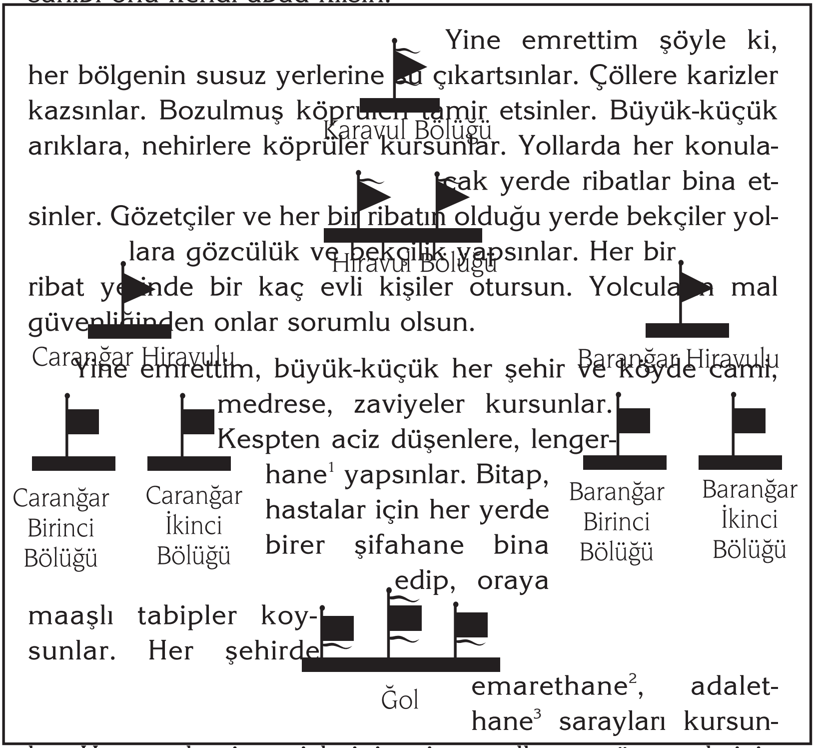
Can parası, meslek parası, otlak ve sulak vergisi gibi her şehir ve bölgenin rüsümlerinin alımında eskiden kullanılagelen kurallara emel kılsınlar. Eğer raiye buna da razı olmazsa, imkan çerçevesinde alsınlar.

Yine emrettim, mahsul olgunlaşmadan evvel raiyeden vergi talep etmesinler. Hasat yapılınca, alacaklarını üç taksitle alsınlar. Eğer raiye vergici varmadan kendileri getirip teslim etmek isterse, o zaman vergiciyi göndermesinler. Eğer gönderecekseler buyrukla, sözle alsın. Dayak, ip kullanıp, işi dövme sövmeye götürmesinler, onları bağlamasınlar ve zincire vurmasınlar.

Yine emrettim şöyle ki, kim bir çölü abad veya yeni bir bahçe ihdas etse, yahut bir bozulan meskeni imar edip düzeltse, birinci yıl ondan hiçbir şey talebinde bulunmasınlar. İkinci yıl kendi isteğiyle ne kadar verirse alsınlar. Üçüncü yıl onu herkes gibi vergi tüzüğüne bağlasınlar.

Yine emrettim, eğer her yer ve elin erbapları, mahalle, kent köy büyükleri oralı, sıradan tebaaya cebir-zulüm ederlerse ve şundan dolayı küçüklere ziyan olmuşsa, o ziyan karşılığını büyüklerden alıp, zarar görenlere teslim etsinler ki, her iki taraf da bundan ders alsın.

Harabe olan yerler eğer sahibi olmazsa, Halise[1] tarafınca abad kılınsın. Eğer o yerin sahibi olur da imaret kılmaya gücü yetmezse, imaret levazımatını ona sağlasınlar ki, yer sahibi onu kendi abad kılsın.

Yine emrettim şöyle ki, her bölgenin susuz yerlerine su çıkartsınlar. Çöllere karizler kazsınlar. Bozulmuş köprüleri tamir etsinler. Büyük-küçük arıklara, nehirlere köprüler kursunlar. Yollarda her konulacak yerde ribatlar bina etsinler. Gözetçiler ve her bir ribatın olduğu yerde bekçiler yollara gözcülük ve bekçilik yapsınlar. Her bir ribat yerinde bir kaç evli kişiler otursun. Yolcuların mal güvenliğinden onlar sorumlu olsun.

Yine emrettim, büyük-küçük her şehir ve köyde cami, medrese, zaviyeler kursunlar. Kespten aciz düşenlere, lengerhane[1] yapsınlar. Bitap, hastalar için her yerde birer şifahane bina edip, oraya maaşlı tabipler koysunlar. Her şehirde emarethane[2], adalethane[3] sarayları kursunlar, Her yerde ziraat işlerini, raiye mallarını gözetmek için koruyucular tayin etsinler.

---

[1] Şemalar eserin İngilizce 1783 y. Oxford neşrindekine göre yapılmıştır.

Yine emrettim, her bir ülkeye üç vezir tayin etsinler. Bunlardan biri raiye içindir ki, ondan alınacak vergi-haraçların

tahsilini gözetleyip, burada yetişen mahsulün hesabını yapsın. Vergi- rüsüm miktarı, vergi mükelleflerinin adlarını yazsın ve raiyeden tahsil edilen meblağı saklasın. İkinci vezir sipahi işlerini yönetir. Sipahiye verilen ve verilecek meblağ hesabını yapacak. İkinci vezir sipahilerin levazımatı, askerin masrafları gibi tüm işleri yönetecek. Üçüncü vezir gelen gidenler, kaybolanlar, varisi olmayan mallar, öksüzler, mecnunların malları, kadı ve şeyhülislam hükümlerince kesilen cezaları, her türlü yollarla biriken mahsul ve işleri yönetsin.

Yine emrettim, ölenlerin mallarını kendi varislerine iletsinler. Eğer varisi yoksa, onu hayır yollarına sarf etsinler veya Mekke-i Muazzama'ya göndersinler.

CENK-SAVAŞ, MUHAREBE MEYDANINA GİRME VE ÇIKMA, SAF DÜZENLEME VE LEŞKER KIRMA TÜZÜĞÜ

Şöyle buyurdum ki, eğer düşman askeri on iki bin süvariden az olursa, bu savaşta Emîrler emîri baş olsun. Oymak ve tümenlerden kendine on iki bin atlı asker alsın. Binbaşı, yüzbaşı, onbaşılar da beraberinde olsun. Düşman tarafına bir menzil[1] kala varıp, onla yüz yüze olunca, bana haber göndersin.

Emrettim ki, bu on iki bin atlı askeri dokuz bölüğe bölsünler. Tertibi şöyledir: Ğol, bir bölük; baranğar üç bölük; caranğar üç bölük; hiravul bir bölük ve karavul bir bölük. Baranğar ise hiravul, çapavul ve şakavuldan ibaret olsun. Şuna benzer caranğar: Bir bölüğü hiravul, ikinci bölüğü çapavul, üçüncü bölüğü şakavuldur.

Emrettim ki, muharebe meydanında Emirler emiri dört şartı iyice öğrenmiş olsun. En evvel oranın suyunu, ikinci askeri saklayacak yeri, üçüncü durduğu yerin düşman askeri duran yerden daha yüksek olmasını, yine güneşe karşı olmamasını, ki güneş şulesi askerin gözünü kamaştırmasın; dördüncü muharebe meydanının önü açık, geniş olması lazımdır.

Yine emrettim, savaştan bir gün önce tüm ordu saf kurup tüzüğe göre topluluklara bölünsünler. Ertesi gün aynı nizamda asker düzenleyip düşman tarafına yürüyüş kılsınlar. Asker atlarının başları dümdüz olup, yürüme yönündeki başka sol ve sağ tarafa dönmesin.

Emrettim şöyle ki, yürüyüşte olan sipahilerin gözü düşman leşkerine düştüğü anda, yüksek sesle tekbir söyleyip, süren salsınlar[1]. Eğer askerbaşı harp işlerinde, askeri tüzüklerde yanlış yaparsa ordu nezaretçisi derhal işe yarar emîrlerden birini onun yerine koysun. Benim ona verdiğim zafer fermanını emîrlere, sipahilere göstersin.

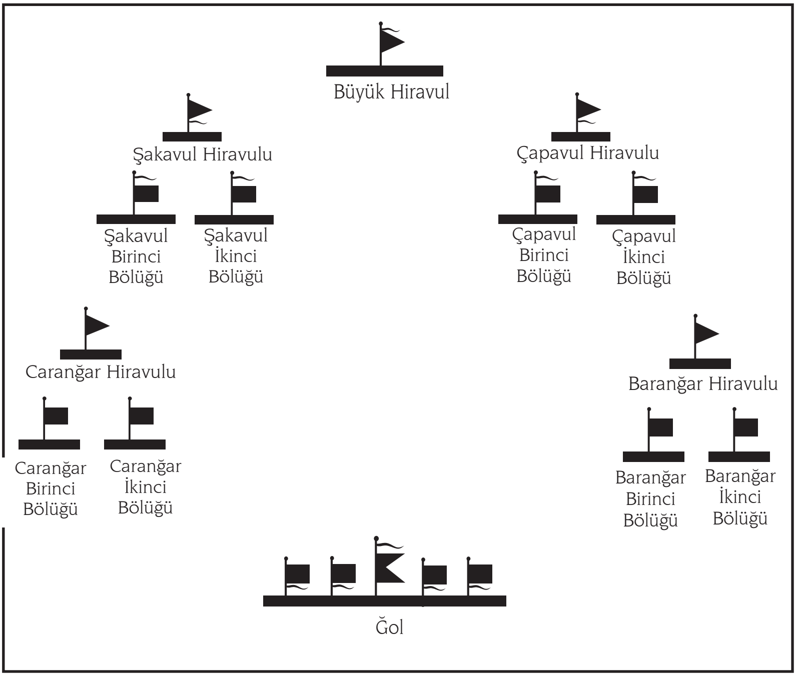
Emrettim, leşkerbaşı ordu nezaretçisiyle beraber düşman leşkerinin az çokluğunu öğrenip, kendi askeri nizamlarını buna göre kursunlar ve de kendi silahlarını düşman silahlarıyla kıyaslayıp görsünler. Yine öğrensinler ki, düşmanın savaşa girme sürati nasıl, yavaş yavaş mı veya hızla mı savaşa girecekler. Yine onların savaşı sürdürme tarzını algılamaya çalışsınlar: düşman bir defada tüm güçleriylemi hücum eder, veya nizamdaki askerlerinden bölükler çıkararak, ardarda mı hamle yapar. Yine fark etsinler ki, düşman çapulcuları çatışıp-dönüp hamle kılıyor gibi mi veya geri dönmeden savaşıyorlar mı. Eğer onlar birinci hamleden sonra geri dönmezlerse, bizim sipahilerimize gerekir ki onların hücum dalgasını sebat ve bahadırlıkla karşılayıp püskürtsünler ki, şecaat bir saatlik sabır demektir.

Yine emrettim, düşmandan önce savaş kapısını açmasınlar. Yine emrettim ne zaman düşman muharebe başlatıp meydana girerse, askerbaşı hazır olda duran dokuz bölük askeri harekete geçirmeyi düşünsün. Bunun için ki, komutanın görevi askere buyruk verip, onları işe sokmaktır. Komutan o ki, savaş zamanı kol ayağı boşalıp kendini kaybetmesin. Şu dokuza bölünmüş asker bölüklerinin her bölüğünü savaş silahlarından biri gibi saysın. Tıpkı ok yay, ay balta, kılıç, gürz, bıçak, hançer, mızrak gibi bunların her birini kendi yerinde kullanmak gerekir. Buna benzer askerbaşı dokuz bölük askerin herbirini, layık olduğu işte kul-

lansın. Veya komutan kendini güreşe tutuşan pehlivan kişi gibi görsün ki, dokuz bölük askeri kol, ayak, baş, göz ve diğerleri gibi onun azalarıdır. Düşman bölükleri üzerine dokuz defa, ardarda kılıç darbesi gelince, en sonuncu, dokuzuncu darbede düşman bölüklerinin kırıldığı tecrübeyle sabittir. Komutana gerekir: En evvel hiravul bölüğüne emretsin ki, düşman üstüne çapul kılsınlar. Bunların ardından barangar hiravulunu yardıma göndersin. Barangar hiravulu ardından carangar hiravulunu soksun. Böylece düşman askeri üzerine ardarda üç darbe inmiş olur. Eğer bu sırada bu hiravullar düşmana karşı güçsüz düşerlerse, o zaman buyursun ki, barangar çapavulu atlı baskın yapsın. Bunun ardından carangarın şakavul bölüğünü salsın. Yine de zafer kazanılmazsa, barangar'ın şakavul bölüğünü salsın. Ardından carangarın şakavul bölüğünü göndersin. Bunu gönderince bana haber verip, buyruklarımı beklesin. İş buraya kadar geldiğinde Tanrı'ya dayanarak, komutan bizzat kendi muharebeye girsin. Benim meydanda hazır olduğumu sansın ki, Allah yardımıyla düşmana sekiz darbe inince dokuzuncusunda o yenilerek fetih-nusret nasip olur.

Komutan meydana girince ona şu lazımdır ki, şaşkınlık yapmasın, cenke kendi girişmeden leşkerini işe sokup onlara önderlik yapsın. Eğer iş serdarın bizzat kendisinin savaşa katılmasına kadar cereyan ederse, imkan olduğu kadar kendini ölümden saklaması gerekir ki, serdarın ölümü her iki tarafı da çok etkiler. Ölen tarafa kötü ün yaparsa, düşman askerlerinin galibiyetine neden olur. Komutana lazımdır ki, savaşta akıl-tedbirle iş yapsın, kendini şaşkınlığa kaptırmasın, şaşkınlık şeytan işidir. Geri çıkamayacak yere girmesin.

SAF DÜZENLEME TERTİBİ
(BİRİNCİ SAVAŞ NİZAMI TÜZÜĞÜ)[2]

KAHRAMAN ASKERLERİMİN SAF TUTMA TÜZÜĞÜ

Buyurdum, eğer düşman leşkeri on iki bin atlıdan çok, kırk binden eksik olursa talihli oğullarımdan biri bu yürüyüşe komutan olsun. Tümen, uluslardan alınan işe yarar en az kırk bin atlı askerden kurulan kuvvet emîrleriyle beraber iki beylerbeyi de onun emrinde olsun. Kahraman askerlerim nereye varsalar beni kendileriyle hep beraber bilip, meydandayım gibi görüp, erlik-bahadırlık namusunu korusunlar. Uyanıklık-dikkatlililk tedbirini kaçırmasınlar.

Her zaman benim ikbal bayrağımı kaldırırlarken bu kuvveti on iki bölüğe ayırsınlar. Her bölük başına ulus emîrlerinden bir kişiyi emîr olarak koysunlar. O benim saf bozma, leşker kırmak için kurduğum on iki tüzüğümü daim göz önünde bulundursun. Komutan o ki, düşman komutanlarının sayısını öğrenip, onlara karşı eşit serdarlar koyar. Düşman sipahileri içinden keskin nişancı, okçu, kılıççı, mızrakçı, savaşçı bahadırları belirleyip tanısın. Muharebe gidişatını iyi tesbit etsin ki, düşman serdarı bölüklerini sakinlikle ardarda gönderiyormu veya birdenbire hücuma geçti mi? Muharebe meydanına giriş-çıkış yollarını da iyi tanısın. Düşmanın savaşma tarzını da anlayıp dursun. Bazen düşman hileyle kendini az gösterip, güçsüzmüş gibi olup kaçmaya başlar. Bu zaman ihtiyat yolunu tutup aldanmamak gerek. Savaş gören, iş yapan serdarlar savaş düğümlerini çözmeyi bilmelidirler. Ki, hangi bölük askeri göndermek gerek, hangi topluluğun yırtığını yamamak gerek, savaşın hangi usulünü kullanmak gerek. İş gören, tecrübe edinen komutan muharebenin ilk başında hemen düşmanın kastını fehimleyip onun önüne geçer, hangi tarzda savaş yapacağını sezer.

Şimdi bu savaşta komutan kırk bin askerini on dört bölüğe bölüp, şöyle nizam düzenler. En evvel serdar kendi

---

[1] Tarhan, burada ihtiyat anlamında.

saflarını düzeltip tüzüğe sokup onu ğol diye atasın. Sonra üç bölük barangar bölüğü kurup, onun bir bölüğüne barangar hiravulu adını versin. Yine üç bölük carangar kısmını düzenleyip, onun bir bölüğünü carangar hiravulu desinler. Buna benzer barangar bölükleri önünde yine üç bölük çapavul bölüğü koysunlar. Bunun bir bölüğü çapavul hiravulu olsun. Yine buna benzer carangar bölükleri önünde yine üç bölük koyup, onu şakavul desinler. Bundan biri şakavul hiravulu olsun. Sonra gol karşısında kurulacak büyük hiravul bölüğünü en güvenilen okçu, keskin nişancı, mızrakçı, kılıççı bahadırlardan oluşturmak gerekir ki, birinci çarpışmada bu bölük büyük savaş çığlıkları atıp düşman askerlerinin hiravul topunu kırmalıdır. Serdara lazımdır ki, düşmanın savaş usullerine çok dikkat etsin. Komutanlardan hangisi serdardan buyruksuz hareket edip, telaşlanırsa ona tenbih etsin. Öndere lazımdır ki, düşmanın giriş çıkışına baksın. Düşman başlamadıkça kendi savaş başlatmasın. Düşman savaşa giriştiğinde onun muharebe usullerini öğrensin. Muharebe meydanına nasıl girip çıktıklarını görsün. Hangi usulde giriyorlar, hamle yapınca, fırsat bulup tekrar hamle yapacaklar mı, bunları tesbit etsin. Öndere lazım ki, güçlü darbe almadan kaçmakta olan düşman askerinin ardından kovalamasın. Çünkü bunun arkasında güçlü yardımcısı olup, kovalayıcılara darbe indirir.

Komutan yine buna baksın ki, düşman leşkeri meydanda toplu olarak mı savaşacaklar veya sağ-sola kanat mı açacaklar. Nasıl olursa olsun evvel büyük hiravulu onlara karşı çıkarıp savaştırması lazım. Bunun ardından çapavul hiravulunu, şakavul hiravulunu ardarda gönderip, büyük hiravulun yardımına yetiştirsin. Arkalarından çapavul birinci bölüğünü ve şakavul ikinci bölüğünü cenk'e soksun. Onlar ardından çapavul ikinci bölüğünü, şakavul birinci bölüğünü göndersin. Eğer düşman üzerine indirilen şu yedi hücum darbesiyle fetih olmazsa, o zaman barangar hiravulu ile carangar hiravulunu salsın ki, böylece düşman üstüne dokuz darbe vurulmuş olur. Eğer bununla da fetih müyesser olmazsa, barangar birinci bölüğü, carangar ikinci bölüğü at-

la baskın yapsın. Şu on bir darbeyle düşman bölükleri kırılıp fetih olacaktır. Eğer [bazen] bu darbelerle de iş zaferle hallolmazsa, barangar ikinci bölüğünü ve carangar birinci bölüğünü cenk'e soksun. Bu onüç darbeden sonra düşman sipahi bölükleri yenilerek nüsretin kazanılmasından ümid edilebilir. Yine de bu on üç darbeyle fetih-zafer elde edilemezse, o zaman serdara lazım olan ğol bölüklerini tüzüğe göre düzenlemektir. Düşmanın gözüne kendini dağ gibi gösterip ağır akan derya gibi düşman üstüne yürüyüş kılsın. Savaş bahadırlarına buyursun ki, kılıçla dövüşme taarruzuna geçsinler. Okçu, keskin nişancılara buyursun ki, düşman üstüne ok yağdırsınlar. Eğer böylece de fetih olmazsa bana haber gönderip serdar kendisi meydana atılsın ki, yardımına yetişeceğim.

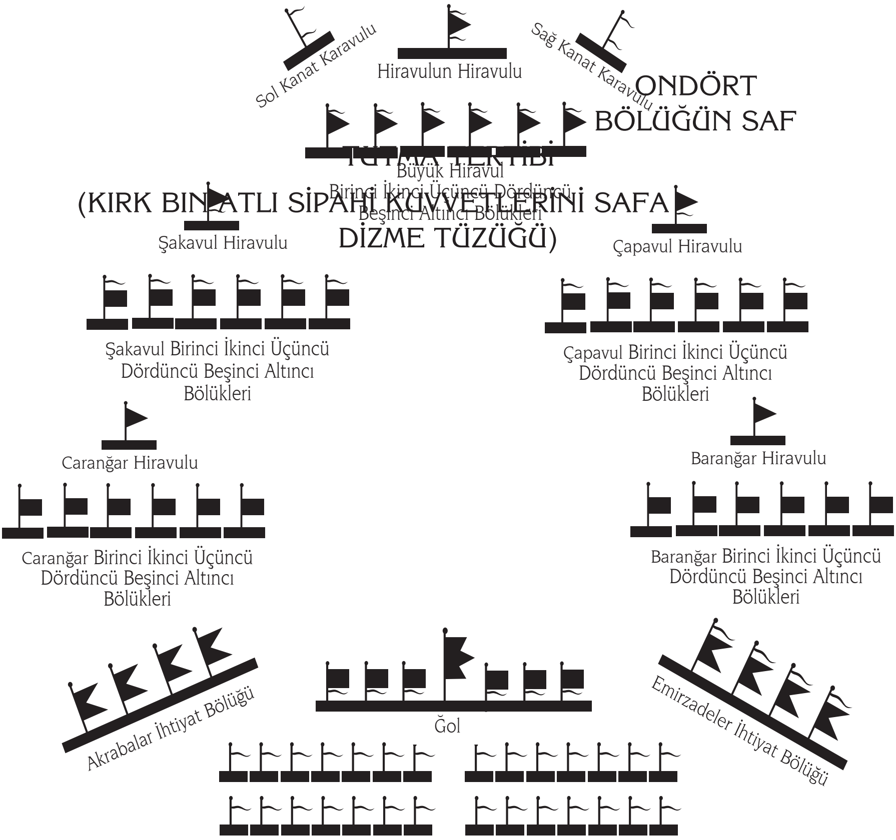
1 Sultan Mahmud Han, Timur döneminde Çağatay ulusunun resmi Hanı. (1388-1402).

2 Olay 20 Temmuz 1402'de olmuştur.

3 Olay 17 nisan 1395'de olmuştur.

DAMGALI ON İKİ OYMAK LEŞKERİNDEN KIRK BÖLÜKLÜ YASÂL KURMA DÜZENİ

ONDÖRT BÖLÜĞÜN SAF TUTMA TERTİBİ (KIRK BİN ATLI SİPAHİ KUVVETLERİNİ SAFA DİZME TÜZÜĞÜ)

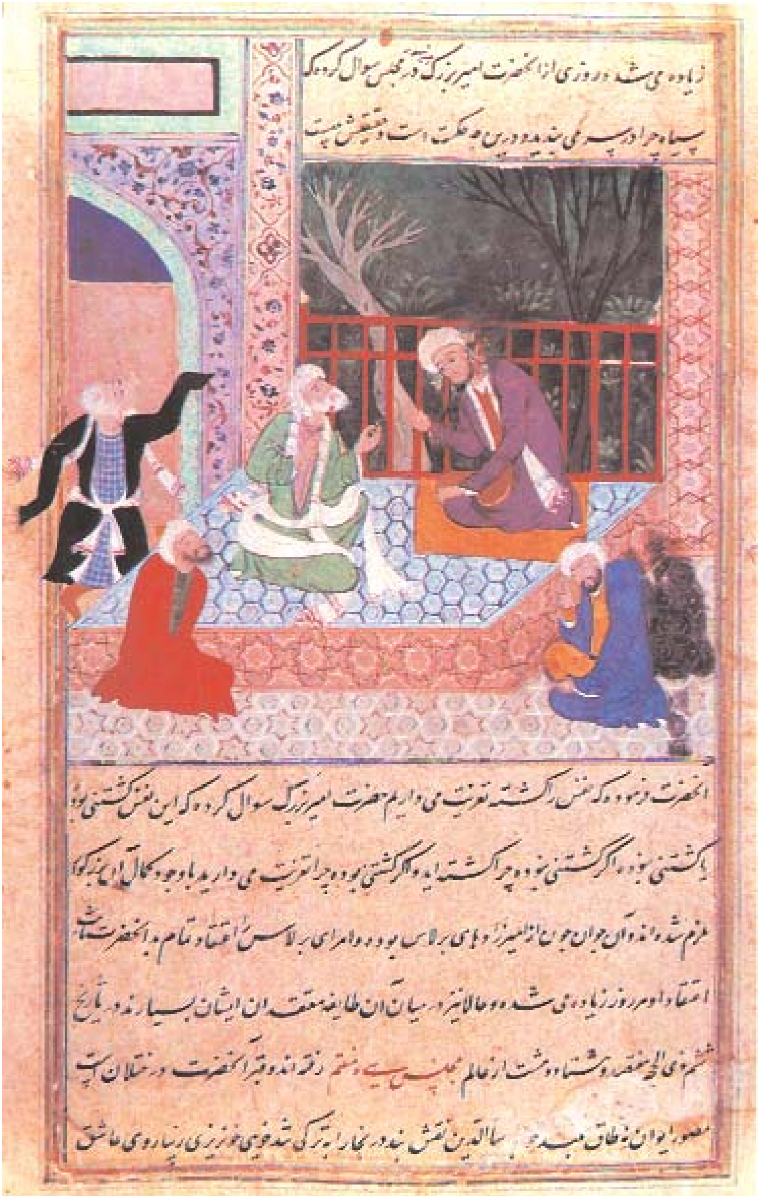

Yine böyle tüzüğe bağladım ki, eğer düşman leşkeri kırk

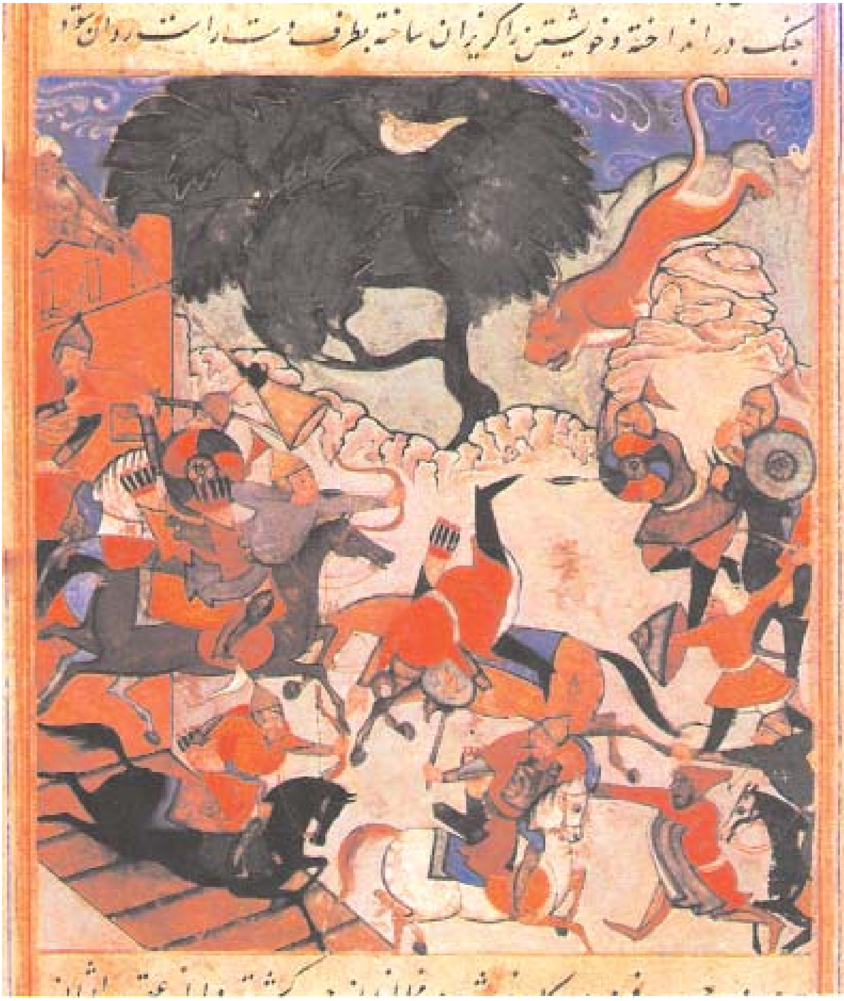
Timur'un Karabağ üzerine gaza yürüyüþü.

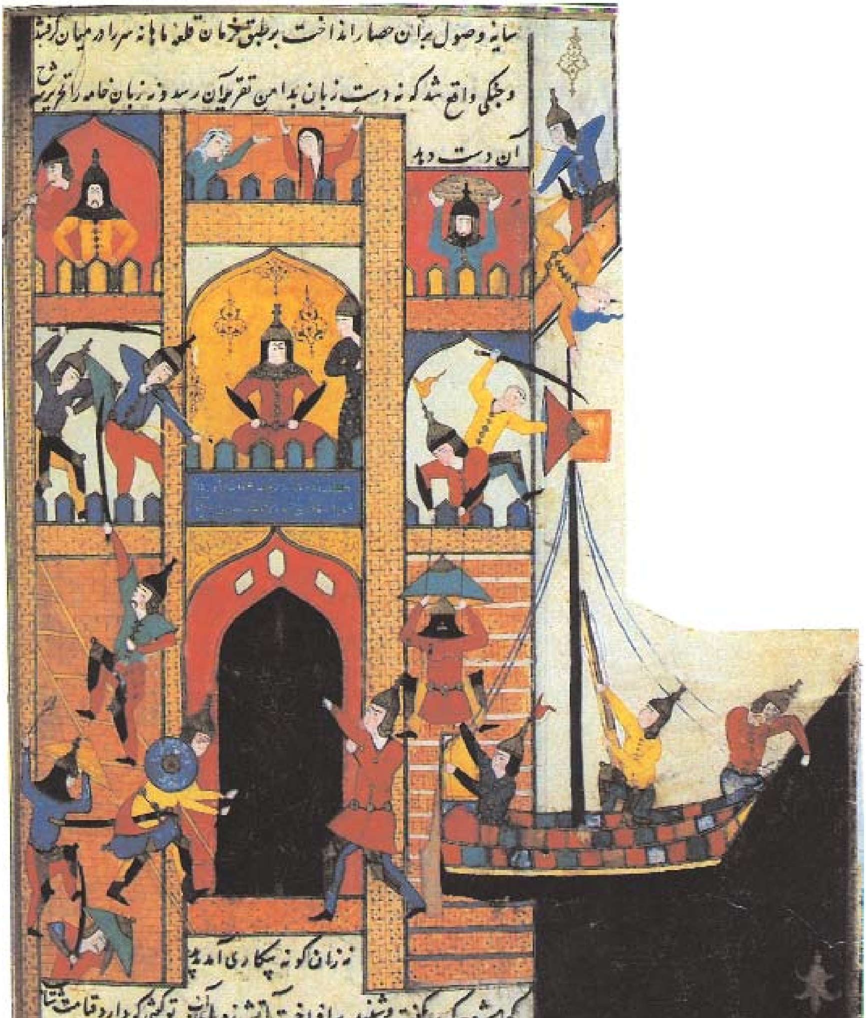
Timur torunu Pir Muhammed'i Multanda kabul ederken.

Timur Emir Seyyid Ali Hamadani ile tartýþýrken.

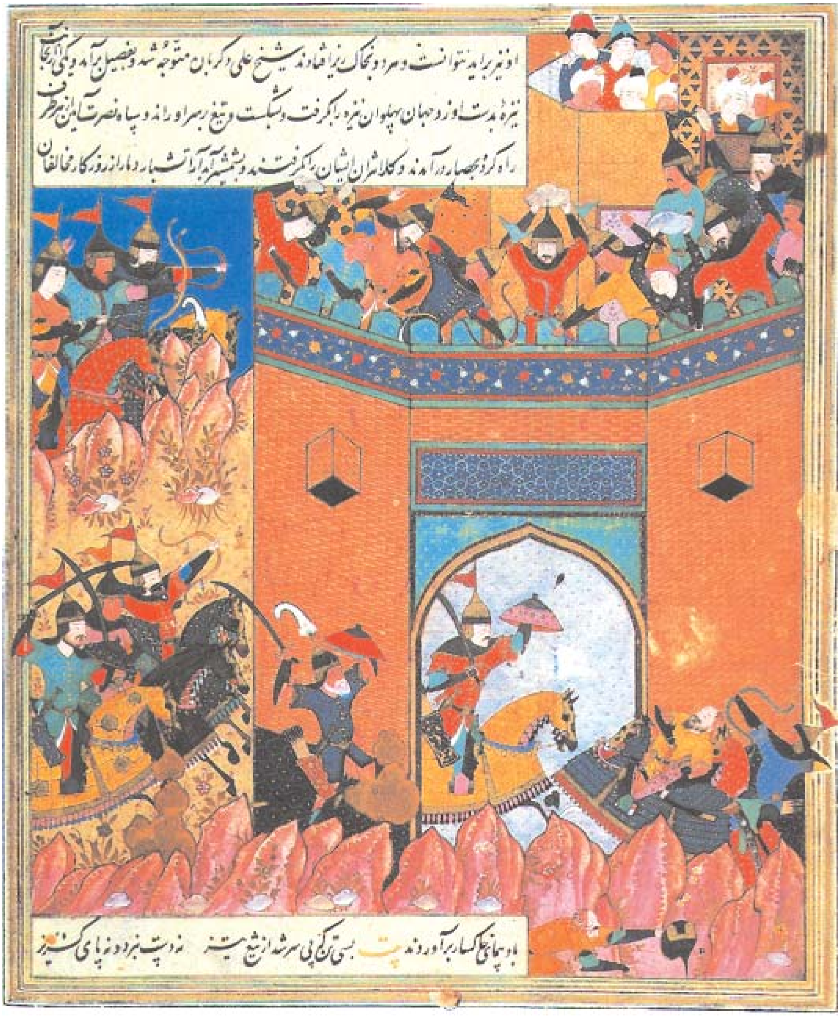
Seistan’ýn Timur ordusu tarafýnca zaptedilmesi.

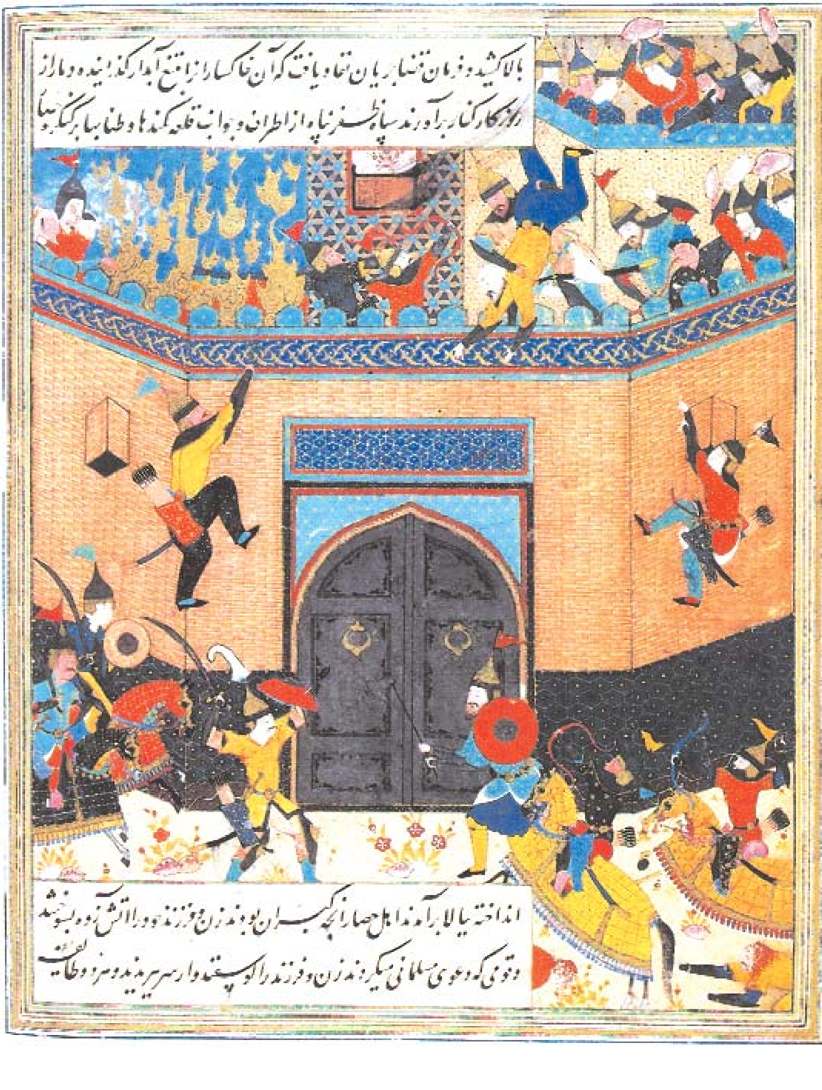
Mâhâk Kalesi'nin Timur askerlerince muhasara edilmesi.

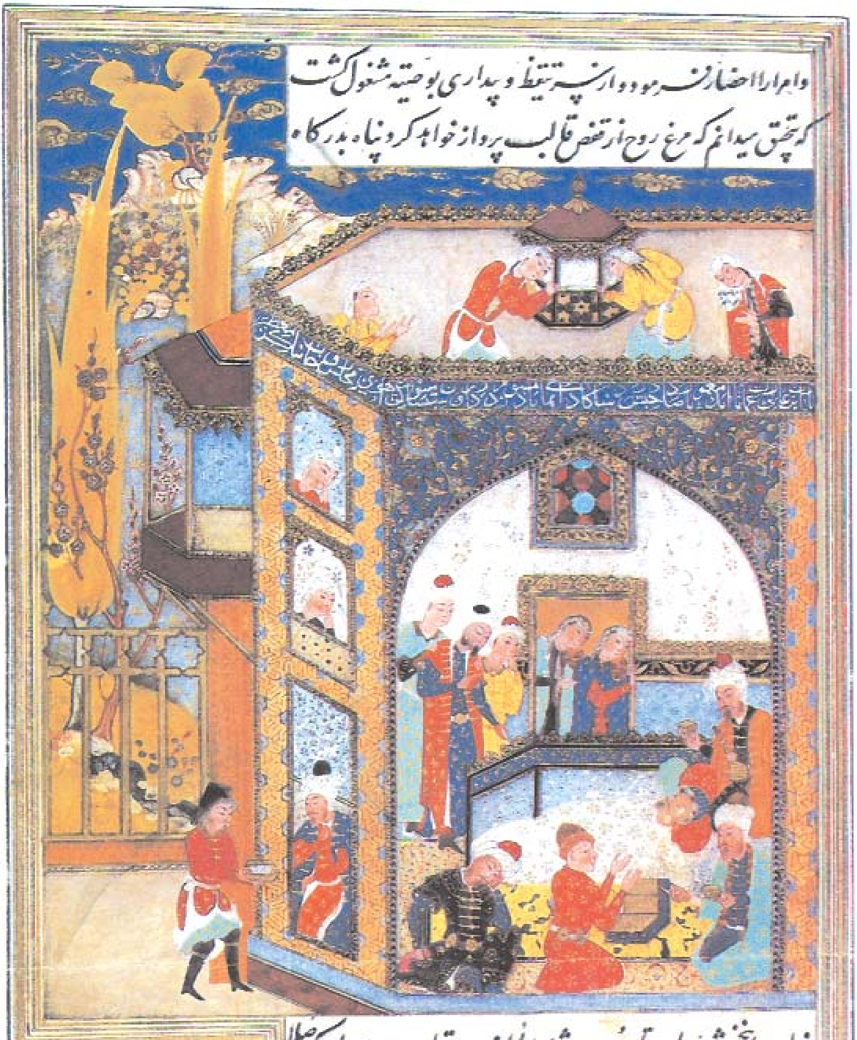
Sultan Ahmed Celâyir'in Baðdat'ýtekneyle terketmesi.

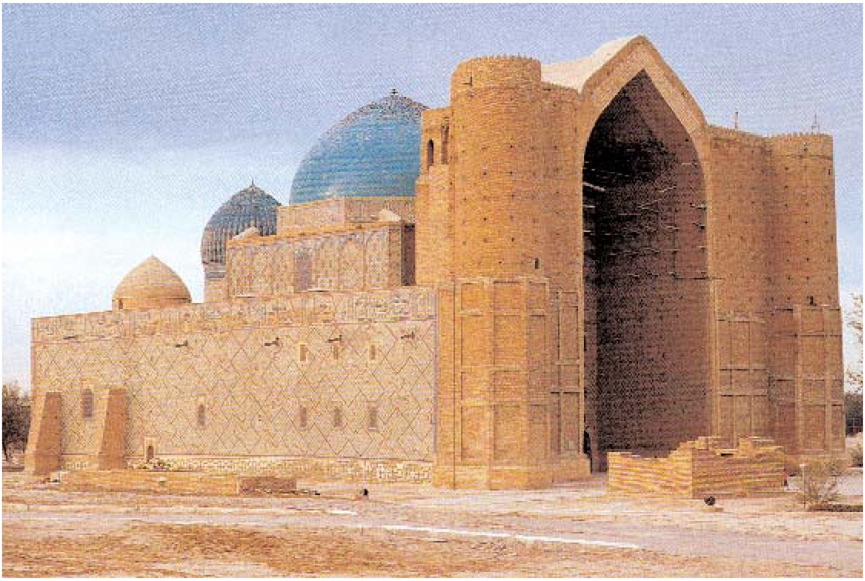
Kirman Kalesi'nin Timur askerlerince muhasara edilmesi.

Timur askerleri Hindistan'da bir kaleyi muhasara ederken.

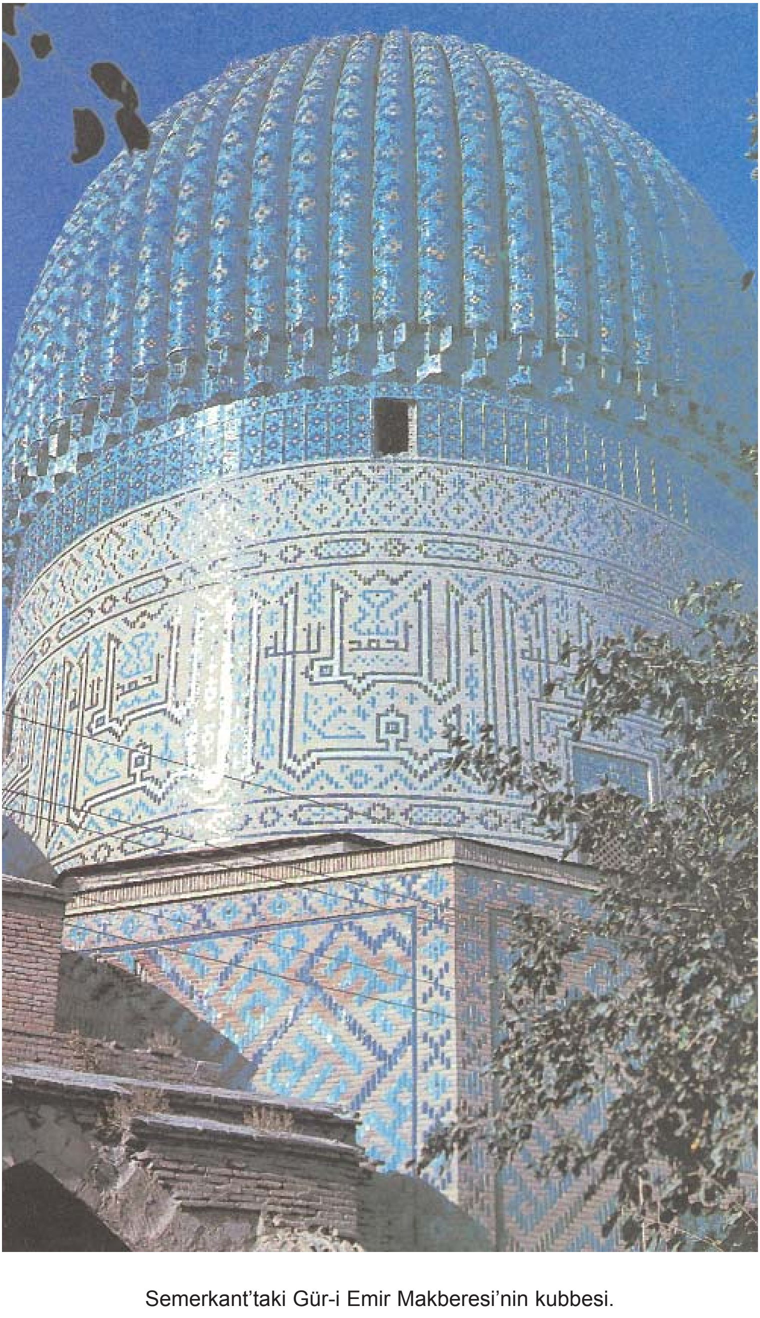
Timur ölüm döþeðinde.

Timur'un ilgili tüzüðü gereði inþa edilen yapýlardan biri, Hoca Ahmed Yesevi mimari kompleksi.

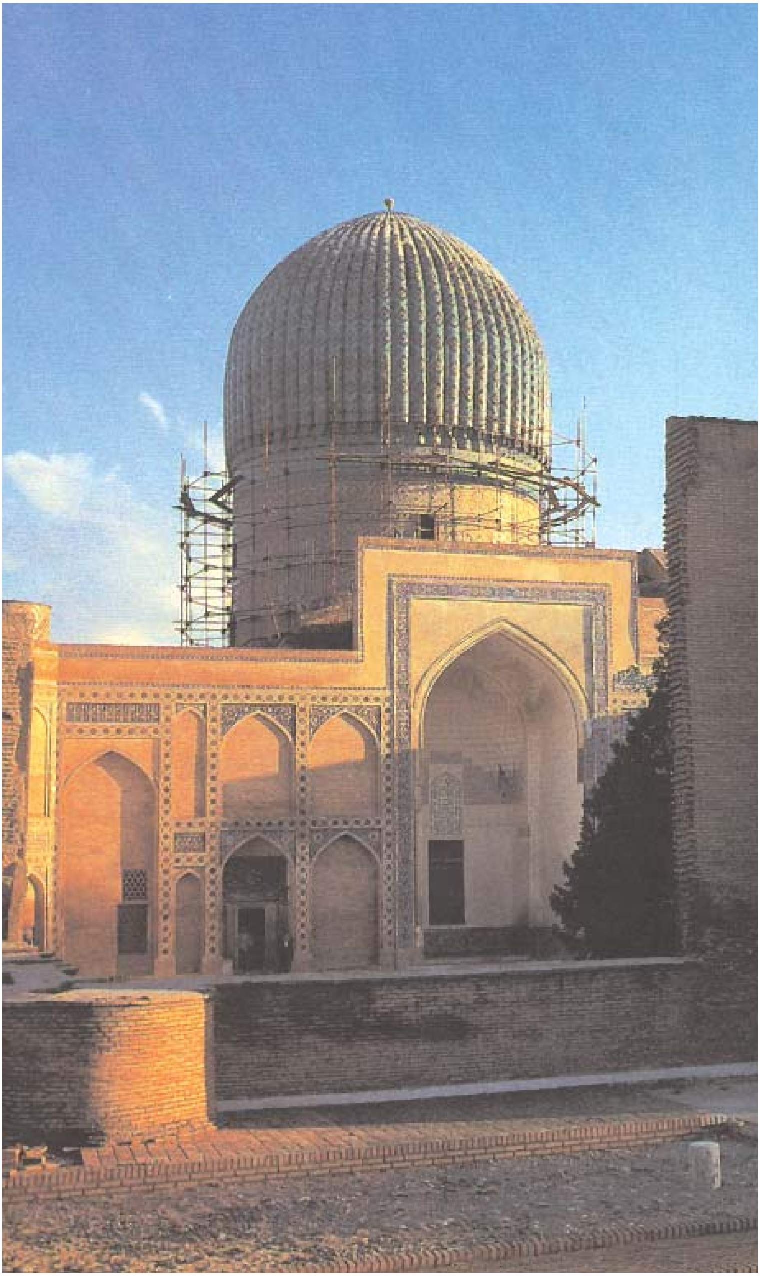
Semerkant'taki bazý medrese ve türbelerin cephesinden detaylar.

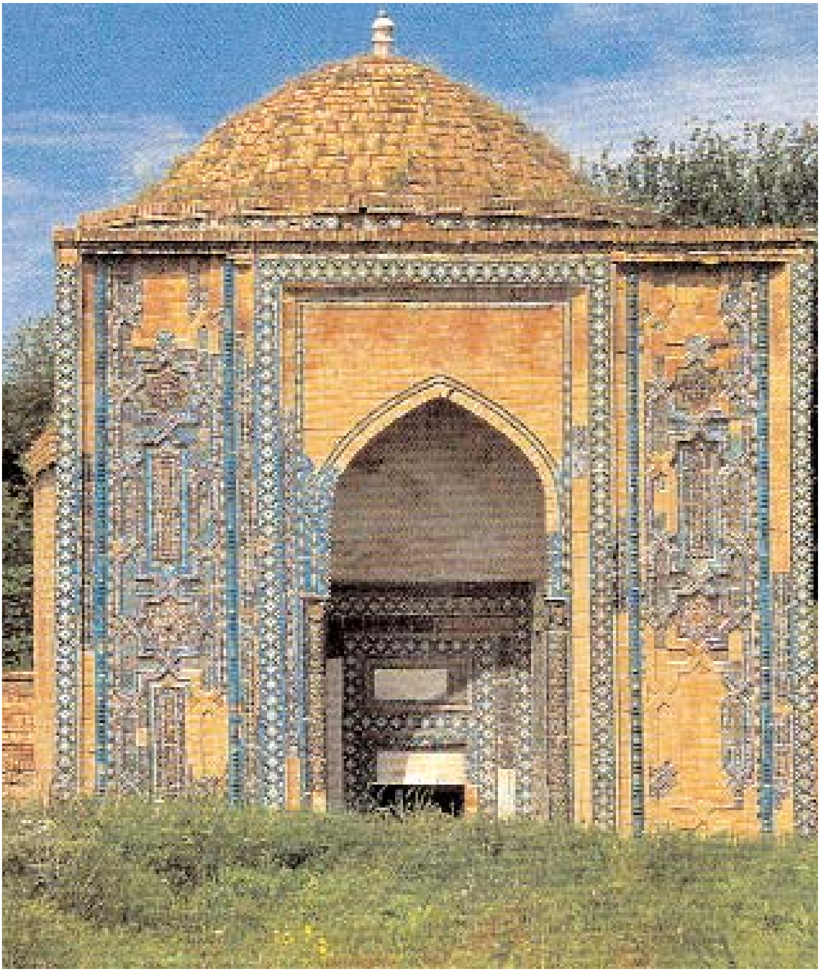
Semerkant'taki Gür-i Emir Makberesi'nin kubbesi.

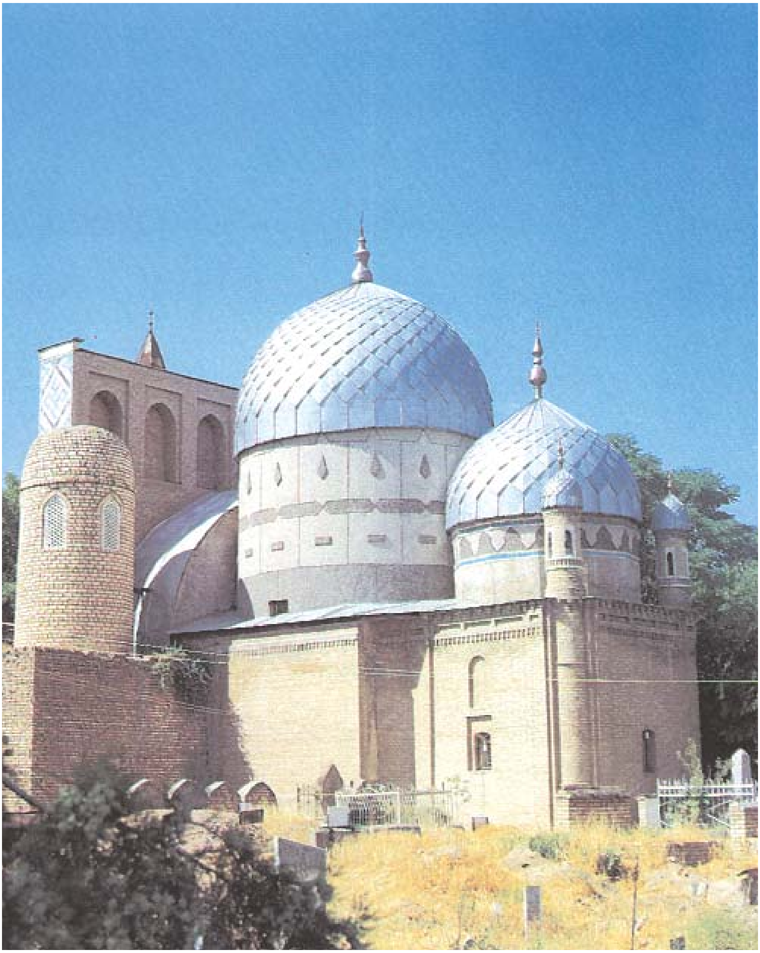
Taþkent ilindeki Zengi Ata Makberesi’nin Mihrabý.

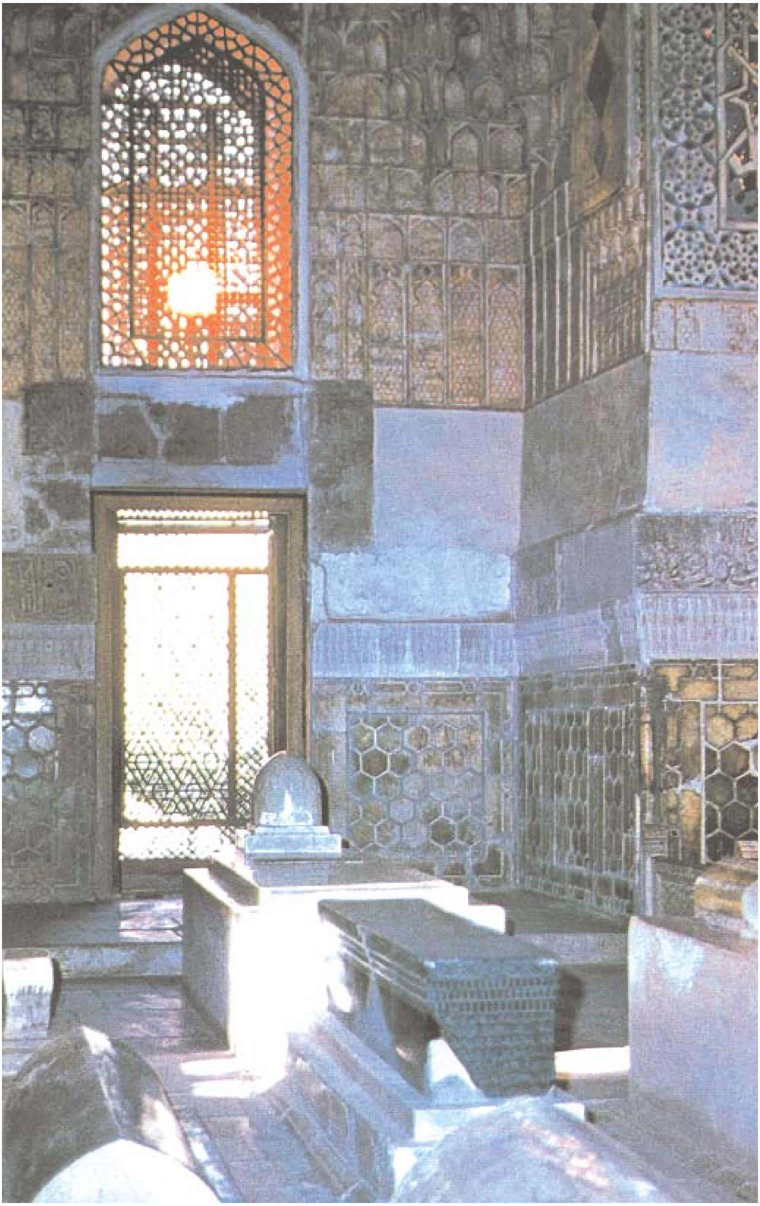
Semerkant'taki Gür-i Emir Makberesinden.

Peygamberimiz'in amcasýnýn oðlu Kusam Ýbn Abbas'ýn Türbesi (Semerkant, Þah-i Zinde anýt mezarlýðý).

Timur’un emriyle inþa edilen Taþkent ilindeki Zengi Ata Makberesi.

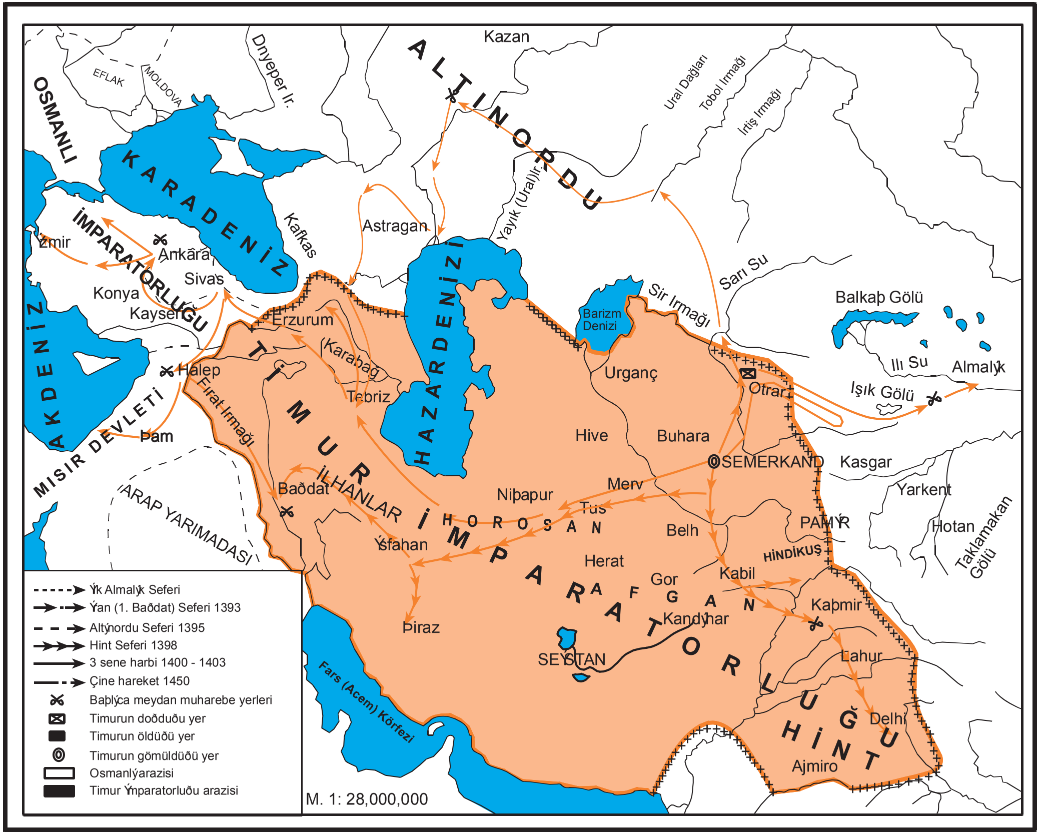

Kendi vasiyeti üzerine Gür-i Emir Makberesi’nde Emir Külâl Hazretlerinin ayak ucuna defnedilmiþ olan Timur’un siyah nefrit kabirtaþý.

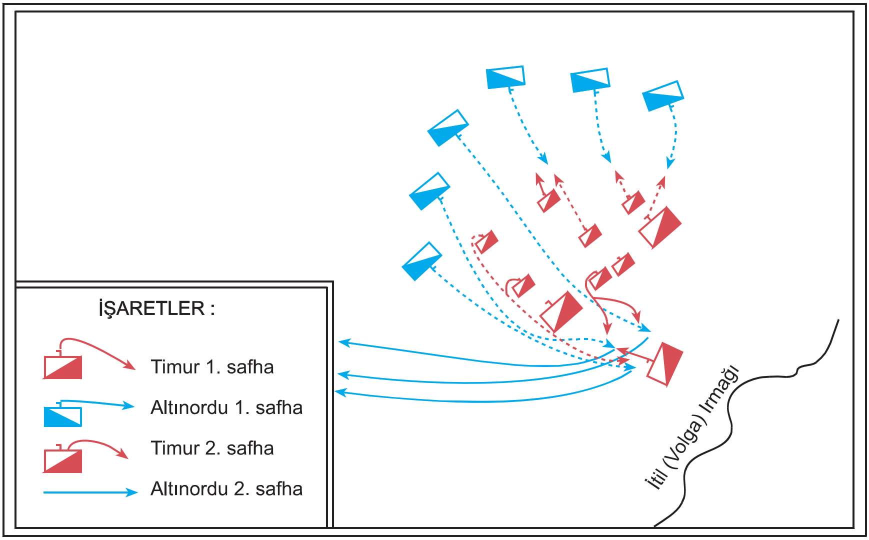

Timur’un Taþkent’teki heykeli.

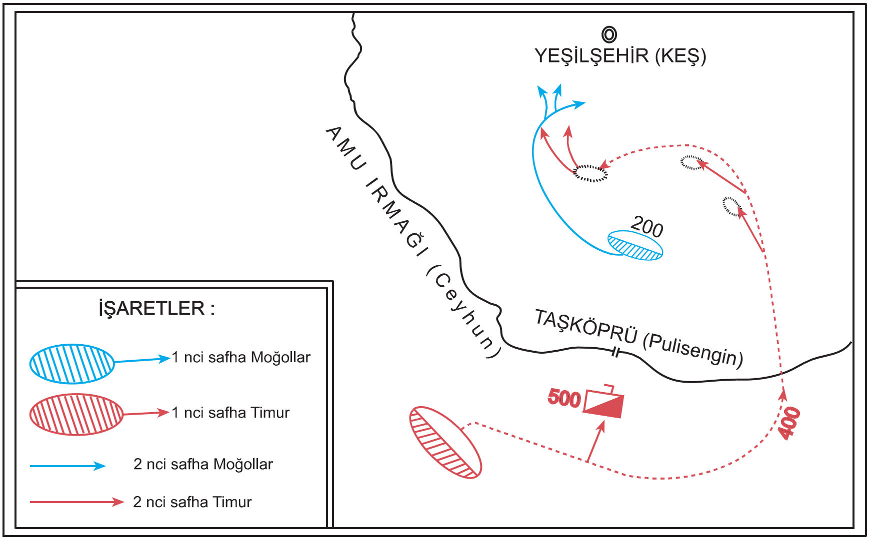
Timur Ýmparatorluðu ve sefer istikametlerini gösteren haritadýr.

Timurun Altınordu ile Muharebesi

Timurun Taşköprü Muharebesi

İNDEKS